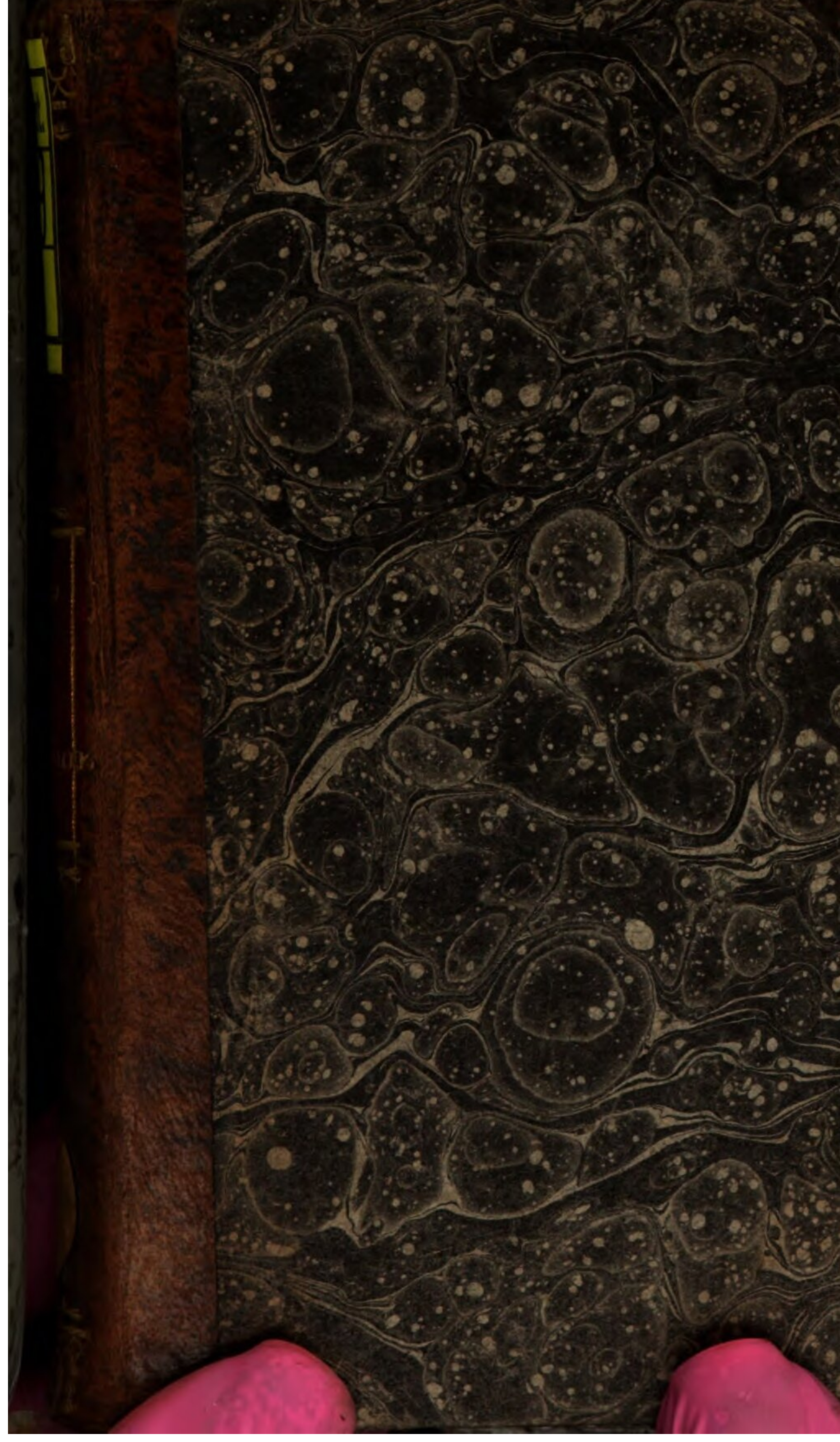

4419

Bibl.Mont.

1957,

JURIS CIVILIS
COMPENDIUM

AUTORIS INCERTI,

At qui non ita diu, ut credere
licet, post Justiniani tempora

floruit.

LOVANIÆ,

E TYPOGRAPHIA ACADEMICA

MDCC. LXI.

Handwritten: C. 12
L. 12

**Bayerische
Staatsbibliothek
München**

Handwritten: L. 12

EDITOR LECTORI

S.

FRANCISCUS ille BACONIUS
 quem superiori sæculo Phi-
 losophum tulit Anglia ce-
 leberrimum, (ut cæteros viri lau-
 dum titulos omittam) in eo libel-
 lo * qui de majori volumine ex-
 cerptus inscribitur, *Exemplum trac-*
tatus de Justitia universali, » Præ-
 » parandi, inquit Aphoris. LXXX.,
 » sunt juvenes & novitii ad scien-
 » tiam & ardua juris altiùs & com-
 » modiùs haurienda & imbibenda,
 » per Institutiones. Institutiones
 » illas ordine claro & perspicuo
 » composito. In illis ipsis univer-
 » sum jus privatum percurrito;
 » non alia omittendo, in aliis plus
 » satis immorando, sed ex singu-
 » lis quædam breviter delibando,

* Qui propediem his ipsis typis committetur.

» ut ad Corpus Legum perlegen-
» dum accessuro, nil se ostendat
» prorsus novum, sed levi aliquâ
» notione præceptum.

Putes Virum magnum ad id quod
modò recusum damus Juris Civilis
Compendium respexisse: adeo hîc
omnia quæ laudato BACONII præ-
cepto continentur, observata in-
venies. Profectò quando non so-
lùm tyrones aliquâ juris epitome *
carere omnino non possunt, sed
ipsis quoque provectioribus eæ lu-
cubrationes, memoriæ refricandæ
caussâ, non spernendam afferunt
utilitatem; nemo, opinor, inficias
ibit, hanc quam exhibemus, aliis
quibuscumque longè esse antefe-
rendam; habet enim præter gene-
ralem opusculi in suo genere bene

* *Hujusmodi opusculorum usum impugnarunt
varii; vindicarunt Ulr. Huberus in Dialogo de
ratione juris docendi & discendi, & oratione
inter auspicia sua domestica 2. & 4.: J. G. Hei-
necc. in sua Compendiorum juris defensione quam
ad Bôckelmanni Compend. præfationis loco esse
voluit.*

adornati laudem hanc præ reliquis, quòd ejus credatur ætatis*, quâ recens vigebat Justiniane Jurisprudencia, & traditi juris opes dissipatæ nondum fuerant.

Aliud est præterea, quod in hisce regionibus, maximè verò in palæstra hac Lovaniensi ad libelli commendationem pertinet; nimirum e tenebris in quibus diu latuerat, in lucem publicam hìc primùm educatus fuit, prælo Bartholomæi Gravii; sumtu verò Martini Rotarii, anno 1551. 12°. hac inscriptione: *Corpus Legum per modum Institutionum, ab incerto autore in Compendium redactum, ex vetustissima Bibliotheca, ubi diutius latuerat, nuper inventum; brevibusque annotationibus illustratum.* Præfixo etiam Typographi ad Lectorem monito, quod huic nostro subjungitur.

Editionem Lovaniensem excepit

* Vide Excerpta nostra ex præfat. Senckenbergii pag. hìc xiv. & sqq.

Lugdunensis anni 1559. 8°. curâ
& studio Ludovici Pefnot, eru-
diti Librarii, hoc titulo: *Brachy-
logos totius Juris Civilis, sive Corpus
Legum: item Institutiones T. Caii Ju-
reconfulti: & Domitii Ulpiani ex to-
to Scriptorum ejus corpore tituli unde-
triginta: quibus accesserunt Julii Pauli
receptarum Sententiarum ad filium li-
bri V. antea typis non commiffi.*

Tertia editio rursus Lugduni
accurata fuit, ab Ægidio Perrino
& Pardulpho Prateio, Juriscon-
sultis clarissimis, qui libellum nos-
trum tamquam Legum appendicem
ad calcem *Corporis Juris Glossati* re-
cudi voluerunt, anno 1562. Con-
tinetur autem Vol. V. pag. 499.
& seqq.

Post hæc Nicolaus Reufnerus
celebris apud Argentinenfes Ju-
rium Professor, quartam illius pro-
tulit editionem Francofurti anno
1590. 8°. cui hunc fecit titulum:
*Βραχύλογος, sive Jurisprudentiæ uni-
versæ Justinianæ Corpus enucleatum,*

paratitlis ac notis perpetuis locupletatum. Verum is nimium quantum sibi in alieno & antiquo opere indulfit; nam non solum illud in paragraphos fecuit, sed hos ipsos pro lubitu disjecit; multa inferens, alia commutans; nonnumquam in diversum sensum detorquens: quod meritò conqueritur Vir Clarissimus HENRIC. CHRIST. SENCKENBERGIUS, qui Compendium nostrum quintò demum prodire jussit Francofurti & Lipsiæ anno 1743. 4to. præter Pesnoti, Prateii, Reusneri, & antiquiores etiam, quas repræsentat, annotationes, prolixâ ad Lectorem epistolâ a se locupletatum, quâ de Autoris Patria, nec non de opusculi ætate ac utilitate luculentè differit: ex hac, ne actum agere videamur, omissis minus necessariis, nonnulla excerpemus ad rem nostram præcipuè facientia: quæ exhibebit pagella XIIII. & seqq.

Nobis interim propositum fuit merum edere Compendium, quale id ex vetusto exemplari primum hic prodiisse supra monuimus. Tantum annotationes quas illic plerisque capitibus subjectas invenimus, ad libelli calcem recudendas credidimus; propterea quod ex monito Editioni Lovaniensi præfixo, dubium nobis hæret, sintne illæ ab ipso Compendii autore præfectæ, an verò ab alio quodam postmodum assutæ.

Illud etiam quod a Prateio primum factum fuit, ut legum capita ex quibus autor noster opellam suam passim concinnavit, ad singula ferè loca indicaret, quodque deinde observarunt Editores sequentes, omittere nobis religio fuit; magnam quippe libro ista autoritatem conciliant.

Cæterum quando Editionem Lovaniensem me secutum esse profiteor, id non ita intelligi volo, quasi etiam libri nevos, qui in

eo complures erant, meos fecerim: sed quum sexcentis locisprehenderim, nullâ necessitate ab ea quam dixi, in sequentibus Editionibus fuisse recessum; in his omnibus jure meritoque Lovaniensem, ceu omnium principem, aliis præponendam existimavi.

Ubi verò animadverti exemplar manifesto vitio laborare, illic & medicam manum adhibere non dubitavi: sed parcè admodum, nec aliàs ferè, quàm quum desperata, id est, nullius aut planè incommodi sensûs loca occurrerent; cavi præterea ut emendationes quas suggessi, atroces non essent, sed tales, ut verisimilis foret emendati loci depravatio. Navatæ a nobis in hac parte opellæ, ut specimen unum proferam; Lovanienfium editio sic habebat Lib. I. Cap. V. extremo: *Non habitâ etiam ullâ differentiâ manumissionis, sive etiam ætatis manumissionis liberti civitate Romanâ fruuntur*: ubi verbis

hifce *ætatis manumiffionis liberti &c.* idonea nulla fubefl fententia. Horum loco apud Pefnotium & Reufnerum legitur *ætatis manumifforis, omnes liberti &c.* atque hos noviffimè fecutus eft SENCKENBERGIUS. Non placet emendatio ; primùm enim modefla non eft, cùm ita in Autographo fcriptum fuiffe, nullo colore oftendi poffit. Præterea adductus ab iis fenfus in ipfam videtur impingere Jurifprudentiam; nam ubi reperias *ætatem manumifforis* aliquam obtinendæ per manumiffionem libertati differentiam * attuliffe? Non quod nefcius fim dominos non omni *ætate* peræque manumittere potuiffe olim, aut nunc poffe; fed dum modò manumiffio libertatem pa-

* Quod enim in *Inffit. legitur Tit. de Libertin. in fine*: nullo nec *ætatis manumiffi*, nec *DOMINI manumittentis &c. in mendo hæret*, & fic *reftituendum effe*, nec *dominii manumittentis*, rectè *obfervarunt Auguftin. 3. emendat. Grotius in flor. fparf. & liquido oftendit Theophilus.*

reret , varios ex hoc capite sic
datæ libertatis gradus enatos esse
prorsus ignoro. Quare minimè
dubitavi hoc loco legendum esse ,
*non habitâ etiam ullâ differentiâ ma-
numissionis, sive etiam ætatis MANU-
MISSI, OMNES liberti civitate Roma-
nâ fruuntur :* quod ut optimè juri
consonat , ita facilè eo modo scrip-
tum fuerit a principio : Juri con-
sonare nemo dubitaverit , qui ip-
sas modò Justiniani Institutiones
inspexerit *Tit. de Libertinis in fine* ,
ubi totidem ferè verbis hæc le-
guntur , & plenius exponuntur a
fidelissimo interprete THEOPHILO.
Ita verò positum in autographo
fuisse , facilè sibi persuadebit , quis-
quis ad veterem scribendi morem
adverterit animum. Vocula *omnes*
compendii causâ scribi solebat
omnes , inductâ , ut vides , lineâ : tum
neque cola aut incisa punctis , ne-
que vocabula proxima vacuis inter-
vallis fecernere , in more fuit apud
veteres ; atque eo factum arbitror,

ut cū prius scriptum esset *manu-*
missiones, imperitus scriba *manumif-*
sionis vocem nobis obtruserit.

Hæc te, Lector amice, monen-
dum autumavi: tu conatus nos-
tros boni consule, & vale. Lo-
vanii IIII. Nonas Decembris
Clc. lccc. lxi.

EXCERPTA
EX PRÆFATIONE
VIRI CLARISSIMI
HENRICI CHRIST.
SENCKENBERGII.

§. I. *L*IBRORUM Methodicorum
de Jure nostro amans cum
sim, Lector Benevole, Votorum
summam, imò etiam aliquid ultra
consecutus videbar, cum eum quem
typi denuo descripserunt, autorem
invenirem. Non eum talem nove-
ram, qualis est, homo alias His-
toriæ tam Legum & autorum, quam
litterariæ Juris, non planè, dicere id
sine fastu liceat, imperitus. Nec is
magis notus amicis meis per Germa-
niam & Belgium, ideo identidem ro-
gatis. Sequentem titulum ei indice
PRATEIO præfixit vetustas: COR-

XIV EXCERPTA EX PRÆFATIONE
PUS LEGUM PER MODUM INSTI-
TUTIONUM. *Alia verò exempla ma-
nu exarata, docente PESNOTO &
REUSNERO, BRACHYLOGI TO-
TIUS JURIS CIVILIS elogium ipsi
imponunt. Uterque titulus vetusta-
tem ac Græcos minimum imitantem
autorem olet, & tamen tanti pretii
libellus usque ad nos eruditis non sa-
tis innotuit. . . . Et pluribus inter-
jectis de libelli autore ita §. IX.
differit :*

*Delitescit is, ut multi alii, qui
generi humano inventis suis profue-
runt. Bene sit illius umbræ. Au-
ras vitales autem hausisse videtur,
minimum vivente JUSTINO II. Im-
peratore : id ut credam, me movet
non una haud infirma ratio ; etenim
(1) stylus Græcissans non ad Longo-
bardorum dicendi rationem effictus :
(2) Exemplarium antiquorum MSSo-
rum habitus, quibus additi PAU-
LUS, ULPIANUS, CAIUS, in ævo
medio apud Glossatores & Monarchas
nullius usûs existentes : (3) stylus*

nizidior & forma libelli alia, quàm quæ tempori Glossatorum conveniret : (4) silentium omnium de eo mediæ ævi Jurisconsultorum : (5) verba Juris Romani retenta, & ad JUSTINIANI præceptum tantum paraphrasi vestita : præter (6) canam ipsorum MSSorum vetustatem, antiquissimum esse libellum nostrum produnt.

§. X. Cujus autem ille sit lustri, non adeo præcisè definire licebit. Verbum Constitutionum, quod sæpe de Codice prædicatur, eum (1) ætati JUSTINIANI, aut paulò sequiori vindicare videtur ; deinde & (2) ea quæ jam diximus, eodem collineant ; (3) vox ipsa Corporis Legum satis Latina, & eo tempore usitata, unde etiam denominatio Corporis ULPIANI, & alia defluxère, ut & Brachylogi non aliam prodit ætatem ; & (4) autorem nostrum ante illud tempus sua chartæ commisisse, quo NOVELLA 140. quâ conjugibus a se invicem mutuo consensu divertere permissum est, publici Juris facta, id indi-

eat, quod suo libello nihil hujus Lib. 1. c. 9. circa med. inter causas divortii inseruit. Attigit ergo, ut concludam, fortassis tempora JUSTINIANI ipsius, aut principium regiminis JUSTINI II.

§. XI. Italum fuisse aut Afrum argumentis efficiam; minimùm illic vixisse eum qui opus nostrum congeffit: si enim ad Lib. 4. c. 31. in fine defleclās, bona aliās fisco quærenda, Præsidi provinciæ olim cessisse videas; & deinde Lib. 4. tit. ult. de calumniatoribus occurrere: Ad quos autem iudices appellare liceat, dicere necessarium non duximus, eo quod ii quos Lex nominat, apud nos non habentur: quibus verbis itidem innuitur, solum Præsidem provinciæ ad ultimum adeundum. Quod autem de Africa dixi, inde colligo, quia c. 8. lib. 4. & in annot. pag. hîc 211. imâ, nomina in Africa usitata & literæ datæ apud oppidum Vaccam occurrunt. Debile hoc argumentum fateor, sed nil omittere volui quo cuncta

pensitasse me ostendam. Canam minimùm & hæc libelli nostri ætatem magis efficiunt; formulæ enim satis antiquæ, nec Glossatorum stylo conformes.

§. XII. Inventa sunt ejus manie exarata exemplaria in Gallia, quod jam audivisti, & eâ quidem ejus plerumque parte, quæ Italiæ finitima. Neque tamen Gallia JUSTINIANI Legibus eo ævo subjecta, licet aliud visum aliis: Anal. Hass. P. 3. p. 185. seqq. utut etiam heic contradicendum sit GUILLIMANNO Helvet. 2. 12. 1. qui tempus receptionis ad THEODORICUM & annum 535. refert; nec minùs ANT. DOMINICI de prærogat. allodiorum CHILDEBERTUM nonnulla ex Novellis JUSTINIANI in suas Leges transtulisse, asserenti. Unde ex Italia acceperint necesse est, Galliæ librorum penus. Num aliæ regiones id genus Codices ostentent, definire uon ausim; nec in ipsa Gallia inquirendi otium fuit, cum ante anni quem vivimus primordia, consilium libelli nostri edendi non cepe-

rim. Forte autem sequioribus temporibus plura de Codicibus rescire dabitur.

§. XIII. Neque tamen quisquam dubitet, huic libro eam ætatem, eam patriam, quam dedimus, vindicandam esse. REUSNERUS sanè libelli ætatem nescivit, dum aliqua in eo deprehendenda Glossæ tribuit: & magis adhuc assertis nostris obstat, quod Capitularis LUDOVICI Pii in Lege Lombarda Lib. 4. c. 3. in fine mentio fiat. Sed REUSNERO quidem facile venia danda erit, si libelli antiquissimi ætatulam ignoravit; cùm ea non essent tempora, quibus antiquitas Germaniæ Ictis indagaretur: Legis autem Lombardæ unicus locus haud dubiè per interpolationem insertus, cuius etiam in Lib. 4. c. 6. pr. haud obscura sunt vestigia. Non autem credendum, æquiora nostrum libellum sensisse fata, atque omnes ferè alii Codices; cùm mediæ ævi Doctores in veteres Codices sibi nihil non interpolando licere existimarent, uti illud æ

me Diff. ad Tit. de origine Juris ac Prætermiſſis eò pertinentibus, quoad ipſum Juris Corpus demonſtratum eſt. Non chartis, non diplomatis parſum, nec vel Imperiali Conſtitutioni 2. f. 56. cui nescio quæ ineptiæ ex Jure Civili aſſutæ, in RADEVICO minimè deprehendendæ. Ipſi quoque GRATIANO emblematicas contigiffe manus, peculiari ſcripto expoſuit DIOMEDES BRAVA de interpolatione GRATIANI, Bonon. 1694. 4. Si verò id ſanctiſſimo decreto ſubeundum fuit. quid non & Corpori Legum ſecularium?

§. XIV. Nomen libello noſtro BRACHYLOGI, ſive Corporis Legum per modum Inſtitutionum. Vox Brachylogi. ſeculum VI. inferiusque imperium ſapit; nec minùs altera appellatio Corporis in ætate ænea ac ferrea ſatis uſitata, & collectionem, ſive totum ambitum indicans. CANGIUS Gloſſ. voce Corpus. Sed & caſtæ Latinitatis eſt hæc vox. CICE-RO Ep. ad fam. V. Ep. 12. inquit: a principio conjurationis uſque ad

xx EXCERPTA EX PRÆFATIONE
reditum nostrum videtur modicum
quoddam Corpus confici posse.
Deinde ad Q. fratrem : Sed utros
ejus habueris libros , (sunt enim
duo corpora) an utrosque nescio.
Lib. 2. ad ATTICUM Ep. 1. Hoc
tuum σῶμα curabo ut habeas. *OVI-*
DIUS 2. Tristium v. 535. Hinc Cor-
pus HOMERI , *L. 52. §. 2. de Lega-*
tis 3. Corpus Juris , *LIV. L. 3. c. 34.*
Corpus omnis Romani Juris *L. un.*
pr. C. de Rei uxor. act. unde σωματό-
ποιῖα Legum , *NOVELL. LEON. 1.*
Quod verò præcipuè huc spectat , no-
tandum etiam , Corpus itidem usur-
patum pro Compendio majoris ope-
ris : unde titulus Corporis *ULPIA-*
NI pro Compendio majoris ULPIA-
NI operis : inde etiam apud *JUS-*
TELLUM in Bibl. Jur. Eccles. T. 1.
titulus Corporis Canonum , & c.
si Romanorum *dist. 19. primæ Ca-*
nonum collectioni , *JUSTINIANI tem-*
pore aut paulò sequiori confectæ &
auctæ , applicatus : inde alii id genus
tituli circa idem *JUSTINIANI aut*

JUSTINI tempus. STRUV. Hist. Jur. VII. 4. 579. 581. n. 3. MASTRICH Hist. Jur. Can. n. 43. seqq. ANT. AUGUSTIN. de emend. GRAT. p. 175.

§. XV. Corpus ergo nostrum quasi *Leges JUSTINIANEÆ in Compendium redactæ. Et opinabar ego olim IVONEM Carnotensem epist. 173. nostrum Codicem his verbis signare: Hinc etiam habetur in libro Constitutionum: si quis sine dotalibus instrumentis affectione maritali uxorem duxerit, non audeat sine causa Legibus cognita repudium ei mittere. Sed ab hac mente discessi, postquam ad hæc verba propius accedentia in Codice haberi sensi. Nec ullius veterum in ævo medio memini, qui libelli nostri, maximè sanè concinni Juris Civilis JUSTINIANEI compendii, mentionem haberet unquam.*

§. XVI. Laudem profectò & grates ab omni posteritate meretur, quisquis demum illius conscribendi provinciam sibi sumsisit. Nec est, nec

fieri potest Juris, quale JUSTINIANI ævo florebat, Compendium locupletius, brevius, nitidius. Non heic etiam ex turbidis lacunis Glossatorum bibimus, sed quasi ab ipso Imperiali splendore lumen accipimus. Quantum autem hoc libello peribit vanarum frivolarumve interpretationum! quantum opinionum communium! quantum nugarum a tanto tempore congestarum! Interpretationem enim authenticam Juris Romani noster ferè æquat, cum non potuerit non scribere; nisi JUSTINIANI ævo recepta; non referre, nisi usu fori in Jure JUSTINIANEO adhuc quasi vivente probata.

§. XVII. Solenne verò id JUSTINIANI & JUSTINI sequioribusve temporibus, ut Legum Corpora, sive Compendia conficerent: docent id vel ea quæ LEUNCLAVIUS & FREHERUS in Jure Græco-Romano emiserrunt. In Græcia quidem sermone Græco, in Italia & Africa Latino. Si ergo non alium usum haberet liber

*noster, quàm ut Juris JUSTINIANEI
veram commonstraret rationem, utque
Jurisprudentiam a tot ac tantis pur-
garet ineptiis, & Glossatorum, & eo-
rum qui vel hodie Juris veram ratio-
nem ignorant; jam planè foret in-
comparabilis: sed longè plura jam
dicti libelli ostendam commoda.*

§. XVIII. *Masculæ sanè Romano-
rum Jurisprudentiæ studiosis qui ma-
gis sit ad discendum in manus tra-
dendus autor, ego quidem non no-
vi, aut haud novi Jurisprudentiam.
Conjuxit enim, & satis aptè, Insti-
tutionum concinnam methodum cum
varietate Digestorum, Codicis, ac No-
vellarum, dum materias omnes com-
binari debere credebat autor. Resecuit
etiam inutiles Institutorum, quibus
sibi mirè placuit TRIBONIANUS,
digressiones, & cum nil omitteret,
totumve Corpus Juris ferè exhauriret;
libellum tamen ipsis Institutis brevio-
rem nobis reliquit; quod quanto con-
stiterit labore, quantâ judicii inten-
sione, noverunt ii, qui scripta coag-
mentare didicerunt.*

§. XIX. *Methodus profectò est, quæ maximum in studiis momentum habet: methodus est, quam ab omni ætate erectioris indolis homines secuti sunt: methodus denique est, quam JUSTINIANI tempore, aut paulò post, præcipuè studia decere, jam tum vidit atque agnovit noster. Gestiebat videlicet Institutiones JUSTINIANEO instituto non sufficere, ut aures ac animi studentium nihil inutile nihilque perperam positum acciperent, utque nihilominus totum Jus quasi per indicem tangeretur, & tantùm diligentior scientia ex Pandectis, Codice, ac Novellis peteretur. Unde privatâ industriâ Legem hanc rectiùs sequi aggressus est, & nisi me omnia fallunt, ei ita se accommodavit, ut rectiùs potuisset & meliùs nemo.*

§. XX. *Habetis ergo heic, quod satis repetere nequeo, genuinum Jus Romanum, quale JUSTINIANI ævo, aut paulò post, in ipsis rerum obtinebat argumentis; unde jam Glossatorum*

torum omnium communibus opinio-
nibus, & tot in JUSTINIANUM
nostrum commentis, ac ob verum sen-
sum indagandum deliriis, vix erit
opus. Dedimus jam hujus usûs spe-
cimina in tota Dissert. Jura egressus
e patria potestate Romana ac Germa-
nica & alias fermè per totum. Liceat
verò Nostro applicare illud, quod de
DONELLO suo edisseruit SCIPIO
GENTILIS in Oratione ejus funebri
p. 457. Adeo omnia Vir ille, in-
quit, ornatè ac distinctè veluti re-
gionibus descripta disposuerat, no-
vâ quâdam sed naturæ tamen ac
rationi convenientissimâ methodo
usus. Lucem nimirum artemque
illam huc attulerat, propter quam
tantopere SERVIUM SULPICIUM
CICERO commendavit: quam ar-
tem qui spernunt, novamque requi-
runt, quàm quæ a JUSTINIANO,
vel, ut longius eat, a SALVIO
JULIANO adhibita est, impruden-
ter admodum, ne dicam malignè,
in ea re facere mihi videntur;

... Hoc enim egisse Romanos illos civitatis Principes legimus, P. CRASSUM, CN. POMPEIUM, C. CÆSAREM, M. TULLIUM CICERONEM, cujus ex libris de Jure Civili in artem redigendo extat apud GELLIUM nobile de ÆLIO TUBERONE testimonium, philoso- pho Stoico & Jcto gravissimo.

§. XXI. Si verò tantis & dignis laudibus herosa suum cumulavit GEN- TILIS, quantos plausus merebitur noster libellus, authentica videlicet quasi interpretatio sensuum Juris, qui in toto Corpore ejus habentur? cum non potuerit non autor JUSTINIANI ferme σύγγραμμα illud nosse, quod ideo in foro obtinebat. Evitabit etiam hic libellus omnes alias contra methodum antehac natas objectiones, cum verba librorum JUSTINIANI quantum pote retinuerit, & quicquid de suo addi- dit, ab eodem traxerit tempore, & usu fori Leges explicuerit. Plura verò in- terdum in nostro exhiberi libello, at- que in toto Juris Corpore is haud ive-

rit inficias, qui modò Lib. 1. Cap. 9. in fine inspicere velit, & Lib. 4. processum totius Juris Romani ordine digestum considerare; nec enim ullus Juris liber qui nobis JUSTINIANI beneficio obvenit, eum hunc in modum exhibet; & tamen genuinè ut exhibeatur, omnino Jus Romanum discentium interest. Suis verò scribens Imperator noster Græcis atque Romanis, qui cottidie procedendi rationem in foro viventem quasi tueri poterant, eò minus necesse putavit cuncta ordine digerere hætenus, quò magis certum habebatur procedendi rationem non ad Jurisconsultos, sed ad rhetorum scholas pertinuisse, ex quibus noster etiam multa adscivit.

§. XXII. Profectò QUINTILIANUS in Oratoriis Institutionibus per totum satis indicat, Rhetores præcipuè eos fuisse, qui Processus Romani formam intelligebant, quibusve ideo juvenes Romani commendabantur, antequam Juris aggredierentur studium. INCERTUS sanè autor in Dialogo

XXVIII EXCERPTA EX PRÆFATIONE
de oratoribus, quem alii FABIO,
alii TACITO, aut PLINIO SECUNDO
tribuunt, itidem de hisce Rhetorum
scholis pluribus loquitur; & AUTOR
etiam noster Lib. 4. cap. 1., 2., 13.,
nec non 16. circa med. decerpit ea,
quibus opus ex Rhetoribus. Quin idem
quem dixi, QUINTILIANUS, quàm
plurima Processui Romano ejusque
formæ inservientia profert, quæ apud
omnes Romani Juris autores interpre-
tesve frustra quæras, L. 5. & 12.
maximè. . . . Et post multa.

§. XLV. Præcipua adversus me-
thodum, ut jam ad ea unde discessi-
mus revertamur, querela hæc est: ab-
duci juvenes ab ipsis Legum verbis
ac textibus: cum tamen ipsi Docto-
res in Commentis suis ab iis recedant,
nilque nisi turbidas Glossatorum lacu-
nas, titulis Pandectarum tantum re-
tentis, in Paratitlis suis præbeant.
Mage regnant BARTOLUS ac BAL-
DUS, aliive egregii Doctores, quàm
ipsæ Leges, quas allegasse satis ha-
bent, de sensu parum solliciti. Quic-

quid autem hujus sit, libello nostro nihil hujus vitio vertetur, qui verba Legum retinet, & ab ipso JUSTINIANI aut paulò sequiore ævo profectus est, ut verba ejus Legum ipsa tenere possint, cujusque etiam doctrinis antinomiarum cumulo illo insigni liberamur.

§. XLV. Quod ergo in Jure Romano recentiores efficere non potuerunt, ut methodus certa adoptaretur, is forte efficiet, nullis profectò objectionibus oppositus, simul autem docens, jam ipsa JUSTINIANI tempora aliam expoposuisse methodum. Nec hætenus sibi defuerunt Græci in Jurisprudentia Græco-Romana post JUSTINIANUM, qui cuncta JUSTINIANI Juris scita in Compendia redegerunt plura, quorum aliqua ad nostram pervenere ætatem. Eminent inter ea HARMENOPULI promptuarium, de quo & aliis huc spectantibus diligentissimè egerunt J. A. FABRICIUS Bibl. Græcæ vol. 12. nec non STRUV. Histor. Juris cap. 4. . . .

Atque iterum pluribus interjectis,
epistolam suam hoc modo con-
cludens.

§. LV. *Ut autem post multa di-
verticula ad libellum meum revertar :
gratulor veræ Jurisprudentiæ Romanæ
ejus restitutionem & heic in calce, quæ
non aliunde purius, non aliunde
rectius haurietur : unde ego ipsius præ-
lectiones in eum institutam, Jovem
jurans lapidem, & testem vocans
sanctam Themidem, nunquam me lec-
tionibus meis ad sinuosa Pandectarum
Volumina aut Institutiones, vulga-
tamve methodum esse reversurum. Si
verò quis glande vesci malit, si forte
Collectaneis suis vim facere, si in
ætate provectiore mecum discere recu-
set, per me id licet, si libeat.*

MONITUM
PRÆFIXUM
EDITIONI LOVANIENSI
Anni M. D. LI.
TYPOGRAPHUS
LECTORI

S.

Quantam semper impendamus
operam omnibus bonis studiis
juvandis, satis testantur quæ hæte-
nus ex officina nostra in manus om-
nium venerunt: Verùm cum ad Ju-
risprudentiæ libros animum adjicere
etiam constituiſſemus, quo ordine de
omnibus omnino bene mereremur;
animo tamen fluctuaremus, unde aus-
picandum eſſet: commodum ex Gal-

lia in manus nostras incidit, quod nunc damus, totius Juris Civilis Compendium, seu potius prima elementa. Quâ occasione datâ, etsi supra modum gauderemus, alacritatem tamen nostram retuderunt plurima in eo opusculo loca depravata ac corrupta, adeo ut interdum ne sententiam quidem aut intellectum ullum elicere conficereque integrum fuerit. Vicit tamen hanc difficultatem tum omnium studiosorum amor, tum hujusce opusculi non solum utilitas, verum etiam dictionis orationisque puritas & elegantia; ut conjectura sit non Neoterici, sed vetusti alicujus auctoris, qui non ita diu post JUSTINIANI tempora vixerit, esse partum: ut interim de ratione & ordine, quem in scribendo hoc Compendio usus est, taceamus, cum neque juris abrogati, aut mutati recitatione chartas compleat, ac Lectorem distrahat; neque quicquam eorum quæ ad prima elementa Juris pertinent prætermiserit, recteque & ordine non

posuerit : quæ quidem videmus a
plerisque in JUSTINIANO , seu potius
Triboniano desiderari. Etsi enim or-
do , quem in suis elementis seu insti-
tutionibus secuti sunt illi , extra om-
nem calumniam sit : verbosam tamen
Juris emendati , abrogati , ejusque
quod in usu esse desierat , apud ru-
diores adolescentes recitationem , pau-
cis admodum placere videmus : ne-
minemque præterea ferè esse , qui non
desideret prima elementa exercendarum
litium , hoc est , judiciorum , quæque
ad ea pertinent : veluti de Jurisdic-
tione , de Judicibus , de Lite contes-
tanda , de Probationibus , de Senten-
tiis , de Appellationibus , de Execu-
tionibus , aliisque similibus ; quorum
omnium vix ulla in Institutionibus
JUSTINIANI sit mentio. Quando ita-
que tam multa prædictam difficulta-
tem vincere apud me jure debebant ,
nolui admittere , ut tanto hujusce li-
belli fructu studiosi diutius fraudaren-
tur. Quare loca illa depravata resti-
tui a viris in Jurisprudencia aliisque

disciplinis exercitatissimis, ac in ~~er-~~
chiridii formam redigi excudique cu-
ravimus, omnium utilitati studentes:
ut jam integrum sit, & parvo hunc
libellum redimere, & quoquo velis
circumferre. Porro cum editioni hu-
jus Compendii pene suprema manus
esset imposita, vidissentque & nostri
Juris Candidati in tantam non id
excrevisse molem, quin ei commode
posset adjungi, ejusdem tantum non
est nominis & rei desideratissimus li-
bellus, omnibus ingenii nervis a no-
bis contenderunt, ut hunc illi sub-
jungeremus, quâ quidem in re, illis
non gravatim morem gessimus. Hâc
igitur occasione, convenienter huic sub-
nexa est hæc Isagoge, per Dialogum
in quatuor libros Institutionum divi
JUSTINIANI Imperatoris, autore
D. Joanne Appello utriusque Juris
Doctore: in qua vir ille, cum natu-
râ & doctrinâ, tum docendi dexte-
ritate meritò suspiciendus, non modò
magno cum fructu atque eleganter
differit de optima ratione discendi

docendique Juris : verum etiam præcipua ejus capita seu membra singulari quodam judicio constituit ; quæ appositis deinde definitionibus , divisionibus , & exemplis illustrat , ac velut in tabula spectanda omnibus proponit.

Breviter habes in hisce libellis , Candide Lector , modum optimum studendi Juri , introductionem ad veram Jurisprudentiam , & denique totius Corporis , seu , ut melius dicam , totius Medullæ Juris observandi compendiarium traditionem , ex omnibus Digestorum , Codicis , ac Novellarum Constitutionum libris accuratè concinnatam , & Annotationibus brevibus quidem sed lectissimis illustratam , & quàm potuit fieri emendatissimè , in lucem editam. Quapropter , si tibi hæc tam esse grata , quàm hætenus fuerunt expectata , senserimus , & cœptis nostris Deus aspiraverit ; dabimus non ita multò post majora quædam opera , quæ plerosque omnes juris justitiæque studiosos diu multùmque

XXXVI MONITUM TYPOGRAPHI &c.

*desiderasse probè cognovimus. Bene
vale Lector Candidissime, & labori-
bus his e re tua susceptis feliciter
utere. Lovanii sexto Idus Octobris
anni M. D. LI.*

Reimprimatur. Lovanii hac 22.
Decembris 1761.

FRANC. JACOBI S. T. L.
infig. Eccl. Coll. S. Petri
Canon. Apost. Reg. Lib.
Cens. & Visit. pro Ger-
man. Infer.

Animadvertite Lector, quæ Lib. III. Cap. XX.
(pag. 112. lin. 12.) leguntur: *Cæteræ autem ob-
ligationes, licet pacto ipso jure communi tollan-
tur, attamen &c.* ex editione Lovaniensi petita
esse, quam & hic servarunt Pesnotius & Pra-
teius: Reusnerus verò, quem hac in re secutus
est Senckenbergius, voculam *NON* inseruit, in
hunc modum: *Cæteræ autem obligationes, licet
pacto ipso jure communi NON tollantur, attamen &c.* nos rem in medio relinquimus.

INDEX

I N D E X

C A P I T U M

LIBER PRIMUS.

CAPUT I. *D*E *Justitia & Jure.* pag. 1

CAP. 2. *De Jure naturali, Gentium,
& Civium.* 2

CAP. 3. *De Jure Personarum.* 7

CAP. 4. *De Ingeniis.* 8

CAP. 5. *De Libertinis, & eorum Ma-
numissione.* 9

CAP. 6. *Qui manumittere possunt.* 10

CAP. 7. *Quibus modis Manumissio
procedat?* 11

CAP. 8. *De his, qui sui Juris, vel
alieno Juri subiecti sunt.* ib.

CAP. 9. *De Nuptiis.* 13

CAP. 10. *De Adoptionibus.* 16

CAP. 11. *Quomodo Jus Patriæ Potes-
tatis solvatur?* 18

CAP. 12. *De Emancipationibus.* 20

XXXVIII INDEX CAPITUM.

CAP. 13.	<i>De Tutelis.</i>	pag. 22
CAP. 14.	<i>Quomodo Tutores dentur?</i>	23
CAP. 15.	<i>De Excusatione Tutorum.</i>	24
CAP. 16.	<i>Intra quod tempus se quis excusare debeat?</i>	25
CAP. 17.	<i>De Suspectis.</i>	26
CAP. 18.	<i>De reddenda ratione Tu- telæ.</i>	ibid.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT 1.	<i>DE rebus divini Juris & humani.</i>	28
CAP. 2.	<i>De acquirendo rerum domi- nio.</i>	32
CAP. 3.	<i>De Occupatione.</i>	ibid.
CAP. 4.	<i>De Specificatione.</i>	35
CAP. 5.	<i>De Accessione.</i>	36
CAP. 6.	<i>De Traditione & Possessio- ne acquirenda, retinenda, amittenda.</i>	38
CAP. 7.	<i>Quibus modis Civili Jure dominia rerum nobis quæ- rantur.</i>	40

INDEX CAPITUM. XXXIX

CAP. 8. *De Præscriptione XXX. annorum.* pag. 42

CAP. 9. *De Donationibus.* 48

CAP. 10. *Quibus modis revocantur Donationes.* 49

CAP. 11. *De rebus corporalibus, vel incorporalibus.* 50

CAP. 12. *De Servitutibus prædiorum, urbanorum, aut rusticorum.* 51

CAP. 13. *De Usu, & Usufructu, & Habitatione.* 52

CAP. 14. *Quibus modis Servitutes Personarum tollantur.* 54

CAP. 15. *Quia ostensum est, quæ res, & quomodo nobis quærantur: videndum est per quas personas nobis quærantur.* 55

CAP. 16. *De Acquisitionibus per universitatem.* 57

CAP. 17. *De Testamentis.* ibid.

CAP. 18. *Qui Testamentum facere non possint.* 59

CAP. 19. *Qui Heredes institui possint, vel non possint.* 60

CAP. 20.	<i>De Divisione Hereditatis.</i>	pag. 62
CAP. 21.	<i>De Liberis exheredandis, vel Hereditibus instituendis.</i>	63
CAP. 22.	<i>De Lege Falcidia.</i>	64
CAP. 23.	<i>De Distributione rerum in- ter Liberos.</i>	66
CAP. 24.	<i>De Substitutionibus & Res- titutionibus.</i>	67
CAP. 25.	<i>Si Heres legata solvere no- luerit.</i>	ibid.
CAP. 26.	<i>De Legatis & Fideicom- missis.</i>	69
CAP. 27.	<i>De retentione Falcidiæ, ex SC. Trebelliano.</i>	71
CAP. 28.	<i>De confectiōe Inventarii.</i>	72
CAP. 29.	<i>De imminutione vel exclu- sione Falcidiæ.</i>	73
CAP. 30.	<i>De Codicillis.</i>	74
CAP. 31.	<i>De injusto, irrito, & in- officioso Testamento.</i>	ibid.
CAP. 32.	<i>De Hereditatibus, quæ ab intestato deferuntur.</i>	76
CAP. 33.	<i>De Bonorum possessione.</i>	79
CAP. 34.	<i>De Arrogationibus.</i>	80

LIBER TERTIUS.

CAP. 1.	D E Obligationibus.	p. 82.
CAP. 2.	D E Pactis.	ibid.
CAP. 3.	De Contractibus.	85
CAP. 4.	De Mutuo.	86
CAP. 5.	De Commodato.	87
CAP. 6.	De Deposito.	89
CAP. 7.	De Pignoribus.	90
CAP. 8.	De Contractu innominato.	91
CAP. 9.	De Stipulationibus.	93
CAP. 10.	De Fidejussoribus & Mandatoribus.	95
CAP. 11.	De Obligationibus Scriptura.	97
CAP. 12.	De Contractu ex Consensu.	98
CAP. 13.	De Emptione & Venditione.	ibid.
CAP. 14.	De Locatione & Conductione.	103
CAP. 15.	De Societatibus.	104
CAP. 16.	De Mandato.	106
CAP. 17.	De Obligationibus quasi ex Contractu.	108

XXII INDEX CAPITUM.

CAP. 18. *De Communi dividundo.*

pag. 110

CAP. 19. *Obligatio quot modis tollatur.* ibid.

CAP. 20. *De Acceptilationibus.* 111

CAP. 21. *De Compensatione.* 113

CAP. 22. *De Obligationibus quæ ex maleficio nascuntur.* ibid.

CAP. 23. *De Furtis.* 114

CAP. 24. *De Rapina.* 117

CAP. 25. *De Damno.* 119

CAP. 26. *De Injuria.* 122

CAP. 27. *De Obligationibus quæ ex quasi maleficio nascuntur.* 126

LIBER QUARTUS.

CAP. 1. *DE Actionibus.* 128

CAP. 2. *De Judiciis.* ibid.

CAP. 3. *Quibus ex causis Personæ prohibeantur.* 130

CAP. 4. *De Jurisdictione.* 136

CAP. 5. *De Arbitris.* 138

CAP. 6. *De Temporibus Judiciorum.* 139

CAP. 7. <i>De Loco ubi quis agere vel conveniri debeat.</i>	p. 143
CAP. 8. <i>De Caussis.</i>	146
CAP. 9. <i>De in Jus vocando.</i>	149
CAP. 10. <i>De Jurejurando Actoris, Rei, & Advocatorum.</i>	151
CAP. 11. <i>De Sacramento dando pro suspicionem.</i>	152
CAP. 12. <i>De Litis Contestatione.</i>	154
CAP. 13. <i>De quaestione Facti, vel Ju- ris, seu Nominis.</i>	155
CAP. 14. <i>De Probationibus.</i>	156
CAP. 15. <i>De Testibus.</i>	157
CAP. 16. <i>De Fide Instrumentorum.</i>	158
CAP. 17. <i>De Actionibus.</i>	160
CAP. 18. <i>Quæ ex Obligatione nascun- tur, dicuntur in Personam: quæ ex rei detentione, in rem vocantur.</i>	161
CAP. 19. <i>Ex quo Jure profisciscatur Actio.</i>	162
CAP. 20. <i>Cui Actio competat.</i>	164
CAP. 21. <i>Adversus quem competat. ib.</i>	
CAP. 22. <i>Quid in Actione venit.</i>	165
CAP. 23. <i>De Officio Judicis.</i>	172

XLIV INDEX CAPITUM.

CAP. 24. <i>De Actione in nos ex Contractu Filiorum vel Servorum.</i>	pag. 173
CAP. 25. <i>De noxalibus Actionib.</i>	176
CAP. 26. <i>De Pauperie.</i>	177
CAP. 27. <i>De Interdictis.</i>	178
CAP. 28. <i>De Exceptionibus.</i>	181
CAP. 29. <i>De Publicis Judiciis.</i>	183
CAP. 30. <i>De Pænis.</i>	184
CAP. 31. <i>De Bonis Damnator.</i>	192
CAP. 32. <i>De Sententiis, & Provocationibus.</i>	ibid.
CAP. 33. <i>Qui provocare non possunt.</i>	194
CAP. 34. <i>Intra quod tempus omnis Provocatio finire debeat.</i>	195
CAP. 35. <i>De Calumniatoribus.</i>	197

CORPUS LEGUM
PER MODUM
INSTITUTIONUM
LIBER PRIMUS.
CAPUT I.

DE JUSTITIA ET JURE.

JURI^a operam daturum prius nosse oportet, unde Juris nomen descendat. Est enim a Justitia appellatum. ^b Justitia autem est constans & perpetua voluntas, jus suum unicuique tribuens. Jus verò, ut Celsus definivit, est æquitas constituta, vel præceptum boni & æqui. Hujus quidem prudentia est divinarum, atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia. ^c Ejus præcepta sunt: honest-

^a Ex ULP. l. 1. D. h. t.

^b Ex ULP. l. 1. & 10. D. & Inst. in pr. & §. 1. eod.

^c Ex ULP. d. l. 10. & §. 4. Inst. eod. & MODEST. l. 7. D. de LL.

tè vivere, alium non lædere, suum unicuique tribuere. Virtus ejusdem est, imperare, permittere, vetare, punire. ^a Hujus autem studii duæ sunt positiones: Publicum Jus, & Privatum. Publicum Jus est, quod ad statum Reipublicæ pertinet. Privatum est, quod ad singulorum utilitatem spectat. ^b Et priùs quidem dicendum videtur de jure privato, quod est tripartitum. Collectum est enim ex naturalibus præceptis, vel gentium, vel civium.

CAPUT II.

DE JURE NATURALI, GENTIUM, ET CIVIUM.

JUS ^c Naturale est, quod natura docuit omnia animalia: ut sunt, maris & foeminæ conjunctio,

^a Ex ULP. d. l. i. & Inst. §. 5. eod.

^b Ex ULP. l. i. §. 2. D. & §. 5. Inst. eod.

^c Ex ULP. l. i. §. 3. D. de just. & jur. & Inst. princ. h. t.

filiorumque procreatio, & educatio. Hujus enim juris peritiâ, non solum homines, sed etiam cætera animalia censentur. ^a Jus gentium est, quod gentes humanæ sibi ipsæ constituerunt. Hujus autem juris sunt emptio, venditio, locatio, conductio, societas, mandatum, depositum, mutuum, pignus, permutatio, commodatum, & pene omnes contractus. Pene dictum est, propter contractus donationis, stipulationis, emphyteuseos, qui juris civilis sunt. ^b Jus Civile est, quod unaquæque civitas sibi ipsa constituit. Dividitur exhinc in Jus Scriptum, & non scriptum. ^c Juris scripti sunt partes hæ: Lex, Plebiscitum, Senatusconsultum, Principum Placita, Magistratuum Edicta, Responsa Prudentum. ^d Lex

^a Ex HERMOGEN. l. 5. D. de just. & jur. & Inst. §. 4. eod.

^b Ex ULPIAN. l. 6. D. de just. & jure, Inst. §. 1. & 3. heic.

^c Ex PAPIN. l. 7. D. d. t. Inst. §. 3. heic.

^d Ex Inst. §. 4. & 5. eod.

est, quod populus constituit, senatorio magistratu, veluti consule, interrogante. Plebiscitum est, quod plebs constituit, plebeio magistratu, veluti tribuno, interrogante. Plebs autem differt a Populo, eo, quod appellatione populi, universi cives continentur, plebis verò appellatione cæteri; præter Patricios & Senatores. Sed plebiscita lege Hortensiâ non minus auctoritatis habent, quam leges. Senatusconsultum est, quod senatus jussit atque constituit. Nam cum ita auctus esset populus, ut facile in unum convenire non posset legis faciendæ causâ, omne imperium condendarum legum traditum est a populo senatui. ^a Principis Placita sunt, quæ jubet Imperator atque constituit. Quod enim Principi placuit, legis habet vigorem. Hæ enim Constitutiones

^a Ex ULP. l. 1. D. de constit. Princ. & Inst. §. 6. eod.

vocantur. Quarum quædam sunt communes, quæ in omnium causis valent : quædam singulares, quæ in una tantum causa valentes, vel persona, ad exemplum trahendæ non sunt. Hæc Privilegia vocantur. Est enim privilegium jus singulare, certis ex causis contra jus commune introductum. In privilegiis autem considerandum est, utrum contra jus eliciantur; ait enim lex: rescripta contra jus elicta, ab omnibus iudicibus præcipimus refutari. Ea enim, quæ contra jus fiunt, pro infectis habenda sunt. ^a Responsa Prudentum sunt sententiæ, & opiniones eorum, quibus datum est a Cæsare jus respondendi: veluti Caji, Ulpiani, Papiniani, & cæterorum, quorum nomina & opera in Digestis continentur. ^b Magistratum Edicta

^a Ex POMPON. l. 2. in fin. D. de orig. jur. & Inst. §. 8. de Jur. Nat. Gent. & Civ.

^b Ex POMPON. l. 2. §. 5. D. de orig. jur. & Inst. §. 7. dict. tit.

sunt ea, quæ Prætores constituerunt. Hoc etiam Jus Honorarium appellatur : eo quod ab eis constitutum est, qui honores gerebant. Hujus etiam pars sunt Edicta Ædilium Curulium. ^a Ex non scripto jus venit, quod usus comprobavit. Nam consuetudinis, ususque longævi non vilis est auctoritas : verum non adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat, aut legem. ^b Viso autem, quid sit jus, & ejus partes, videndum est, circa quod versetur. Versatur autem circa res, vel personas, vel actiones. Et primitus de personis, quia earum causâ omnia jura constituta sunt, dicendum est.

^a EX JULIAN. ULP. HERMOG. & PAULO l. 32. & seq. D. de LL. & Inst. §. 9. de Jur. Nat. Gent. & Civ.

^b EX CAI. l. 1. D. de stat. hom. & Inst. §. ult. de Jur. N. G. & Civ.

CAPUT III.

DE JURE PERSONARUM.

SUMMA ^a itaque divisio de jure personarum hæc est : quod omnes homines aut liberi sunt, aut servi. ^b Et libertas quidem est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet : nisi quod vi, aut jure prohibetur. Servitus autem est juris gentium constitutio, quâ quis dominio alieno contra naturam subjicitur; Jure enim naturali omnes homines liberi nascebantur. ^c Servi autem aut nascuntur, aut fiunt. Nascuntur ex ancillis nostris : fiunt autem aut jure gentium, scilicet ex captivitate, aut civili, cum homo liber, major viginti annis, emptore igno-

^a Ex CAI. l. 3. D. de stat. hom. & Inst. §. 1. de Jure Person.

^b Ex FLORENT. l. 4. D. de stat. hom. Inst. §. 1. d. tit.

^c Ex MARTIAN. l. 5. D. de stat. hom. & Inst. §. 4. d. tit.

rante eum liberum, se venundari ad participandum pretium passus est. Et in fervorum quidem conditione nulla differentia est: in liberorum vero statu multæ differentiæ sunt; aut enim ingenui sunt, aut libertini.

CAPUT IV.

DE INGENUIS.

INGENUUS ^a est, qui ex libera matre nascitur. Nec refert, utrum liberum patrem habuerit, nec ne: nec etiam refert, utrum mater ingenua fuerit, an liberta; & si liberta, utrum ancilla conceperit, vel libera, dummodò libera facta pariat. Quod si & ancilla conceperit, & postea manumittatur, deinde ob ingratitudinem ancilla facta pariat, placuit eum, qui nascitur, liberum nasci; quia calamitas matris non debet ei nocere, qui in utero est.

^a Ex MARTIAN. l. 5. D. de stat. hom. & Inst. de Ingen.

CAPUT V.

DE LIBERTINIS, ET EORUM
MANUMISSIONE.

LIBERTINI ^a sunt, qui ex iusta
servitute manumissi sunt. Ma-
numissio autem est datio libertatis.
Manumissionis autem olim triplex
genus erat. Nam qui manumitte-
bantur, modò consequiebantur li-
bertatem perfectam, & fiebant ci-
ves Romani: modò mediocrem,
& fiebant Latini: modò minimam,
& fiebant numero dedititiorum.
Hodie verò, Latinis & dedititiis
sublatis; non habitâ etiam ullâ dif-
ferentiâ manumissionis; sive etiam
ætatis manumissi, omnes liberti ci-
vitate Romanâ fruuntur. Quod li-
cet omnis manumitti possit, non ta-
men omnis dominus manumittere
potest.

^a Ex CAI. l. 5. D. de stat. hom. & Inst. de Libertin.

CAPUT VI.

QUI MANUMITTERE POSSUNT.

NAM^a is, qui in fraudem creditorum, consilio etiam, & re, manumittit, nihil agit; quia lex Ælia Sentia impedit libertatem. Item impubes manumittere non potest. Item furiosus & prodigus, cui interdictum est bonis, manumittere non potest. Item debitor servum pignoraturnon rectè manumittit. Item vir dotale mancipium, non æstimatum acceptum, manumittere non potest: nec etiam uxor, constante matrimonio.

^a Ex tot. tit. D. & C. Qui & a quib. manum. non poss. & Inst. eod.

CAPUT VII.

QUIBUS MODIS MANUMIS-
SIO PROCEDAT?

MANUMITTITUR^a autem servus
in Ecclesia, inter amicos,
vinctâ, testamento, epistolâ, co-
dicillis, aliisque quàm plurimis
modis.

CAPUT VIII.

DE HIS, QUI SUI JURIS, VEL ALIE-
NO JURI SUBJECTI SUNT.

SEQUITUR^b de jure personarum
altera divisio. Quidam enim
sui juris sunt: quidam alieno juri
subjecti sunt. Qui alieno juri sub-
jecti sunt, alii sunt in potestate do-
minorum, alii in potestate paren-
tum.^c In potestate dominorum

^a Ex ULPIAN. l. 4. D. de just. & jur. & Inst. in
princ. de libertin.

^b Ex CAI. l. 1. D. h. t. & princ. Inst. eod.

^c Ex CAI. l. 1. §. 1. & 2. D. h. t. & Inst. §. 2.
& 3. eod.

sunt fervi. Quæ quidem potestas quamvis jure gentium inventa sit, jure tamen civili temperatur. Olim enim jure gentium, vitæ necisque fervorum jus penes dominum constitutum erat : hodie verò jure civili, qui fervum suum sine justa causa occiderit, non minus punitur, quàm qui alienum occiderit. Etiam quodcunque per fervum acquiritur, domino acquiritur. ^a In potestate parentum sunt liberi, quos ex justis nuptiis procreamus, vel per arrogationem adoptamus. ^b Liberorum autem alii civiles & naturales, alii naturales tantum, alii civiles tantum. ^c Civiles & naturales sunt, quos ex justis nuptiis procreamus.

^a Ex CAI. l. 3. D. eod. & Inst. tit. de patr. potest.

^b Ex §. 1. Instit. de adoption.

^c Ex CAI. l. 3. D. de his, qui sui vel alien. & princ. Inst. de patr. potest.

CAPUT IX.

DE NUPTIIS.

NUPTIÆ ^a autem, five matrimonium, sunt viri & mulieris conjunctio, individuum vitæ consuetudinem continens. ^b Justas autem nuptias cives Romani contrahunt inter se, masculi tamen puberes: foeminae autem viripotentes; qui & suæ mentis & potestatis sunt, nec ullâ affinitate, vel cognatione, vel religione, aut aliis nuptiis, aut potestate impediuntur. Servi enim in jure civili nullam personam habent; ideo nuptias, quæ juris civilis sunt, non contrahunt. Si verò in parentum potestate sint, necesse est parentes consentire, in quorum potestate sunt, nisi sint furiosi. ^c Separantur autem licita matrimo-

^a Ex Instit. §. 1. de patr. potestat.

^b Ex ULP. c. Inst. 5. & Inst. tit. de nupt. in princ.

^c Ex l. 8. C. de repud. & Nov. 117.

nia, sine poena, si maritus uxori suæ misceri non potuerit: si alter, vel uterque, religiosam vitam elegerit: aut ab hostibus capti fuerint: cum poena autem separantur, si alter contra Imperatorem molitus fuerit, vel si alterius vitæ infidiatus fuerit, vel in adulterio deprehensus. Naturales ^a tantum, sunt vulgo concepti, qui spurii dicuntur, quasi sine patre. ^b Horum autem alii jure civili prohibiti, alii verò non cogniti. Prohibitorum alii incesti, alii aliâ maculâ infamiæ aspersi. ^c Incesti sunt, qui contra foedus sanguinis fiunt. Aliâ maculâ infamiæ aspersi, veluti hi, quorum mater, non transacto anni spatio, a morte prioris mariti, secundis nuptiis se incestavit, vel

^a Ex §. 12. Inst. de nupt. & Modest. l. 23. D. de stat. hom.

^b Ex Auth. complexu C. de incest. nupt. & Nov. 89. c. ult.

^c Ex §. 12. Inst. de nupt. & l. 6. cum Auth. seq. C. de incest. nupt. & Nov. 12.

contra aliquam prædictarum rationum, matrimonium contraxit. Qui autem hujusmodi matrimonio se scientes copulaverint, siquidem sine liberis ex libero matrimonio sint, statim dignitatibus amissis, bona eorum juribus fisci deputentur, & ipsi exilio puniantur. Quod si viliores sint personæ, etiam corporali quæstioni subjiciantur. Si autem legitimi liberi sint, poenâ patris, sui juris fiant: & paternas vel maternas facultates accipiant, ita tamen ut parentibus necessaria administrent. ^a Jure autem civili non cogniti, sunt hi, quorum parentes justas inter se nuptias contraxisse potuerunt. Hi etiam civiles fieri possunt, si vel Curia donentur, vel post nativitatem eorum inter parentes aliquo tempore dotalia instrumenta conficiantur: vel super his preces Imperatori porrigantur, & Princeps

^a Ex §. ult. Inst. de nupt. & Nov. 89. & 117.

suam interponat auctoritatem : vel si in testamento, ut legitimos heredes instituerit : vel si matrem eorum, usque quo die defunctus est, in contubernio habuerit. Civiles tantum, sunt ii, quos adoptamus.

CAPUT X.

DE ADOPTIONIBUS.

AD OPTIO^a autem duobus modis fit : id est, vel imperio magistratus, vel ex sacro rescripto, quæ etiam Arrogatio dicitur. ^b Imperio magistratus, id est, judicis auctoritate, adoptamus eos, qui alienæ potestatis sunt : ex sacro rescripto, eos, qui sui juris sunt. ^c Sed arrogati transeunt in potestatem patris adoptivi omnimodo : adoptati verò, per magistratum, non aliter, quam si avus

^a Ex CAI. l. 2. D. & §. 1. Inst. de adoptione.

^b Ex d. §. 1. Inst. & l. 2. D. eod.

^c Ex §. 2. Inst. d. t. & l. pen. C. eod.

vel proavus paternus, vel mater-
 nus eos adoptet. Hoc enim casu,
 quia tam civilia, quàm naturalia
 jura concurrunt, solvitur quidem
 jus naturalis parentis, & transit
 in potestatem adoptivi. ^a Non
 autem permittitur cuique aliquem
 arrogare, nisi cautione factâ pro-
 mittat personæ publicæ, id est ta-
 bulario, se daturum quartam om-
 nium bonorum suorum ei quem
 adoptat, si vivus eum emancipa-
 verit, & insuper omnia bona sua
 restitutum iri. ^b In utraque verò
 adoptione considerandum est, ut
 is, qui adoptat, plenâ pubertate,
 id est octodecim annis præcedat.
 Item foeminæ adoptare non possunt,
 nisi ad solatium amissorum libero-
 rum. Item castrati, necnon naturâ
 frigidi, qui etiam generare non
 possunt. Item qui tres habet filios
 in potestate, quartum adoptare non

^a Ex §. 3. Inst. d. t. l. 17. cum 3. ll. seq. D. eod.

^b Ex §. 4. 9. & 10. Inst. d. t.

potest. ^a Adoptare autem potest quis, tam loco filii, quàm loco nepotis. Cum autem loco nepotis adoptat, necesse est filium consentire, ne ei invito suus heres agnascatur.

CAPUT XI.

QUOMODO JUS PATRIÆ POTESTATIS SOLVATUR?

COGNITIS ^b autem qui & quibus modis liberi sint in potestate: videndum est, quomodo solvantur a potestate. Solvitur autem jus patriæ potestatis morte utriusque, capitis diminutione, maximâ, & mediâ, & minimâ; emancipatione, dignitate. ^c Capitis autem diminutio, est prioris status commutatio. Hujus autem

^a Ex §. 5. & 6. Instit. h. t. & PAUL. l. 27. & 48. D. heic.

^b Ex Instit. tit. Quib. mod. jus potest. solv. & CAI. Inst. lib. 1. c. 5. ULP. c. 10.

^c Ex ULP. Inst. c. 11. & tot. tit. Inst. & D. de cap. min.

species sunt maxima, & media, & minima. ^a Maxima capitis diminutio est, cum quis libertatem amittit, & civitatem. Quod evenit his, qui bestiis subjiciuntur, & in metallum perpetuò damnantur; vel qui in hostium potestatem deveniunt. Sed ii, si reversi fuerint, recipiunt pristinum statum, propter jus postliminii. ^b Media capitis diminutio est, cum quis, libertate retentâ, civitatem amittit. Quod evenit his, quibus aquâ & igni interdicitur, vel qui in insulas relegantur. ^c Minima capitis diminutio est, cum quis, libertate & civitate retentâ, familiam tantum commutat. Hac autem capitis diminutione ita demum jus patriæ potestatis solvitur, si is, qui ha-

^a Ex §. 1. Inst. heic. & §. 3. & 4. Quib. mod. jus potest. solv.

^b Ex §. 2. Instit. heic. & §. 1. Quibus modis jus potest. solv.

^c Ex §. 3. Inst. heic. & §. 6. & 7. Quib. mod. jus potest. solv.

20 JURIS CIVILIS
betur in potestate, minuatur ca-
pite.

CAPUT XII.

DE EMANCIPATIONIBUS.

EMANCIPATIO ^a est civilis actus, quo quis patriâ potestate per magistratum eximitur. Emancipatio quidem olim fiebat per æs & libram; adhibitis civibus Romanis puberibus, & eo, qui dicebatur libripens, quasi imaginariâ venditione. Hodie verò competenti magistratu adito, & emancipantis voluntate patefactâ, & auctoritate magistratus adhibitâ, scripturâ super his subsecutâ, emancipatio ritè procedit. ^b Dignitate verò solvitur jus patriæ potestatis, si forte is, qui in potestate est, Episcopatum, vel summam Patriciatus dig-

^a Ex §. 6. Instit. Quib. mod. jus potest. solv. & l. 3. D. de cap. min. l. ult. C. de emancip. liber.

^b Ex §. 5. Instit. Quib. mod. jus potest. solv. & Nov. 81. & 123.

nitatem nactus fuerit ; id est , si eum Imperator sibi in patrem elegerit : vel si consul , præfectus , magister militum factus fuerit. ^a Dominorum autem potestas solvitur manumissione. Item si dominus servum ægrotum contempserit , & necessaria non præstiterit ; si eo nesciente , et si contradicente , clericus aut monachus factus fuerit , jus potestatis solvitur : vel si eo sciente , & non contradicente , ancilla pro libera , libero homini ignoranti , se in matrimonium copulaverit. ^b Qui autem sui juris sunt , alii sunt in tutela , vel curatio-
ne : alii neutro jure tenentur.

^a Ex Instit. tit. de Libertin. & §. ult. Inst. de adopt. & l. un. C. de Latin. libert. tollend.

^b Ex princ. Inst. de tutel.

CAPUT XIII.

DE TUTELIS.

TUTELA^a autem est, ut Servius definivit, vis ac potestas in capite libero, ad tuendum eum, qui se propter ætatem defendere nequit. Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent; unde tutores dicti sunt, quasi tutores. ^b Tutorum autem alii sunt testamentarii, alii legitimi, alii dativi. ^c Testamentarii sunt, qui testamento parentum dantur. Dare autem potest testamento tutores parens suis impuberibus, quos in potestate habet; & ii primum veniunt ad tutelam: his verò deficientibus, vocantur legitimi. ^d Legitimi verò sunt, qui ex lege def-

^a Ex PAUL. l. 1. D. eod. & §. 1. & 2. Inst. heic.

^b Ex CAI. Instit. lib. 1. c. 7. & ULP. c. 11.

^c Ex §. 3. Inst. heic. & l. 1. D. de testam. tut.

^d Ex tit. D. & C. de legit. tut. & Inst. tit. 15. & seq. lib. 1.

cendunt: hi autem secundum antiquum jus, parens, patronus, agnati; hodie verò cognati. Nam ad quos pertinet emolumentum successionis, eis incumbit onus tutelæ.
^a Dativi sunt, qui a iudicibus dantur, deficientibus testamentariis, & legitimis.

CAPUT XIV.

QUOMODO TUTORES DENTUR?

OSTENSO, ^b qui dare possunt: videndum est, qui dari possint. Dari autem potest tutor, tam filiusfamilias, quàm paterfamilias. Minor xxv. annis dari non potest. Item nec miles, nec clericus, nec monachus, nec mulier, nisi liberorum suorum; nec furiosus, aut prodigus, rectè tutores dantur. ^c Crean-

^a Ex tit. Inst. de Attil. tut. & ULP. c. Inst. II.

^b Ex §. 1. & 2. Inst. Qui testam. tut. dar. poss. & tot. tit. D. & C. eod.

^c Ex §. 3. Inst. de Attil. tut. & tot. tit. Inst. de satisfat. tut.

tur verò tutores ex inquisitione, & satisfatione. Inquiritur enim, utrum sint locupletes, & diligentes. Testamentarii tamen non inquiruntur. Satisfatione autem hi qui legitimi & dativi onerantur, iidem coguntur promittere, & idoneos fidejussores dare, rem pupilli salvam fore. Sine satisfatione ea nemo idoneus tutor est. Dati autem tutores periculo & damno tutelæ distringuntur, nisi se excusent.

CAPUT XV.

DE EXCUSATIONE TUTORUM.

EXCUSANTUR ^a autem tutores variis ex causis. Si enim Romæ quis tres liberos in potestate habebat, vel in Italia quatuor, vel in Provinciis quinque, a tutela excusatur. Item qui capitales

^a Ex Instit. D. & C. de excusat. tutor. vel curator.

inimicitias cum patre pupilli habuit. . Quisquis hujusmodi morbo fatigatur, ut non suis rebus interesse possit: quive causâ Reipublicæ abfuturus est: quive habet onera tutelæ non affectatæ, excusare se possunt. Sunt & aliæ multæ causæ excusationum, quas in libris Digestorum & Institutionum facile est cognoscere.

CAPUT XVI.

INTRA QUOD TEMPUS SE QUIS

EXCUSARE DEBEAT?

OPORTET^a autem eos, qui se excusare volunt, intra L. dies, si præsentés sunt; si verò absentes, habitâ æstimatione XX. millium diurnorum, & insuper dierum XXX, causam suæ excusationis ante competentem judicem allegare.

^a Ex §. 16. Instit. heic. & MODEST. l. 13. D. eod.

CAPUT XVII.

DE SUSPECTIS.

NON ^a solum autem tutores volentes excusantur: sed & invitati quandoque, ut suspecti, remonentur, qui ex fide non administrant. Alioquin si ex fide administrarent, licet solvendo non sint, non remonentur, ut suspecti, sed curator eis adjungitur.

CAPUT XVIII.

DE REDDENDA RATIONE
TUTELÆ.

QUI ^b autem non excusantur, siue gerant, siue non, de reddenda ratione, finitâ pupillari ætate, judicio tutelæ, pupillis adultis factis, tenentur. Sed si quidem unius pupilli plures tutores

^a Ex Instit. D. & C. tit. eod.

^b Ex §. ult. Instit. de Attil. tut. & tot. tit. D. de tutel. & ration. distrahi.

sint : si quidem divisam regionibus habent administrationem, pro ea parte tantum tenentur : si verò pro indiviso administrant, in solidum unusquisque tenetur. ^a Hæc autem omnia, quæ dicta sunt de tutoribus, de curatoribus intelligantur, in his solum habitâ differentiâ, quod tutor non rei, sed personæ datur : curator non personæ, sed rei. Item tutor ad certum tempus, & ex certo tempore, non datur : curator verò & ad certum tempus, & ex certo tempore, & ad certam rem rectè datur. Item tutor pupillis tantum datur : curator verò & pupillis & adultis, & in omni ætate dari potest. Et tutor quidem iudicio tutelæ rationem reddit : curator verò iudicio negotiorum gestorum tenetur.

^a Ex Inst. tit. de curator. & D. de tut. & cur, dat. & C. de curat. furios.

SECUNDA PARS,

S I V E

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

DE REBUS DIVINI JURIS
ET HUMANI.

SUPERIORE ^a libro de jure personarum actum est: nunc autem videamus de rebus, quæ in nostro patrimonio habentur. Rerum enim aliæ sunt divini juris, aliæ verò humani juris sunt. ^b Divini juris sunt res sacræ, religiosæ, & sanctæ. ^c Sacrum est, quod ritè Deo, & per Pontificem dedicatum est: (alioquin si quis suâ auctoritate velit sacrum constituere, non est sacrum, sed profanum) ut sunt templa & donaria, ad perpetuum usum divini cul-

^a Ex CAI. l. 1. D. de rer. divis.

^b Ex §. 7. Instit. & MARTIAN. l. 6. D. heic.

^c Ex §. 8. Inst. & l. 6. D. heic.

us destinata. Ea verò, quæ ad
 usum inibi deservientium destinan-
 tur, veluti prædia & domus, licet
 sacra non sint, tamen veluti sacra,
 si immobilia sint, vel mancipia rus-
 tica, vel civilis annona, alienari
 prohibentur, vel hypothecæ seu
 pignoris titulo obligari, nisi causâ
 redemptionis captivorum, vel jure
 emphyteuseos, vel jure permuta-
 tionis, habitæ vel inter Ecclesiam &
 Ecclesiam, vel inter Ecclesiam &
 Ptochium, vel alias venerabiles
 domos, & Principem. ^a Sanctum
 est, quod sanctione quadam sub-
 nixum est, veluti muri, & portæ
 civitatis; unde & capite puniun-
 tur, qui ea, sine magistratus com-
 petentis permissione, dolo malo
 corruperint. ^b Religiosum autem
 locum unusquisque suâ voluntate
 facit, dum in eum locum infert mor-

^a Ex §. 10. Inst. de rer. divis. & CAI. l. 1. &
 MART. l. 8. & ULP. l. 9. D. heic.

^b Ex §. 9. Inst. & d. l. 6. D. heic. & ULP. l.
 2. D. de religios.

tuum, in quo jus inferendi habet. Licet autem religiosus locus divini juris sit, jus tamen inferendi, humani juris est, quod & ad heredem transmitti potest, & inter vivos alienari potest, nisi sit tantum familiae. Tunc enim extra familiam alienari non potest. ^a Res autem humani juris, aliae sunt publicae, aliae universitatis, aliae singulorum, aliae nullius in bonis. ^b Publicae, ut mare, flumina, littora maris; usus quoque riparum publicus est; itaque per ea navigare, naves arboribus ibi natis ligare, retia siccare, pisces capere, & cætera facere, quæ communi usui impedimento non sint, cuilibet liberum est. Proprietas autem riparum, eorum est, qui prope ripam prædia possident. ^c Universitatis sunt, & non singulorum, ut forum, theatra, stadia, & cætera, quæ

^a Ex §. 1. Instit. & MARTIAN. l. 2. heic.

^b Ex §. 2. 4. & 5. Instit. & CAL. l. 5. D. heic.

^c Ex §. 6. Inst. & d. l. 6. D. heic.

publico usui civitatis destinata sunt.
^a Nullius in bonis sunt, ut bestiae, volucres, pisces: quæ in naturali libertate retenta, a nullo possessa sunt. Ejusdem etiam juris sunt res hereditariæ, ante quam aliquis existat heres ex testamento, vel ab intestato. Sed tamen, quia hereditas vicem personæ sustinet, cui-libet occupanti non conceduntur. Item res habita pro derelicto, nullius in bonis esse creditur. ^b Singulorum autem res sunt, quæ in uniuscujusque patrimonio sunt; quæ acquiruntur cuique, aut speciali jure, aut per universitatem.

^a Ex §. 1. & 3. Inst. & CAI. l. 1. D. heic.

^b Ex §. 11. Inst. heic. & CAI. l. 1. de acq. rerum dom.

CAPUT II.

DE ACQUIRENDO RERUM
DOMINIO.

SPECIALI ^a enim jure dominia rerum quærentur, jure naturali, aut civili. ^b Jure naturali quærentur dominia rerum sex modis: occupatione, inventione, specificatione, contributione, accessione, traditione.

CAPUT III.

DE OCCUPATIONE.

OCcupatione ^c quærentur, quæ nullius in bonis sunt. Quod enim nullius in bonis est, occupanti conceditur. Nullius in bonis sunt, ut pisces, volucres,

^a Ex §. ult. Inst. Per quas person. cuiq. acquir. & §. 11. Inst. heic.

^b Ex part. 2. tit. Inst. heic & D. eod.

^c Ex §. 12. & 4. seqq. Inst. heic. & CAL. l. 1. 3. §. D. de acq. rer. dom.

bestiæ, quæ feræ naturâ sunt. Feræ autem naturâ videntur esse illa animalia, quæ a nullo coërcita, libertate proprii arbitrii, quo volunt, se ferunt: ut leones, apri, cervi, ursi, & hujusmodi similia. Nec interest, utrum quis hæc in suo fundo capiat, an in alieno. Planè si videris aliquem ingredientem in fundum tuum, venandi aut aucupandi gratiâ, potes eum prohibere, ne ingrediatur; qui si contra prohibitum ingressus fuerit, injuriarum tibi tenebitur. Hæc autem ita capta, eo usque nostra esse intelliguntur, quo usque custodiâ nostrâ arcentur: alioquin si custodiam nostram evaserint, & in naturalem libertatem se receperint, nostra esse desinunt, & rursus occupantis fiunt. ^a Insula, quæ in mari nata est, quod rarò accidit, occupantis fit; nullius enim in bo-

^a Ex §. 22. Inst. & CAI. l. 7. §. 3. D. de acq. dom.

nis esse creditur. At in flumine nata, quod sæpe accidit, siquidem mediam partem fluminis tenet, eorum est, qui prope ripam prædia utrinque possident, pro modo latitudinis cujusque, quæ latitudo prope ripam est: si verò alteri proximior est, ejus est, cujus & ager, cui proxima est. ^a Thesauros quoque, quos quis in suo loco invenerit, D. Adrianus, naturalem æquitatem secutus, ei concessit, qui eos invenerit. Sed si quis in alieno solo invenerit, siquidem fortuitò invenerit, suos esse: sin verò ad hoc datâ operâ, dimidium domino soli, dimidium inventori concessit. Idem est, si quis in patrimoniali, vel fiscali loco invenerit.

^a Ex §. 39. Inst. & PAUL. l. 31. TRYPHON. l. 63. D. de acq. dom. & l. un. C. de thesauro lib. 10.

CAPUT IV.

DE SPECIFICATIONE.

SPECIFICATIONE ^a nobis res acquiruntur : veluti, si ex alienis uvis vinum, vel si ex alieno vino & melle mulsum, vel ex alieno argento scyphum fecerimus ; in hujusmodi enim omnibus talis regula comprobata est : ut, si quidem ea res reduci potest ad priorem massam, is fit dominus speciei, cujus fuit & massa : si vero minime possit reduci, is erit dominus, qui specificavit ; ipse tamen tenebitur domino materie, conditione, vel furti actione. ^b Si duorum dominorum materie permixtæ sunt, si quidem voluntate dominorum, communes erunt : si vero fortuito casu, si quidem se-

^a Ex §. 25. Instit. & Cai. l. 27. CALLISTR. l. 12. PAUL. l. 24. D. acq. rer. dom.

^b Ex §. 27. & seq. heic. & Cai. l. 7. §. 8. & 9. D. d. t.

parari possunt, ejusdem manent, cujus & ante quodque eorum fuerit : si verò separari non possunt, communes sunt.

CAPUT V.

DE ACCESSIONE.

ACCESSIONE ^a nobis dominia rerum acquiruntur, veluti ea, quæ per alluvionem adjiciuntur. Est autem Alluvio incrementum latens; per alluvionem enim id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non possit, quid quoque momento temporis adjiciatur. Itaque si alieno agro flumen partem aliquam detraxerit, & agro meo adjecerit, meum erit. ^b Item si quis in solo meo ædificaverit, accessionis loco mihi quaeritur. Nec enim naturalis ratio

^a Ex §. 20. Inst. & CAI. l. 7. §. 1. D. heic. & l. 1. & 3. C. de alluvion.

^b Ex §. 29. & 30. Inst. & CAI. l. 7. §. 10. D. heic.

permit-

permittit, ut alterius sit ædificium, quàm cuius & solum. Sed si quidem bonæ fidei sit possessor, qui ædificaverit, necessarios & utiles suntus dominus ei restituere compelletur: Voluptarios verò sine læsione prioris status ei tollere permittitur, nisi & hoc casu dominus ei æstimationem offerat sublatorum: malæ fidei autem possessori, necessarios tantum, & utilium æstimationem, in quantum res melior facta est, restituere cogitur. ^a Item si quis in solo alieno plantam posuerit, ex quo, solo radices coalescunt, erit cuius & solum. ^b Quâ autem ratione plantæ solo cedunt, eâdem ratione fata solo cedere intelliguntur. ^c Item si in membrana mea, vel charta Titius carmen & historiam scripserit, accessionis jure mihi ce-

^a Ex §. 31. Inst. & CAI. l. 7. D. heic. & l. 11. C. de rei vindic.

^b Ex §. Inst. 32. & CAI. l. 9. D. heic.

^c Ex §. 34. Inst. & CAI. l. 9. §. 2. D. heic.

dit. At verò in tabula picta, contra est. Ridiculum est enim picturam Apellis vel Parrhasii in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. ^a Item si quis purpuram alienam suo vestimento adjecerit, vel scypho ansam, vel statuæ brachium, accessionis jure sibi cedit. Quicquid enim alicui adjicitur, ut pars, vel emblema, toti cedit.

CAPUT VI.

DE TRADITIONE ET POSSESSIONE ACQUIRENDA, RETINENDA, AMITTENDA.

PER ^b traditionem nobis, jure naturali, dominia rerum acquiruntur: cum in alterius rei possessionem inducti sumus. ^c Pos-

^a Ex §. 26. Inst. & FLORENT. l. 16. §. 1. D. heic. & PAUL. l. 23. §. 2. D. de rei vind.

^b Ex §. 40. & seq. Inst. heic. & CAI. l. 9. D. ibid. & l. 20. C. de pact. ULP. c. Inst. 19.

^c Ex PAUL. l. 1. & 3. & tot. tit. D. de acq. poss. & THEOPH. Inst. de interdict.

sessio verò est corporalis rei de-
tentio. Possessio autem animo &
corpore nobis acquiritur, solo ani-
mo retinetur, soloque animo amit-
titur. ^a Traditio verò est corpora-
lis rei translatio; incorporalis enim
rei non est traditio, sed quasi tra-
ditio, id est, concessio. Nihil enim
tam conveniens humanæ æqui-
tati, quàm voluntatem domini vo-
lentis rem suam in alium transfer-
re ratam haberi. ^b Igitur, si, ali-
quo titulo præcedente, a domino,
aut ab alio, domini voluntate res
nobis tradatur, ejus dominium
rei nobis quæritur. Justi autem
tituli sunt, ut emptio venditio,
pro soluto, judicati, tutelæ, & cæ-
tera hujusmodi, quibus rerum do-
minia transferuntur.

^a Ex d. §. 40. & d. l. 9. & CAI. l. 43. D. eod.

^b Ex d. §. 40. Inst. & CAI. d. l. 9. ibid. D.

CAPUT VII.

QUIBUS MODIS CIVILI JURE DO-

MINIA RERUM NOBIS

QUÆRANTUR.

CIVILI ^a jure dominia rerum
 quærentur usucapione, seu lon-
 gi temporis præscriptione. ^b Ufu-
 capio autem est civilis acquisitio,
 per continuationem possessionis
 temporis lege definiti. Si quis
 enim rem mobilem per continuum
 triennium, sine aliqua legali in-
 terpellatione, possederit, bonâ fi-
 de & justo titulo, usucapione do-
 minus rei efficitur. ^c Res autem
 Minorum usucapi non possunt;
 item quæ divini juris sunt, usu-
 capi non possunt. Item nec res
 furtivæ, vel vi possessæ usucapi

^a Ex §. ult. Inst. de usu & habit.

^b Ex MODEST. l. 3. D. de usucap. & Inst. princ.
 eod. & l. unic. C. de usucap. transform.

^c Ex §. 1. & seq. Inst. heic. & PAUL. l. 4. CAI.
 l. 9. D. eod. & l. ult. C. de præscript. long. tempor.

possunt : quia lex Attilia inhibet
 usucapionem , nisi vitium purge-
 tur. Vitium autem purgatur , cum
 in potestatem domini revertuntur.
 Item nec res litigiosa , aut liber
 homo usucapi potest. ^a Longi
 temporis præscriptio ejusdem de-
 finitionis est , cujus & usucapio.
 Tempus definitum in longi tem-
 poris præscriptione est decennium,
 vel vicennium. Si quis enim rem
 mobilem aliquam , vel immobi-
 lem , seu se moventem , decen-
 nio inter præsentēs , vicennio ve-
 rò inter absentes , bonâ fide pos-
 sederit , sciente domino , cum is ,
 qui alienavit , malæ fidei posses-
 sor fuit , suam facit. Quibus autem
 de causis vel prohibentur usucapi,
 eisdem etiam prohibentur præ-
 scribi.

^a Ex princ. Inst. heic. & tit. C. de præscript.
 long. temp.

CAPUT VIII

DE PRÆSCRIPTIONE XXX.

ANNORUM.

EST ^a autem & alia longi temporis præscriptio, quæ quidem possidentem dominum non facit: verum contra petentem, exceptione possessorem tuetur. Si quis enim rem alienam bonâ fide, seu sciens alienam, titulo, vel sine titulo, per jure tricennium, sine aliqua legali interpellatione, pro sua possederit, adversus petentem quemlibet (nisi sit venerabilis domus, vel fiscus) justâ se præscriptione defendet. Hæ enim personæ, non nisi XL. annorum præscriptione removentur. Si autem hujusmodi possessor, post emensum præfatum tempus, sine vi a possessione exciderit, si qui-

^a Ex tit. C. de præscript. 30. vel 40. annor. & Nov. 131. c. 6. relata in l. 23. C. de sacros. Eccles.

dem bonâ fide possedit, & contra possidentem actionem ad eam petendam habebit. Malâ fide verò possidenti nulla actio prodita est, nisi vi de possessione sit expulsus. Tunc enim interdicto UNDE VI, intra annum utilem, & ex sacris Constitutionibus perpetuò agere poterit. Quibus constitutionibus cavetur, ut si quis rem alicui possidenti per vim abstulerit, si quidem auferentis erat, dominio ejus cadat : sin verò aliena, & post restitutionem ejus rei, vim passo præstet æstimationem. ^a Vi autem videtur auferre, qui non per judicem reposcit. Est autem Vis necessitas imposita contrariæ voluntati. Vis est major rei impetus, qui repelli non potest, secundum Paulum. ^b In connumerandis autem temporibus, etiam auctorum tempora successoribus profunt.

^a Ex tit. D. Quod met. caus. gest. erit.

^b Ex §. 12. Inst. de usucap. & PAPIN. l. 43. D. eod. & l. unic. C. de usucap. transform.

^a Adversus autem tricennalem præscriptionem, ipso jure Minores non juvantur, sed per restitutionem in integrum, sicut & in omnibus aliis causis, in quibus se aliquâ ratione læsos monstrare possunt: (etsi a tutoribus vel curatoribus damnum sarcire possint) post XXV. annorum curricula, vel post impetrationem ætatis, intra jure quadriennium eis succurritur, nisi dolo suo lapsi sint, vel contra matrimonium, vel jusjurandum restitui postulent. ^b Per auxilium in integrum restitutionis certis ex causis & majoribus succurritur, tam adversus præscriptiones, quàm etiam cætera jura. Certæ autem causæ sunt: veluti, si quis causâ Reipublicæ absit, vel in hostium potestate sit, vel si copiam magistratûs non habeat, aut necessariâ

^a Ex tit. D. de in integr. restit. & tit. C. In quib. caus. in integr. restit. & tit. C. si advers. usucap.

^b Ex D. & C. ex quib. caus. major. in integr. rest.

peregrinatione detineatur, & aliæ hujusmodi, quas facile est intelligere ex Digestorum libris, Titulo, QUIBUS EX CAUSSIS MAJORES IN INTEGRUM RESTITUANTUR. ^a Succurritur etiam Majoribus per justam ignorantiam. Ignorantia autem alia est facti, alia est juris. Facti autem ignorantia omni generaliter succurritur, tam in lucro, quam in damno, nisi sit supina ignorantia: veluti cum unus ignorat, quod omnes sciunt in civitate; factum enim quisque ignorare potest: Juris verò ignorantia non omnibus subvenitur, sed certis dumtaxat personis, veluti militibus, & præcisè: item mulieribus & rusticis, in certis casibus. Et hæc vera sunt, cum de lucro captando quæritur: si verò de damno agatur, juris ignorantia omnibus subvenitur: nisi solutum sit ex causa judicati, vel transactionis: vel ex qua

^a Ex tit. D. & C. de jur. & fact. ignorant.

lis crescit inficiando : vel naturale sit debitum , quod solutum est. Idcirco juris ignorantia non omnibus in lucro & damno subvenitur , sicut subvenitur per ignorantiam facti ; quia jus certum & præfinitum est , & ab omnibus sciri debet. Ait enim jus : ‘ Leges sacratissimæ , quæ constringunt hominum vitam , ab omnibus sciri debent. , Factum verò nulla sub scientia capi potest.

CAPUT IX.

DE DONATIONIBUS.

EST ^a autem & aliud genus civilis acquisitionis , quod dicitur Donatio. Donationum autem alia inter vivos , alia mortis causâ. Inter vivos , alia simplex , alia propter nuptias. ^b Simplex donatio est , quæ ex sola liberalitate pro-

^a Ex Inst. D. & C. eod. ULP. c. Inst. 19. PAUL. lib. 2. Sentent. 24. & lib. 3. c. 10.

^b Ex §. 1. Instit. & JULIAN. l. 1. D. eod.

cedit. ^a Propter nuptias donatio est, quæ causâ contrahendarum nuptiarum datur. Propter nuptias donationum, alia dos, alia tantum propter nuptias donatio. Dos est, quæ a parte sponsæ, sponso vel patri sponsi, causâ contrahendarum nuptiarum datur. Propter nuptias tantum donatio est, (quæ etiam ante nuptias dicitur) quæ sponsæ eadem de causâ a sponso datur. ^b Hujusmodi autem donationes (id est, dos, & propter nuptias donatio) etiam constante matrimonio fieri vel augeri possunt: cum cæteræ donationes inter vivos, non solum inter viros & uxores, sed & inter eas personas, quæ potestate junguntur, sint prohibitæ, nisi si quid causâ quotidiani usus, inter se donent. Harum autem donationum parem esse quan-

^a Ex §. 3. Inst. heic. & l. ult. C. de donat. ante nupt.

^b Ex §. 3. Inst. heic. & l. 19. l. ult. C. eod. Nov. 97. c. 2.

titatem, pactaque & de retentione pari modo componi, & augmenta de pari modo debere fieri, nova Justiniani constitutio jubet. ^a Mortis causâ donatio est, quæ fit propter suspensionem mortis. Hujusmodi species duæ sunt: aut enim ita quis donat, ut statim velit eum habere, cui donat, nec etiam morte non secutâ revocari: vel ita donat, ut mallet se habere, quàm eum, cui donat; eum cui donat verò, quàm heredem suum. Et prior quidem donatio simplicibus donationibus connumeratur: hæc verò vim obtinet legatorum, id est, morte confirmatur. ^b In donationibus ergo inter vivos, & quantitatem considerare oportet: quæ si major fuerit quingentorum solidorum, gestis intimari oportet: exceptâ donatione habitâ in vene-

^a Ex princ. Inst. heic. & tot. tit. D. & C. de mort. caus. donat.

^b Ex §. 2. Inst. heic. & l. 34. cum seq. C. eod.
rabiles

rabiles domos, vel habitâ in Imperatorem, vel ab Imperatore.

CAPUT X.

QUIBUS MODIS REVOCANTUR DONATIONES.

REVOCANTUR ^a autem donationes ob ingratitudinem. Ingratitudinis causæ sunt hæ: si impias manus contra donatorem moverit, vel si magnum & intolerabile damnum ei injecerit, vel si contumelias ei atroces fecerit. His enim intervenientibus, non solum aliæ donationes, sed etiam Libertas revocatur. Revocantur etiam donationes, si sub conditione, vel propter causam datæ sint, & conditio, vel causa non sit secuta. ^b Pacto autem donationis interposito, donator conditione ex lege ad rem tradendam tenetur.

^a Ex §. 2. Inst. heic. & l. ult. C. de revocand. donat.

^b Ex §. Inst. 2. & l. 35. C. heic.

CAPUT XI.

DE REBUS CORPORALIBUS,
VEL INCORPORALIBUS.

PRÆTEREA ^a sciendum quidem, quod quædam res sunt corporales, quædam incorporales. Corporales sunt, quæ tangi possunt, ut fundus, homo, vestis. Incorporales sunt, quæ tangi non possunt: veluti ea, quæ in jure consistunt: sicut servitutes rerum, vel personarum: item hereditas, vel obligationes. Nec nos movere debet, quod in his sunt corporales res; nam ipsum jus servitutis, veluti jus utendi, fruendi, & hereditatis, & obligationis, incorporale est.

^a Ex CAI. l. 1. D. de rer. divis. & Inst. h. t.

CAPUT XII.

DE SERVITUTIBUS PRÆDIO-
RUM, URBANORUM, AUT
RUSTICORUM.

SERVITUTES ^a autem rerum, sunt servitutes Urbanorum prædiorum, vel Rusticorum. Ideo autem servitutes rerum dicuntur, quia nemo potest eas habere, nisi qui habet prædium. ^b Prædiorum autem urbanorum sunt servitutes, veluti hæc : jus prospiciendi, vel non prospiciendi : jus altius ædificandi, vel non ædificandi : jus etiam tignum immittendi, stillicidium vel cloacas in suo recipiendi. ^c Prædiorum rusticorum jura, veluti hæc : Iter, Actus, Via,

^a Ex §. ult. Inst. de reb. corpor. & MART. l. 1. D. de servit.

^b Ex §. 1. Inst. heic. & CAI. l. 2. D. de serv. urb. præd.

^c Ex princ. Inst. heic. & ULP. l. 1. D. de serv. rust. præd.

aquæductus, pecoris ad aquas ap-
pulsus. ^a Iter est jus eundi: Actus
jus eundi, agendive: Via, est jus
eundi, agendi, ducendive. Igitur
qui actum habet, & iter habet:
qui verò viam habet, & iter &
actum. Non convertitur: quod viæ
quidem latitudinis octo pedum in
directo, & sedecim in anfractum,
spatium esse oportet: itineris ve-
rò, vel actus spatium non defini-
tur. ^b Constituuntur autem servi-
tutes, testamento; pactionibus. Ac-
quiruntur etiam longi temporis
præscriptione.

CAPUT XIII.

DE USU, ET USUFRUCTU, ET HABITATIONE.

PERSONARUM ^c servitutes sunt
hæ: Usus, Ususfructus, Habi-
tatio. Usus autem est jus utendi:

^a Ex d. l. 1. in princ. D. & Inst. eod.

^b Ex §. ult. Inst. de serv. & SCÆV. l. 1. §. ult.
D. de aq. plu. arcend.

^c Ex princ. Inst. de usufr. & PAUL. l. 1. D. eod.

Ufusfructus , jus utendi fruendi re alienâ, salvâ rerum substantiâ. Habitatio est jus alienis ædibus inhabitandi. ^a Differunt autem usus & usufructus , quia in usufructu usus continetur : in usu verò usufructus non utique ; qui enim in aliqua re usumfructum habet , capiendo fructus , omnes suos facit, quos etiam licet ei vendere , donare , & quomodo voluerit tractare. Qui verò usum tantum habet, fructibus ad suum usum & familiæ suæ uti potest : vendere autem eos , vel donare non potest. ^b Item qui ædium usum vel habitationem habet , ipse tantum cum familia sua habitare potest : aliis autem locare vel commodare non licet. Qui verò usumfructum habet , hæc omnia facere potest , & alium usufruc-

^a Ex §. 1. & seq. Inst. de usu & hab. & C. I. l. 1. & 11. D. eod.

^b Ex §. 3. Inst. heic. & ULP. l. 2. & seq. aliquot. D. eod.

tuarium constituere potest. ^a Uti omnes ii debent, sicut bonus paterfamilias. Unde si quis gregis usumfructum habet, in loco capitum demortuorum, ex foetibus alia submittere debet.

CAPUT XIV.

QUIBUS MODIS SERVITUDES PERSONARUM TOLLANTUR.

HUJUSMODI ^b autem personarum servitutes, tam morte usufructuarii, quàm etiam duabus capitis diminutionibus, maximâ scilicet, & mediâ finiri solent. Item pacto, item & dominio rei acquisito tollitur usufructus. Hæc autem jura, quæ personarum sunt, ad heredem non transmittuntur.

^a Ex §. 38. Inst. de rer. divis. & tit D. usufructuar. quemadm. caveat.

^b Ex §. ult. Inst. de usufr. & CAI. l. 3. eod. & tot. tit. D. Quibus mod. usufr. amit.

CAPUT XV.

QUIA OSTENSUM EST, QUÆ RES,
ET QUOMODO NOBIS QUÆRAN-
TUR : VIDENDUM EST PER
QUAS PERSONAS NOBIS
QUÆRANTUR.

HOc ^a etiam loco admonendi
sumus, acquiri nobis, non
solum per nosmetipsos, sed etiam
per eos, quos in potestate habe-
mus. Et quidem quod per servos nos-
tros sine ulla distinctione nobis ac-
quiritur. Per liberos nostros, quos
in potestate habemus, constat nobis
acquiri : si quidem ex re nostra,
vel ex operibus nobis acquirant :
milites tantum filii familias, & ad-
vocati, & clerici, & qui publicâ
administratione funguntur, & ge-
neraliter, qui castrense, vel quasi

^a Ex Inst. tit. eod. & CAI. l. 10. D. de acq.
dom.

castrense peculium meruerunt, quicquid ex suis professionibus quærunt, sibi quærunt: in his donandi, testandi, aut, quomodo voluerint, alienandi, liberâ facultate concessâ. Si verò aliunde filijsfamilias quæritur, præter ea, quæ sunt castrensis peculii, vel quasi castrensis peculii, si quidem ex re patris, vel ex operibus suis quærunt, parentibus quantum ad proprietatem & ad usumfructum acquirunt: si verò aliunde, usufructus solum quæritur parentibus, nisi in ea conditione eis aliquid datum, vel relictum fuerit, ut nihil juris in eo pater habeat. ^a Item quod servus usufructuarius, aut servus alienus, & liber homo, bonâ fide possessus, quærunt ex re mea, vel ex operibus suis, mihi quærunt. ^b Item utilitatis caus-

^a Ex §. 4. Inst. heic. & l. 1. §. 8. l. 49. in pr. D. de acq. possess.

^b Ex §. ult. Inst. heic. & PAUL. l. 34. §. 1. D. de acqu. dom.

ſa per procuratorem, poſſeſſionem
quæri poſſe, receptum eſt.

CAPUT XVI.

DE ACQUISITIONIBUS PER UNIVERSITATEM.

PER ^a univerſitatem quoque res
nobis acquiruntur, quatuor
modis: hereditate, bonorum poſ-
ſeſſione, arrogatione, adjectione.
^b Eſt autem hereditas, ſucceſſio in
univerſum jus, quod defunctus ha-
buit. ^c Hereditatum autem, alia
ex teſtamento, alia ab inteſtato.

CAPUT XVII.

DE TESTAMENTIS.

TESTAMENTUM ^d verò eſt ul-
timum elogium, quo directè

^a Ex §. ult. Inſt. Per quas perſon. acq.

^b Ex JULIAN. l. 63. D. de reg. jur. & CAI. l. 24. D. de verb. ſignif.

^c Ex d. §. ult. Inſt. & CAI. l. 1. D. de pet. her.

^d Ex princ. Inſt. heic. & MODEST. l. 1. D. eod.
& ULP. Enchirid.

relinquitur hereditas. ^a Ejus genera sunt duo : alia in scriptis , alia sine scriptis , quod & Nuncupatio vocatur. ^b In scriptis testamentum est , quod fit scripturâ intercedente : quâ etiam non secutâ non valet. In hoc autem testamento condendo , septem testes adhiberi debent cives Romani , masculi , & puberes , & bonæ opinionis : nomenque etiam heredis propriâ manu testatoris , vel publici tabellarii exprimi oportet : omnium testium signaculis , uno vel diversis annulis , signari necesse est. In testamento sine scriptis , septem testibus adhibitis , sola voluntas testatoris , tam de institutione heredis , quàm de aliis capitulis exigenda est. ^c Hæc autem observantia non solum mili-

^a Ex §. 2. Inst. heic. & ULP. l. 21. D. eod. & c. Inst. 20.

^b Ex tit. Inst. de testament. & D. Quemad. testament. fiant, & C. eod.

^c Ex Inst. D. & C. de testam. milit. & l. ult. C. de testam.

COMPENDIUM L. II. C. XVII. 59
tibus, sed & rusticis remissa est.
Quocunque enim modo voluntas
eorum pateat, legitimum sortie-
tur effectum.

CAPUT XVIII.

QUI TESTAMENTUM FACERE NON POSSINT.

TESTAMENTUM ^a quidem face-
re, nec impubes, vel furio-
sus, aut prodigus, cui bonorum
administratio interdicta est, pos-
sunt. Item mutus, & surdus, &
cæcus, & qui morbo perpetuo
laborat, nonnisi comprehenso con-
stitutionis modo testari possunt.
Item Episcopi, & cujuslibet vene-
rabilis domûs administrator, de
rebus post consecrationis diem
acquisitis, nisi jure cognationis us-
que ad quartum gradum, testari
non possunt.

^a Ex Inst. D. & C. Qui testam. fac. poss.

QUI HEREDES INSTITUI POSSINT,
VEL NON POSSINT.

QUI ^a autem testatur, heredem instituere oportet. Heredes verò instituere possumus tam liberos homines, quàm servos: & tam proprios, quàm alienos. ^b Sed si proprius, heres instituatur, vel etiam aliquid sibi legetur, etiam libertas tacitè videtur relicta: nisi nominatim testator aliquid expref-ferit. In alieno verò servo herede instituto, vel legato honora-to, inquirendum est, utrum sciens, an ignorans esse servum, testator ei reliquerit: ut, si quidem sciens, valeat relictum: si verò putans liberum, minimè valeat. ^c Qui

^a Ex princ. Inst. & ULP. l. 1. & CAI. l. 31. D. eod.

^b Ex §. 1. & 2. Inst. & ULP. l. 50. & seq. D. eod. & l. 5. C. de necess. serv. her. instit.

^c Ex §. 28. Inst. de legat. & TRYPHON. l. 28. D. de lib. & posth. & Nov. 89. §. ult.

verò ex injustis nuptiis procreati sunt, vel ex ea concubina, quæ uxor esse non potuit: nullo modo heredes, vel legatarii parentibus fieri possunt. Qui autem ex ea matre nati sunt, quæ legitimè uxor esse potuit, si quidem legitimi liberi extent, in uncia solummodo cum matre, pro virili portione dividenda, institui possunt. Sed si quidem mater eorum defuerit, nihilominus in unciam admittuntur. Legitimis autem liberis non existentibus, etiam totius assis capiendi jus habent, nisi & hoc casu parentes defuncto extent. Tunc enim parentibus legitimâ portione derelictâ, reliqui jus capiendi habent. ^a Non solum autem in testamento unus institui heres potest, sed etiam plures.

^a Ex §. 4. Inst. heic. & ULP. l. 13. §. 1. D. & l. 12. C. eod.

CAPUT XX.

DE DIVISIONE HEREDITATIS.

DIVIDITUR ^a autem hereditas plerumque in XII. uncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem hæ partes propria vocabula, ab uncia usque ad assem. Ut puta : sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx, as. Potest tamen quis & plures, & pauciores partes hereditatis facere : quæ tamen rediguntur ad assem. Nam & si quis XX. partes suæ hereditatis fecerit : XX. unciaë, assis appellatione continebuntur. Item si quis unum tantum heredem ex semisse instituat : totus as in semisse erit. Neque enim quis in parte testatus, in parte intestatus decedere potest, nisi sit miles.

^a Ex §. 5. Inst. heic. & ULP. l. 13. & l. 50. D. eod.

CAPUT XXI.

DE LIBERIS EXHEREDANDIS, VEL
HEREDIBUS INSTITUENDIS.

CURARE ^a autem debet is, qui testatur, liberos suos legitimos, aut heredes instituere, aut exheredare, alioquin inutiliter testatur. ^b In exheredando verò causæ ingratitudinis sunt hæ: si parentibus audaces manus imposuerint: si graves & inhonestas contumelias eis faciant, si in criminali causâ (excepto crimine perduellionis) eos accusent: si cum maleficis, quasi malefici converfentur: si parentum vitæ insidiati fuerint: si se paternæ uxori, vel concubinæ turpiter miscuerint: si per calumniam, vel delationem suam gravi damno parentes affecerint: si pro inclusis in carcere in quan-

^a Ex princ. Inst. heic. & CAI. l. 30. D. de liber. & posthum.

^b Ex Nov. 115. c. 3.

tum sunt idonei liberi masculi non fidejusserint : si parentes testari prohibuerint : si eos captivos non redemerint : item si furiosis parentibus curam non adhibuerint : item si filii hæretici, parentes orthodoxi sint. Propter has autem causas, etiam liberi parentes suos exheredare possunt. Hoc proprium in filia observandum, si in contrahendis nuptiis, patris voluntati non consenserit : & postea, more meretricis, stuprata fuerit. ^a Quod si nulla istarum causarum probabitur : nec etiam Falcidia relicta filiis vel parentibus fuerit; inofficiosi querelâ rumpitur testamentum.

CAPUT XXII.

DE LEGE FALCIDIA.

EST ^b autem Falcidia, si unus quis, vel duos, vel tres, aut quatuor filios habeat; tertia

^a Ex Inst. D. & C. de inoffic. testam.

^b Ex §. 4. & ult. Inst. de inoff. testam. & l. 3. C. eod. Nov. 18. & 39.

debitæ portionis ab intestato : si quis verò quinque vel sex, seu plures filios habeat, dimidia portionis ab intestato debitæ. Hanc verò portionem, sine omni onere, ad parentes ex testamento liberorum seu liberos ex testamento parentum pervenire, juris auctores voluêre. In ratione autem Falcidiæ, non solùm relicta, & donationes, sed etiam dos, & propter nuptias donatio computari debent, nisi specialiter aliud sensisse testatorem probari potest. ^a Non solùm autem jam natos liberos heredes instituere oportet : sed etiam posthumos : alioquin adnascendo rumperent testamentum.

^a Ex §. 1. & 2. Inst. de exhered. lib. L. si posthumus D. de lib. & posthum. l. 1. & 3. C. de posth. hered. & Nov. 115. c. 2.

CAPUT XXIII.

DE DISTRIBUTIONE RERUM

INTER LIBEROS.

HEREDIBUS ^a autem institutis unusquisque, mortuo testatore, suæ portionis pro indiviso dominus est : nisi testator sui patrimonii inter eos distributionem fecerit ; tunc enim testatoris voluntas est servanda. Non solum autem testamento, sed etiam quâcumque voluntate, hujusmodi distributionem inter liberos facere potest : dummodò hujusmodi voluntas subscriptione propriâ testatoris, vel liberorum, confirmetur.

^a Ex §. 6. & seq. Instit. de hered. instit. & Ulp. l. 9. D. eod. & l. 21. C. de testam. Nov. 107.

CAPUT XXIV.

DE SUBSTITUTIONIBUS ET
RESTITUTIONIBUS.

POTEST^a autem quis in suo testamento etiam plures gradus heredum facere : ut puta, Titius heres esto : quod si Titius heres noluerit, Sejus heres esto : quæ etiam Substitutio vocatur. Vel ita, Titius heres esto : & postea : rogo te, Titi, ut, quàmprimum poteris, hereditatem meam Sejo restituas : quæ Restitutio vocatur. Potest quis etiam & quot voluerit, suo testamento substitutiones facere.

CAPUT XXV.

SI HERES LEGATA SOLVERE
NOLUERIT.

CUM^b autem quis aliquem heredem substituerit, & ab eo totam hereditatem, vel ejus

^a Ex Inst. & D. de vulg. & pupill. substit. & C. de instit. substit. & restit. & Nov. 108.

^b Ex Nov. const. 1. c. 1.

partem, vel specialia fideicommissa, vel legata reliquerit: si quidem scriptus heres parens est, vel patronus, vel aliquis ex liberis: si quidem intra annale spatium, a morte testatoris numerandum, voluntatem testatoris impleverit, habeat firmiter hereditatem. Sin verò post annale spatium in tantum moras faciat, ut hi, quibus relicta sunt, iudicem adeant, & victricem sententiam capiant, & post judicalem calculum, annale prætereat spatium: tunc legitimâ portione retentâ, reliquum amittat. Quod quidem primo loco ad substitutos, secundo ad coheredes, tertio ad generales fideicommissarios, quarto ad eos, qui libertate donati sunt, deferatur. Qui verò hæc habuerint, voluntatem defuncti omnino adimpleant. Quod si extraneus institutus heres, & prædictam moram faciat, nullum emolumentum prædictæ hereditatis capiat: sed tota hereditas ad per-

sonas (secundum supra comprehensum ordinem) perveniat. His autem personis deficientibus, cognatis & agnatis pateat aditus: quibus deficientibus, extraneis quibuscumque locus fiat, ac demum fiscus admittatur, & ipse voluntatem domini impleturus. Minoribus autem institutis heredibus, præfata mora non obest. Postquam diximus de testamentis, videamus de legatis & fideicommissis.

CAPUT XXVI.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

EST ^a autem Legatum, donatio quædam, a defuncto, directò relicta. ^b Inter legatum verò & fideicommissum hoc interest, quod legatum directò, fideicommissum verò semper per interpositam personam relinquitur. Item in legato semper specialis res, una,

^a Ex Inst. C. & D. eod.

^b Ex §. 3. Inst. heic. & l. 2. D. de legat. 1.

vel plures continentur : in fidei-
 commisso verò etiam hereditas re-
 linqui potest. ^a Legari autem po-
 test, non solum propria res tes-
 tatoris, sed & aliena. Sed cum
 aliena legatur, inquiri debet, utrum
 testator sciens, an ignorans alie-
 nam, legaverit. Si scivit alienam,
 valet legatum. Quod si ignorave-
 rit, inquirendum est utrum, si
 scisset, legasset, nec ne. Nam prio-
 ri quidem casu valet legatum : pos-
 teriore verò solvitur. Re alienâ
 legatâ, heres necesse habet, cum
 legatum valet, eam acquirere, &
 legatario solvere : aut, si non po-
 test, ejus æstimationem præstare.
^b Potest autem quis non solum
 purè, sed etiam sub conditione
 legare. Impossibilis verò conditio
 in relictis, pro non scripta habetur.

^a Ex §. 4. & seqq. §§. aliquot Inst. heic. &
 PAUL. l. 39. §. ult. D. de legat. 1.

^b Ex §. 8. Instit. & PAPIN. l. 34. D. de hered.
 instit. & §. Inst. 32. Inst. heic. & CAI. l. 73. §. 2.
 D. ad L. Falcid.

CAPUT XXVII.

DE RETENTIONE FALCIDIAE, EX
SC. TREBELLIANO.

POTEST ^a autem quis non solum unam rem legare, vel per fideicommissum relinquere: sed etiam totum patrimonium suum legatis & fideicommissis exhaurire. Sed hoc casu scriptus heres, contra immodica legata & fideicommissa, auxilio Trebelliani & Pegasiani Senatusconsulti, se tuebitur, per interventionem Falcidia. ^b Est autem Falcidia hodie, si quidem heres scriptus sit de ascendentibus & descendantibus, debitæ portionis ab intestato tertia vel dimidia, secundum jam dictum modum: si vero extraneus heres scriptus sit, quarta suæ institutio-

^a Ex Inst. C. & D. eod.

^b Ex Inst. l. 31. C. de inoffic. testam. & JUSTIN. Nov. 18. & 66.

nis. ^a Falcidia verò non in una re, nec ex uno legato, aut fideicommisso: sed ex unoquoque relicto, pro rata portione, detrahi debet. Nec enim permittitur heredi, uni solida relicta præstare, & alii minuere. Alioquin si uni solida relicta præstiterit, & cæteris in solidum præstabit.

CAPUT XXVIII.

DE CONFECTIONE INVENTARII.

HOc ^b autem auxilio ita demum scriptus heres utetur; si ante, quam hereditatem adeat, inventarium fecerit omnium rerum hereditariarum: præsentibus his, quibus relicta debentur, vel procuratoribus eorum; aut absentibus, aut præsentibus quidem: venire verò, vel procuratores mit-

^a Ex §. 3. & 4. Inst. heic. & CAI. l. 73. D. eod. & Nov. const. 1. c. 3. PAUL. lib. 3. Sent. c. 8.

^b Ex Nov. const. 1. c. 2. de hered. & Falcid. & Auth. 1. sub l. 7. C. ad L. Falcid.

tere nolentibus, adhibitis ex eadem civitate testibus idoneis. Qui autem hanc observationem omiserit, ex suo proprio, relicta solvere compelletur. ^a Hæc quidem toties locum habent, quoties sui patrimonii modum testator non exprefferit, & scriptum heredem Falcidiâ uti prohibuerit; si quidem si sic scriptus heres extraneus fuerit, Falcidiâ non utetur; quod si item heres scriptus hereditatem adire noluerit, supra dictis personis prædicto modo adeundi potestas fiat.

CAPUT XXIX.

DE IMMINUTIONE VEL EXCLUSIONE FALCIDIÆ.

MINUITUR, ^b vel excluditur etiam Falcidia, si piis locis legata vel fideicommissa fuerint derelicta.

^a Ex d. Nov. const. l. c. 2. §. 2.

^b Ex Nov. 131. c. 12. relata in l. 7. C. ad L. Falcid.

NON^a solum testamentis, sed etiam codicillis relinqui potest; ^b & in testamento septem testes adhibentur: in codicillo quinque sufficiunt. ^c Intestatus decedit, qui aut nullum testamentum fecit, aut non jure fecit: vel cujus testamentum ruptum irritumve factum est.

CAPUT XXXI.

DE INJUSTO, IRRITO, ET INOFFICIOSO TESTAMENTO.

RUMPITUR^d autem testamentum inofficiosi querelâ, vel agnitione posthumi. ^e Inofficiosi

^a Ex Inst. & C. heic. & D. de jure Codicill.

^b Ex l. 8. §. 2. C. eod. l. 28. in fin. C. de testam.

^c Ex §. 1. Inst. de hered. ab intest. & ULP. L. 1. D. de suis & legit. hered. & c. Inst. 23. CAI. l. 2. c. 18. PAUL. lib. 4. Sent. c. 8.

^d Ex princ. Inst. Quib. modis testam. infirm. & PAPIN. l. 1. D. de injust. rupt. irr. testam.

^e Ex §. 1. Inst. heic. & ULP. l. 1. & l. 15. D. & l. 27. C. eod.

querela, est allegatio, quâ liberi seu parentes ostendunt se injustè præteritos vel exheredatos. Datur autem hæc inofficiosi querela liberis adversus testamenta parentum, vel immodicas donationes, & contra: aliis autem personis non datur, nisi fratri & sorori adversus turpes personas scriptas heredes. ^a Ita demum quis inofficiosi agit, si nihil ex facultatibus defuncti consecutus sit: alioquin autem de repletione Falcidiæ aget. ^b Item posteriori testamento prius rumpitur. ^c Irritum autem fit, cùm scriptus heres hereditatem non adiit.

^a Ex §. 2. Inst. heic. & l. 8. D. eod. l. 30. & 36. junct. Authent. C. eod. Nov. 18. c. 1. §. 3.

^b Ex §. 3. heic. & ULP. l. 2. & POMPON. l. 16. §. 2. D. eod.

^c Ex PAPIN. l. 1. D. eod. & ULP. c. Inst. 23.

CAPUT XXXII.

DE HEREDITATIBUS, QUÆ AB IN-
TESTATO DEFERUNTUR.

INTESTATORUM ^a autem hereditates hodie primo loco liberis legitimis deferuntur, non habitâ differentiâ, cujuscunque sexûs sint, vel gradûs, hereditate inter eos, non in capita, sed in stirpes dividendâ. ^b His autem deficientibus, ascendentibus capiendæ hereditatis locus patet, non passim, sed secundum graduum prærogativam; præferantur etiam omnibus ex latere venientibus, exceptis fratre, & sorore, ex utroque parente defuncto copulatis, & exceptis filiis defunctorum fratrum; his enim personis extantibus, pariter cum patre vel matre defunc-

^a Ex Nov. 118. c. 1. & Auth. In successione. C. de suis & legit. hered.

^b Ex Nov. 118. c. 2. & Auth. defuncto. C. ad SC. TERTULL.

ti, admittantur, hereditate, non in stirpes, sed in capita dividenda: ita tamen, ut filii defuncti fratris hujusmodi portionem quam pater eorum accepturus fuisset, si eo tempore viveret, accipiant. Quod si defuncta persona neque patrem aut matrem, aut fratrem seu sororem ex utroque parente copulatos, vel etiam filios fratris habeat, tunc alii parentes ad hereditatem vocentur, secundum sui ordinis gradum, hereditate sic inter eos dividenda, ut dimidiam partem hi, qui per patrem ascendunt, capiant. Inter ipsos verò ascendentes; ex parte patris sequantur eos qui sunt ex parte matris pro virili portione dividenda. ^a Quod si nec descendentes, aut ascendentes, quive inter ascendentes vocantur, defuncto sint, primò vocentur ad heredi-

^a Ex d. Nov. 118. c. 3. & Auth. cessante C. de legit. hered.

tatem fratres vel sorores germani vel germanæ, vel defuncti fratris germani filius vel filia; cum his etiam naturales liberi, cum matre eorum in duas uncias admittantur, ut tantum mater accipiat, quantum ad unum filium, filiamve pervenerit. Quod si prædictæ personæ defuerint, veniant fratres, vel sorores uterini: his verò deficientibus, cæteri cognati veniant, secundum sui ordinis prærogativam, ut qui proximior sit gradu, potior sit in successione. Aliam personam ex transverso in locum patris sui succedere, præter fratris filium, non concedimus. Nullâ autem differentiâ habitâ, in omnibus prædictis successioneibus, vel agnationis, vel cognationis; sed solum gradus sanguinis naturalis spectetur.

CAPUT XXXIII.

DE BONORUM POSSESSIONE.

BONORUM ^a autem possessio idem est, quod hereditas: differt tamen, quod hereditas jure civili defertur, bonorum verò possessio ex jure Prætorio descendit; & bonorum possessio intra annum a morte testatoris, vel intra centum dies petenda est: hereditas verò a nullo petitur. ^a Bonorum autem possessionis alia ex testamento, alia ab intestato est: ex testamento verò est alia secundum tabulas, alia contra tabulas: secundum tabulas est, quam Prætor scriptis heredibus pollicetur: contra tabulas, cum contra tabulas testamenti promittit. Ab intestato verò bonorum possessiones,

^a Ex princ. & §. 1. & 2. Inst. heic. & ULP. l. 1. & 2. D. eod.

^b Ex §. 3. Inst. heic. & l. 1. D. Quis ordo in bono poss. serv. & tot. lib. 37. D.

unde liberi, unde legitimi, unde decem personæ, unde cognati, unde vir & uxor. De bonorum autem possessione plura dicere necessarium non duximus; eò quòd jure civili, ex constitutionibus principum, omnes cognati succedere possunt.

CAPUT XXXIV.

DE ARROGATIONIBUS.

ARROGATIONE ^a autem universitatem quærimus, cum aliquem sui juris nobis adoptamus; tunc enim non solum arrogatus, sed etiam omnia ejus bona nostræ potestati subjiciuntur; quod quomodo possit fieri, in tractatu adoptionum dictum est. ^b Bonorum additione nobis quæritur hereditas, cum plures in tes-

^a Ex Inst. tit. eod. & ULP. l. 15. D. de adopt. & l. ult. C. commun. de success.

^b Ex Instit. tit. de eo, cui libert. caus. bon. addic. & ULP. l. 2. D. de fideicomm. libert. & l. 6. l. ult. C. de testam. manumiss.

COMPENDIUM L. II. C. XXXIV. 81
tamento libertate donati sumus, &
ab inscripto herede hereditas non
aditur; tunc enim sententiâ judi-
cis uni nostrum desideranti ferva-
re libertates, bona addicuntur,
causâ conservandarum libertatum.

JURIS CIVILIS
TERTIA PARS,

SIVE
LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

DE OBLIGATIONIBUS.

SUPEREST, ^a ut de obligationibus dispiciamus. Obligatio est juris vinculum, quo necessitate alicujus rei solvendæ astringimur; ^b obligationum autem genera quatuor sunt; aut enim ex contractu nascuntur, aut quasi ex contractu, aut ex maleficio, aut ex quasi maleficio. ^c Contractus autem est pactum, quod parit actionem.

CAPUT II.

DE PACTIS.

PACTUM ^d verò est duorum pluriumve in idem, placitum

^a Ex princ. Inst. de oblig.

^b Ex §. 2. Inst. heic. & CAI. l. 1. & MODEST. l. 25. D. eod.

^c Ex PAUL. l. 6. & ULP. l. 7. D. de pact.

^d Ex ULP. l. 1. D. de pact. & l. 3. D. de pollicito.

& consensus. ^a Pactorum verò alia sunt utilia, alia inutilia: ^b inutile pactum est, unde nec actio nec exceptio nascitur; inutile pactum est, aliud propter rem, aliud propter personam, aliud propter legem indictam pacto: ^c propter rem est inutile, cum id quod devenit in conventionem est turpe, ut stuprum, vel contra bonos mores, vel contra legem: ut pactum de futura hereditate, vel impossibile: ut hominem volare, vel cum de ea re paciscimur, de qua pacisci non licet: ut de rebus juris divini præter concessum, vel de rebus ad perpetuum usum populi destinatis. ^d Sed cum res quæ devenit in conventionem est turpis, videndum est utrum turpitudine sit ex

^a Ex tit. D. & C. de pact.

^b Ex ULP. l. 7. D. de pact.

^c Ex ULP. l. 7. & 50. PAUL. l. 27. CAI. l. 28. & seq. D. heic. & l. 6. C. cod.

^d Ex D. C. & Nov. de condict. ob turp. vel injust. caus.

parte ejus qui promittit, vel ejus cui promittitur, an ex utraque; si enim ex parte promittentis tantum turpitudine est, licet id quod devenit in conventionem non possit peti, attamen solutum non potest repeti: sin verò ex parte ejus cui promittitur, tantum turpitudine est, etiam solutum poterit repeti; quod enim ex turpi causa datum est, repeti potest: sin verò ex utraque parte turpitudine versatur, possidentis melior erit conditio; in pari enim causa turpitudinis melior est semper conditio possidentis. ^a Propter personam est inutile pactum, cum ea persona paciscitur, cui pacisci non licet: ut pupillus, si promittat sine tutorum auctoritate: aut prodigus, cui interdictum est bonis, sine curatoris auctoritate: aut furiosus, qui consentire non potest. Qui enim non habet sen-

^a Ex CAI. l. 1. §. 12. & seq. D. de oblig. & act. & PAUL. l. 59. D. de pact.

potest.

sum, non habet etiam consensum.
^a Propter legem indictam pacto,
 pacta sunt inutilia ex his causis,
 ex quibus & propter rem esse inu-
 tilia superius dictum est. ^b Utile
 pactum est, quod valet ad agen-
 dum, vel ad excipiendum: quod
 autem valet ad agendum, aut pa-
 rit actionem, aut informat, aut
 renovat: informat actionem, cum
 legem dat contractui, & fit in con-
 tinenti: renovat, cum ex inter-
 vallo interponitur: veluti in his
 pactis quæ contrahuntur consen-
 su: parit verò pactum actionem,
 quod efficitur contractus.

CAPUT III.

DE CONTRACTIBUS.

EST ^c enim contractus pactum,
 quod parit actionem: con-
 tractuum verò alii re, alii verbis,

^a Ex PAUL. l. 1. & tot. tit. D. de condict. ob
 turp. caus.

^b Ex ULP. l. 7. D. eod.

^c Ex §. 2. Inst. de obl. & CAI. l. 1. & MODEST.
 l. 52. D. eod.

alii literis, alii consensu contrahuntur. ^a Re contractus est, cum res intercedit ad contrahendam obligationem; hujus species sunt duæ: alius enim nominatus est, alius innominatus. ^b Re contractus nominati, species sunt quatuor: mutuum, commodatum, depositum, pignus.

CAPUT IV.

DE MUTUO.

MUTUUM ^c est, quod ita datur, ut ex meo tuum fiat: & quandoque mihi reddatur tantundem ejusdem speciei & qualitatis. ^d Mutuum autem locum habet in his rebus, quæ pondere, (ut aurum, argentum,) numero, (ut pecunia numerata,) men-

^a Ex Inst. princ. quibus mod. re contrah. & ULP. l. 7. D. de pact.

^b Ex §. ult. Inst. de oblig. & CAI. l. 1. §. 2. D. eod.

^c Ex §. 1. Inst. Quib. mod. re contrah. & CAI. l. 1. §. 2. & seq. & tot. tit. D. Si cert. pet.

^d Ex §. 1. Inst. heic. & PAUL. l. 2. D. Si cert. pct.

furâve , (ut triticum , vinum ,
oleum ,) consistunt. ^a Mutuo au-
tem accepto , quocunque modo
amittatur , ad tantum ejusdem spe-
ciei & qualitatis reddendum sem-
per tenebitur , conditione certi ,
qui accepit , vel heres ejus , cre-
ditori , vel ejus heredibus.

CAPUT V.

DE COMMODATO.

COMMODATUM ^b est , quod
datur utendum gratuito. Alio-
quin si merces interveniat , non
est commodatum , sed locatio , vel
alius contractus innominatus. ^c In
re autem commodata , talis dili-
gentia adhibenda est in custodien-
do , qualem quisque diligentissi-

^a Ex d. §. 1. Inst. in fin. & ULP. l. 9. & seq. D.
Si cert. pet. & CAI. l. 1. D. de oblig.

^b Ex §. 2. Inst. Quib. mod. re. contrah. & CAI.
l. 1. §. 3. & ULP. l. 5. & tot. tit. D. Commodati ,
& C. eod.

^c Ex d. §. 3. Instit. & CAI. d. l. 1. §. 4. & l.
18. D. heic. & ULP. d. l. 5. §. 2. D. h. t.

mus paterfamilias suis rebus adhibere solet; quam si præstiterit, & aliquo fortuito casu rem amiserit, securus est. Fortuiti casus sunt, ut incendium, naufragium, rapina, mors naturalis, & alia hujusmodi; ^a ita demum autem quis fortuito casu liberatur, tam in commodato, quàm in cæteris contractibus, si in fortuito casu nulla ejus culpa deprehendatur: si autem in fortuito casu culpa ejus deprehendatur: veluti si in ventoso tempore navigaverit, cum in securo portu esset, & ita rem commodatam naufragio amiserit, non evadet commodati judicium. Item si moram in commodato fecerit: aut si ad alium usum, quam cujus gratiâ sibi datum est, commodato utatur: veluti argentum, sibi commodatum ad coenam peregrè tulerit, quocunque modo id amiserit, restituere cogitur.

^a Ex d. §. 3. Inst. & d. l. 1. l. 5. l. 18. D. eod.

CAPUT VI.

DE DEPOSITO.

DEPOSITUM ^a verò est, quod datur custodiendum gratuito.

^b In hoc autem contractu, quia nulla utilitas depositarii, sed solummodò onus versatur, non nisi dolum & latam culpam præstare depositori, vel ejus heredi compellitur. Lata culpa autem videtur, si minùs rem depositam suâ propriâ custodierit: qui verò hujusmodi custodiam in deposito adhibuerit, quocunque modo res amissa, vel deteriorata fuerit, securus erit. ^c Dolum autem auctoris, nec in hoc contractu, nec in cæteris bonæ fidei judiciis, heres præstabit: nisi vel ex dolo defuncti locupletior factus sit: vel cum principali reo res fuerit inchoata.

^a Ex §. 3. Inst. Quibus modis re contrah. & Cai. l. 1. §. 5. D. de oblig. & act. & ULP. l. 1. & tot. tit. D. & C. Depositum.

^b Ex d. §. 3. & d. l. 1. §. 5. & ULP. l. 1. §. 10. & seq. & passim tot. tit. D. deposit. l. 1. C. eod.

^c Ex ULP. l. 7. D. heic. & l. 23. D. de reg. jur.

Est enim certissima juris regula : ex dolo defuncti heredes non teneri , nisi in quantum ad eos pervenerit. Heres tamen agere poterit. Hoc autem iudicio ex proprio dolo damnatus , infamiâ notatur.

CAPUT VII.

DE PIGNORIBUS.

PIGNUS ^a est , quod creditori causâ securitatis datur. ^b In pignore verò & creditoris , quia in tuto est sibi pecunia , & debitoris , quia faciliùs ei creditur , utilitas continetur ; et ideo non exactissimam diligentiam , ut commodatarius : nec solummodò dolum , & latam culpam , ut depositarius : sed quasi mediam , id est , exactam diligentiam , creditor vel ejus heres debitori vel heredi ejus præstare cogitur. Hanc au-

^a Ex §. ult. Instit. Quib. mod. re contrah. & Cai. l. 1. §. 6. D. de oblig. & tot. tit. D. & C. de pignor. act.

^b Ex d. §. ult. Instit. & d. l. 1. §. 6 & l. 6. C. eod.

tem custodiam si præstiterit creditor, quocunque fortuito casu res amittatur, non tenebitur: nec ob id, debitum retinere poterit debitor.

CAPUT VIII

DE CONTRACTU INNOMINATO.

CONTRACTUS^a innominatus est, cum pactum quidem obligatorium est, sed tamen nomine speciali caret. ^b Hujus species sunt quatuor: aut enim Do ut des: aut Do ut facias: aut Facio ut des: aut Facio ut facias. ^c In his autem quatuor innominatis contractibus, (& in supra dictis omnibus) ex solo pacto quisque non obligatur civiliter: nisi res (id est, dare & facere) sequatur. Et hæc sunt pacta, quæ tantum valent ad excipiendum: non pariunt actionem, quæ & nu-

^a Ex ULP. l. 7. D. de pact. & PAUL. l. 5. D. de præscr. verb. & in fact. act.

^b Ex ULP. d. l. 7. §. 2. & PAUL. d. l. 5. in princ. & l. 35. §. 3. D. de mort. caus. donat.

^c Ex d. l. 7. §. 4. & seq. & d. l. 5.

da vocantur, & multa alia. Re autem secutâ (id est, dare vel facere) is, qui accipit, obligatur ad dandum vel faciendum: vel ad id, quod interest dantis, vel facientis, præstandum: vel postmodum, si maluerit is, qui dedit, ad id, quod datum est, restituendum. ^a Et si quidem do ut des, vel do ut facias, vel facio ut facias, præscriptis verbis nascitur actio. Sin autem est, facio ut des, in subsidium de dolo datur. Idcirco autem in subsidium (id est, cùm nullum aliud auxilium superest) de dolo datur; quia qui eo judicio damnatur, infamiâ notatur. ^b Dare autem tam in his contractibus, quàm in cæteris per quos dominia transferuntur, ita intelligitur: ut id, quod datur, accipientis sit. ^c Verbis contrahitur

^a Ex d. l. 5. & pass. tot. tit. D. & C. de præscr. verb. & §. 2. Inst. de locat. & conduct.

^b Ex §. 14. Inst. de action. & PAUL. l. 167. D. de reg. jur.

^c Ex princ. Inst. de verb. oblig. & CAI. l. 1. §. 7. & MODEST. l. 52. §. 2. D. de oblig. & act.

obligatio, cum solemnitas verborum intercedit, ad contrahendam obligationem. Hic contractus vocatur Stipulatio.

CAPUT IX.

DE STIPULATIONIBUS.

EST^a autem Stipulatio, verborum conceptio: quâ is, qui interrogatur, spondet se daturum, facturumve id, quod interrogatur. Dicta est stipulatio, quasi a stipite: eo quod antiqui firmum & ratum tenebant id, quod stipulabantur. ^b In hoc contractu talia verba olim fuerunt recepta: Dabis? dabo: facies? faciam: promittis? promitto: fidejubes? fidejubeo. Quæ si non dicerentur, non committebatur stipulatio. Hodie verò solemnitate verborum, tam in hoc contractu, quàm etiam in omni-

^a Ex princ. Inst. heic. & POMPON. l. 5. §. 1. D. eod. & PAUL. Sent. lib. 2. c. 31.

^b Ex §. 1. Inst. heic. & d. l. 1. §. ult.

bus judiciis, sublatâ; quibuscunque verbis convenienter ad interrogationem respondeatur; connec- titur stipulatio. ^a Verba autem ex utraque parte intercedere oportet: alioquin non erit stipulatio. Unde constat, mutum, surdum, absentem, stipulari non posse; quoniam eum, qui stipulatur, verba promittentis exaudire oportet. Pupillus verò si stipulatur, vel aliquo modo paciscitur, qui secum contrahit, obligatur: ipse verò ei non tenebitur. Loquimur autem de eo pupillo, qui ejus ætatis est, ut intelligat id quod agit: alioquin non paciscitur. ^b Hoc autem iudicio, is qui promittit, si quidem certum est, quod promittit; ad id præstandum certi conditione tenetur: Sin verò incertum est, ex stipulatu agetur: certum

^a Ex §. 7. & §§. 3. seqq. Inst. & ULP. l. 1. in pr. & 70. D. eod. l. 1. C. h. t. l. 7. C. de contrah. stipul.

^b Ex princ. Inst. de verb. oblig.

autem dicimus, quod constat pondere, numero, vel mensurâ.

CAPUT X.

DE FIDEJUSSORIBUS ET MANDATORIBUS.

PRO^a his autem, a quibus stipulamur, solent alii intercedere, qui Fidejussores, vel Mandatores dicuntur. ^b Cùm verò unius rei plures fidejussores vel mandatores sunt, unusquisque pro sua tantùm parte tenetur: nisi nominatim sit expressum, ut unusquisque in solidum teneatur; quod si hoc expressum est, in præsentem, qui solvendo sunt, in solidum competit actio. Onera enim præsentia vel absentia, præsentem & locupletes insimul sustinere debent. Ad inquirendum verò qui sint locupletes, nec ne, agenti stipu-

^a Ex Inst. D. & C. eod. & Nov. 4. c. 1.

^b Ex §. 3. Inst. heic. & ULP. l. 10. D. & l. 3. & pass. C. eod.

latori ante judices, omnes præsentes se exhibere debent. ^a Nulli tamen creditori licentia permittatur intercessores convenire: nisi cum a principali reo debitum minimè possit consequi. Quod si reus absens sit, tunc creditorem præfinire intercessoribus competens tempus oportet, intra quod debitorem principalem exhibeant; quod si tempus elapsum fuerit, & debitor sit minimè exhibitus, intercessores creditori satisfaciant, & creditor eis suas actiones, quas adversus debitorem habebat, cedat; quod si tam reus, quam intercessores absint, prius in rem principalis debitoris, his deficientibus, in res intercessorum creditor mittatur: hoc observando, ut nec etiam hypothecariæ actioni locus fiat, quò usque personales actiones effectum habere possint. Hæc

^a Ex Nov. 4. c. 1. & Auth. præsentes. in l. 3. C. de fidejuss.

quoque locum habeant, non solum si intercessores sunt fidejussores, vel mandatores: sed & si sint pecuniæ constitutores. ^a Mulier autem pro alio intercedere non potest; quia succurritur ei Senatûsconsulto Vellejano: nisi primam intercessionem, post biennium, sequenti intercessione firmet.

CAPUT XI.

DE OBLIGATIONIBUS SCRIPTURÂ.

SCRIP^aTURÂ ^b contrahitur obligatio: cum scriptura intercedit, ad contrahendam obligationem: veluti chirographo emissio. ^c Qui autem se alicui per scripturam obligat, quasi aliquid acceperit, si quidem ei postea non numeretur, intra biennium contra agentem ex

^a Ex PAPIN. l. 48. D. eod. & PAUL. l. 1. & tot. tit. D. nec non tit. C. ad SC. Vellejan.

^b Ex Instit. heic. & tot. tit. C. de non numer. pec.

^c Ex Inst. heic. & l. 7. l. 14. C. d. t.

scriptura exceptione non numeratæ pecuniæ uti potest; biennio autem elapso, nisi intra prædictum tempus contestatus fuerit eam, ac si accepisset, convenietur.

CAPUT XII.

DE CONTRACTU EX CONSENSU.

CONSENSU^a contractus fit, cum solus consensus ad contrahendam obligationem sufficit. ^b Hujus species sunt hæ: Emptio Venditio, Locatio, Conductio, Societas, Mandatum. Est & præter hæc Donatio, de qua superius dictum est.

CAPUT XIII.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

IN^c emptione & venditione contrahenda, pretium oportet constitui. Pretium autem constat in

^a Ex Inst. heic. & CAI. l. 2. D. de oblig. & act. & CAI. lib. Inst. 2. c. 8.

^b Ex princ. Inst. heic. & d. l. 2. in princ.

^c Ex §. 1. & 2. Inst. heic. & PAUL. l. 1. & 2. D. & ult. C. de contrahend. empt. & l. penult. C. de rer. permut.

pecunia numerata : alioquin si res pro re datur , non est pretium : sed aliſus generis contractus. Sed si pretium constitutum fit , & postea res alia in solutum detur , constat ritè contrahi emptionem & venditionem. ^a Emptio tam purè , quàm etiam sub conditione potest contrahi. Sed & ita venditionem posse contrahi admissum est , ut tanti res sit empti , quanti Titius æstimaverit ; quod si Titius æstimaverit pretium , tanti erit emptio : sin verò Titius minimè arbitraverit , arbitrio boni viri contracta emptio intelligitur. ^b Liberi autem hominis , licet multi alii contractus esse non possint , tamen emptio & venditio contrahi potest , non solùm inter ignorantes , sed etiam inter scientes ; cùm scilicet pater , propter inevitabilem

^a Ex §. 4. Instit. heic. & ULP. IAN. l. 7. D. eod. & PAUL. l. 20. D. Locati.

^b Ex §. ult. Instit. heic. & POMPON. l. 4. & 6. & LICIN. RUFIN. l. 70. D. eod.

necessitatem famis filium vendit. Quod tamen filius si emptori, aut id quod pro se datum est exsol-
verit, aut mancipium tanti ope-
ris, vel etiam ei ex operis suis
satisfecerit, in propria se liber-
tate tuebitur. ^a Res autem divini
juris, & quæ ad publicum usum
populi destinatæ sunt, licet, nisi
ex certis causis, nullius fieri pos-
sint, attamen si sciens venditor
ignoranti emptori vendiderit, ex
empto nihilominus, quasi consti-
tisset emptio, tenebitur: quod si
sciens emit, si quidem pretium so-
lutum est, non poterit repetere,
nec ex empto agere; donare enim
voluisse intelligitur: quod si non
est solutum, non potest a vendi-
tore peti: sin verò uterque igno-
ravêre, non consistit venditio.
^b Contractâ autem emptione & ven-

^a Ex §. ult. Inst. heic. & POMPON. l. 6. &
MODEST. l. 62. D. eod.

^b Ex ULP. l. 1. & 11. & 13. & tot. tit. D. & C.
de act. empt. & vend.

ditione, venditor quidem ad rem tradendam, vel ad id, quod interest, emptori præstandum, empti actione constringitur: emptor, venditi iudicio, ad pretium venditori cogetur, & ad usuras ex mora præstandas. ^a Non solum autem rem tradere venditorem oportet, verum etiam de evictione cavere. Quod si rem alienam, vel alteri obligatam tradiderit venditor, & postea evicta fuerit, vel vitiosa aut morbofa appareat, etsi non cavit venditor de evictione, ex empto tamen ad id, quod interest, aut redhibitoriâ, vel quanto minoris, ignorantem emptori tenebitur. ^b Periculum verò rei emptæ ante traditionem, si sine culpa venditoris, aut ante moram interveniat, ad emptorem perti-

^a Ex POMPON. l. 66. D. de contrah. empt. & ULP. l. 13. D. de act. empt. & tot. tit. D. & C. de evict.

^b Ex §. 3. Instit. & CAI. l. 35. §. 4. & seqq. D. hinc. & tot. tit. D. & C. de peric. & comm. rei vend.

net : si res vendita sit certâ descriptione monstrata , velut hominem Stichum. At si quis incertâ descriptione usus (veluti hominem , aut decem modios tritici , vel vini) vendiderit , nec , quem hominem , vel quod vinum , aut triticum , adjecerit , & ante quàm tradatur , homo mortuus sit , vel vinum acidum , vel mucidum , vel triticum quoquo modo corruptum sit , de quo ipse sentiebat , ad eum periculum pertinebit. ^a Illud etiam considerandum , quod si quis rem minùs dimidio justî pretii vendiderit , emptorem vel ad rem reddendam , vel ad justum pretium exsolvendum , convenire poterit.

^a Ex l. 2. & l. 8. C. de rescind. vend.

CAPUT XIV.

DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE.

LOCATIO ^a & conductio proxima est emptioni & venditioni, eisdemque etiam regulis juris consistit; nam sicut emptio & venditio sine pretio constitui non potest, ita locatio & conductio, nisi merces interveniat, non contrahitur; & sicut pretium in pecunia numerata constat, ita & merces sine pecunia consistere non potest; item sicut natura emptionis & venditionis contigua est, ita locationis & conductionis: differunt tamen, quia in venditione de dominio tradendo agitur: in locatione verò, non de dominio rei, sed de usu, agitur. ^b In hoc autem contractu maximè bona fides exi-

^a Ex princ. Instit. heic. & CAI. l. 2. & passim. D. & C. eod.

^b Ex §. ult. Inst. heic. & ULR. l. 15. D. & l. 28. C. h. t.

gitur. Et ideo si quid conductor deliquit, siue plus debito percepit, hoc totum locatori, locati actione, ad usum rei tradendum, vel ad hoc, quod interest ejus, præstandum, tenetur. Et conductor, si quidem colonus sit, & per continuum biennium, debitam pensionem locatori non solverit, non solum locati, & Servianâ tenetur, sed etiam jus locationis amittit, nisi communis sterilitas regionis, & improvisa acciderit.

CAPUT XV.

DE SOCIETATIBUS.

SOCIETAS ^a est pactum de alicujus rei communicatione. Ex hoc autem pacto mutuae nascuntur actiones, quæ uno nomine Pro socio vocantur, quibus socius socio, si quid deliquit, si quid

^a Ex Instit. D. & C. eod.

^b Ex §. ult. Inst. heic, & ULP. l. 52. & Cui. l. 72. D. eod.

percepit, si quid in societatem impendit, & generaliter quicquid bona fides exigit, præstare cogitur; custodiam verò talem pro ea exhibebit, qualem suis rebus adhibet; de se enim queri debet, qui sibi parum idoneum socium elegit; hoc ita est, nisi se diligentem esse promisit; tunc enim diligentiam præstabit. ^a Societas autem & unius rei, & totorum bonorum contrahi potest. Item si unus rem, alius operam suam confert: constat societatem contrahi posse. ^b Partes autem in societate, si quidem expressæ sint, hæ ferventur: sin verò minimè expressæ sunt, æquales erunt. Sed ita pacisci admissum est, ut unus ex sociis majorem partem lucri, damni minorem sentiat. ^c Finitur autem so-

^a Ex princ. & §. 2. Inst. heic. & ULP. l. 5. D. eod.

^b Ex §. 1. Institut. heic. & POMPON. l. 6. ULP. l. 29. PROCUL. l. 80. D. eodem.

^c Ex §. 4. & seqq. Instit. & MODEST. l. 4. & ULP. l. 63. §. 10. PAUL. l. 65. D. & l. 5. C. eod.

cietas morte focii, capitis diminutione maximâ & mediâ, interitu etiam rei, contrariâ voluntate; invitatus enim in societate, vel in communione manere nemo cogitur.

CAPUT XVI.

DE MANDATO.

MANDATUM ^a est pactum, de negotio gerendo gratuito. ^b Contrahitur verò mandatum quinque modis: vel gratiâ mandantis tantum, vel gratiâ mandantis & ejus cui mandatur, id est, mandatarii, vel gratiâ utriusque & alienâ, vel mandantis tantum & alienâ, vel mandatarii tantum & alienâ. Quod si gratia mandatarii tantum interveniat, mandatum non est, sed consilium; & ideo non est obligatorium. ^c Mandatum non

^a Ex Inst. D. & C. eod.

^b Ex princ. Inst. & §. 1. & seqq. heic. & CAI. l. 2. D. eod. & PAUL. lib. 5. Sent. c. 15.

^c Ex §. 11. Inst. heic. & PAUL. l. 5. & 22. §. ult. & CAI. l. 27. D. eod.

suscipere cuilibet liberum est : susceptum autem consummari debet, vel quàm primùm renuntiari, ut salva sit utilitas mandati. Postquam enim susceptum est, is qui suscepit, (id est, procurator) non solum de gestis, sed etiam de gerendis tenetur; & si quid dolo vel culpâ ejus commissum est, siue quid ex mandato percepit, judicio mandati directo præstare debet: si quid verò ex suo, in negotio gerendo, justè expendit, contrario judicio mandati consequetur: legem in mandato dictam transgredi non debet. ^a Mandatum tam morte, quàm duabus capitis diminutionibus, item prohibitione domini, nisi vel in rem suam factus sit procurator, vel se administrationi miscuerit, finiri constat.

^a Ex §. 10. Inst. heic. & PAUL. l. 26. & C. l. 27. §. 3. D. heic. & l. 15. C. eodem.

CAPUT XVII.

DE OBLIGATIONIBUS QUASI
EX CONTRACTU.

QUASI ^a ex contractu obligatur quis, cum pactum quidem non intercessit, attamen inter aliquos negotium gestum est, ex quo alterum alteri obligari æquum est: ^b veluti cum quis alius curam vel tutelam gesserit. Licet enim inter pupillum & tutorem nullum pactum intercesserit, attamen pro reddenda administrationis ratione, tutelæ judicio directo tutor convenietur, in qua ratione non solum gesta, sed etiam gerenda venient; si quid verò ex suo in rem pupilli expendit, vel si cui propter pupillum obligatus est, contrario judicio tutelæ con-

^a Ex Instit. tit. eod. & CAI. l. 5. D. de oblig. & act.

^b Ex §. 2. Inst. hęc. & CAI. l. 5. §. 1. D. eod. seque-

sequetur. Idem inter curatorem & adultum est. ^a Item is qui absentis negotia gessit, ad reddendam rationem, directo negotiorum gestorum iudicio, ei cuius negotia gesta sunt, quasi ex contractu tenebitur: sed is de Gerendis non astringitur; nisi cum alius vellet ea gerere, ipse se obtulit. Si quid verò de suo, in gerendo expendit: contrario iudicio negotiorum gestorum, is cuius negotia gesta sunt, restituere compelletur. ^b Item is cui indebitum iure civili & naturali, vel naturali tantum, per errorem solutum est: (nisi ex ea causa solutum sit ei, ex qua lis inficiando crescit; vel ex causa transactionis, vel iudicati) ad restituendum id quod accepit, indebiti conditione, qua-

^a Ex §. 1. Inst. heic. & CAI. l. 5. D. de oblig. & l. 2. & pass. D. & C. de negot. gest.

^b Ex §. 6. Inst. heic. & §. 1. Inst. Quib. mod. re contrah. & CAI. l. 5. §. 3. D. de oblig. & act. & tot. tit. D. & C. de condict. indeb.

si ex contractu obligatur. Quod enim ex meo apud aliquem est sine causa, vel injustâ causâ, vel turpi; si mea turpitudine non intercedat, condicere possum.

CAPUT XVIII.

DE COMMUNI DIVIDUNDO.

ITEM ^a si in communionem aliquam incidimus sine nostro pacto, ad personales præstationes præstandas, quasi ex contractu obligamur.

CAPUT XIX.

OBLIGATIO QUOT MODIS

TOLLATUR.

TOLLITUR ^b autem omnis obligatio solutione ejus quod debetur: non solum debitore solvente, sed etiam quolibet pro eo,

^a Ex §. 3. Inst.. heic. & PAUL. l. 1. & ULP. l. 3. D. & C. commun. divid.

^b Ex princ. Inst. heic. & tot. tit. D. & C. de solutione.

ipso etiam debitore ignorante, & invito. Item si quis aliud pro alio solverit, volenti creditori: constat, obligationem perimi. Quod si creditor id quod ei debetur, noluerit recipere: oblatione & depositione, cum consignatione habita, in ædem publicam vel sacram: invito creditore, obligatio tollitur; nec ampliùs adversùs debitorem, vel ejus heredes, quocunque modo res deposita & consignata amissa sit, poterit movere actionem: nisi in deponendo, dolo aut culpâ debitor versatus sit. Item acceptilatione tollitur quæ verbis contracta fuit.

CAPUT XX.

DE ACCEPTILATIONIBUS.

EST ^a autem Acceptilatio verborum conceptio, quâ is cui promissum est per stipulatio-

^a Ex §. 1. Inst. heic. & tot. tit. D. & C. de acceptil.

nem, debitore interrogante, utrum quod ei per stipulationem promissum est, habeat acceptum; & se receperisse profitetur. Omnes autem obligationes acceptilatione possunt tolli, si in stipulationem deductæ novantur. ^a Item hæ obligationes quæ solo consensu contractæ sunt, contrario consensu dissolvuntur. Consentaneum est rationi, eodem modo dissolvi obligationem, quo modo connexa est. ^b Cæteræ autem obligationes, licet pacto, ipso jure communi, tollantur: at tamen per exceptionem pacti conventi eliduntur. ^c Item si quis creditori vel debitori suo heres extiterit: pro ea parte quâ heres est, sublata est actio confusione.

^a Ex §. ult. Inst. heic, & PAUL. l. 3. D. de rescind. vendit. & l. 1. C. Quando ab empt. disced. lic.

^b Ex PAUL. l. 27. D. de oblig. & act. & ULP. l. 7. D. de pact.

^c Ex PAPIN. l. 50. D. de fidejuss.

CAPUT XXI.

DE COMPENSATIONE.

ITEM ^a compensatione tolli obligationem constat. Est autem Compensatio, debiti & crediti invicem contributio. Id verò debitum compensari potest, de quo nulla quæstio est; sive naturali jure & civili debeatur: sive tantum naturali. Contra in rem tamen actionem nulla admittitur compensatio; ne invitus quis rem suam cogatur vendere.

CAPUT XXII.

DE OBLIGATIONIBUS QUÆ EX MALEFICIO NASCUNTUR.

EX ^b maleficio nascuntur obligationes: veluti ex furto, rapina, damno, injuria, id est, contumelia.

^a Ex §. 30. Inst. de act. & tot. tit. D. & C. de compensat.

^b Ex princ. Inst. de oblig. quæ ex delicto. & CAI. l. 4. & ULP. l. 25. D. de oblig. & act. & tot. titul. D. de privat. delict.

CAPUT XXIII.

DE FURTIS.

FURTUM ^a autem est contrectatio fraudulosa, quæ fit invito domino, alienæ rei, usûs, possessionisve. Dictum est autem furtum a furvo; eò quod absconsè fit, & plerumque nocte: vel ab auferendo: vel a Græco sermone, quo fures appellantur *φῤῥῆες*. ^b Furtorum genera duo sunt: manifestum, & nec manifestum. Manifestus fur est, qui cum ipsa re furtiva deprehenditur, vel eo in loco in quo furtum fecit, vel antequam perferret eò quò destinavit. Nec manifestus quis sit: ex hac ipsa diffinitione perpenditur. ^c Furtum autem non com-

Ex §. 1. & 2. Inst. heic. & PAUL. l. 1. D. de furt.

^b Ex §. 3. Inst. heic. & CAI. l. 2. & ULP. l. 3. & seq. D. de furt.

^c Ex §. 6. & seq. Inst. heic. & PAUL. l. 40. & ULP. l. 39. & 46. §. 7. & 8. D. eod.

mittitur, nisi animum fraudandi quis habeat: itaque si equum mihi commodatum usque ad certum locum, longius duxero; si quidem putavi, me id facere non invito domino: etiam si dominus noluerit, furtum non committitur. Item si domino volente id feci: ego vero id domino nolente putavi me facere: furtum non committi constat; furtum enim, nisi invito domino, non committitur. Planè si servo alieno persuasero; ut quasdam res domino furto furripiat, & ad me perferat: servus autem, domino sciente & concedente, faciat: non solum furti, sed etiam servi corrupti placuit hoc casu actionem dari. ^a Liberorum etiam hominum furtum fieri posse placuit; veluti si quis liberos nostros nobis furetur: item rei sacrae & religiosae furtum committitur. Non

^a Ex §. 9. & 10. Inst. heic. & ULP. l. 14. & PAUL. l. 38. & 66. D. eod.

solùm autem alienæ rei furtum fit, sed & propriæ ipsius; veluti si debitor pignus a creditore furripuerit. ^a Furti autem tenetur non solùm qui furtum fecit, sed etiam ejus ope & consilio furtum factum est; veluti qui scalas fenestris ad furtum faciendum apposuit. ^b Poena manifesti furti, tam ex lege XII. tabularum, quàm ex edicto Prætoris, quadrupli est: nec manifesti, dupli. Et extra quadruplum & duplum, rei persecutio est, quam vindicando, vel condicendo, is cui furtum factum est, poterit petere. ^c Hæc autem heredi quidem datur: in heredem verò non competit; nisi vel cum actore lis contestata sit, vel locupletius ejus patrimonium factum est; est enim regula juris, poena-

^a Ex §. 11. Inst. heic. & ULP. l. 50. §. 1. & l. 52. §. 13. D. eod.

^b Ex §. 5. & §. ult. Inst. heic. & CAI. l. 54. §. 3. D. eod.

^c Ex §. 1. Inst. de per. & temp. act.

les actiones ex maleficiis, in heredes non transire. Hac actione damnatus infamia notatur: pactus verò non utique. ^a Ei autem generaliter competit hæc actio, cuius interest rem salvam fore, five sit dominus, five non: nec etiam aliter domino competit, quàm si ejus interfit.

CAPUT XXIV.

DE RAPINA.

QUI ^b res alienas rapit, tenetur etiam furti; quis enim magis invito domino rem contrectat, quam qui vi rapit? Nascitur autem ex hoc facto propria actio, quæ appellatur VI BONORUM RAPTORUM, quæ locum habet, etiamsi una res rapta fuerit. ^c Est autem

^a Ex §. 13. & seqq. Inst. heic. & ULR. l. 10. & seqq. D. & l. ult. C. eod.

^b Ex princ. Inst. heic. & PAUL. l. 1. & ULP. l. 2. D. eodem.

^c Ex dict. princ. Inst. heic. & ULP. l. 2. §. pen. D. & l. 3. C. eod.

hæc actio, intra annum quadrupli: post annum verò simpli; in quadruplo autem vel simpli rei persecutio continetur. ^a Ita demum autem locum habet hæc actio: si rem mobilem putans alienam, vi quis rapuerit: si verò suam existimaverit, hac actione non tenebitur: sed ex sacris constitutionibus is cui res raptæ sunt agere poterit; quibus cavetur: si quis aliquam rem alicui possidenti, proprio nomine sine iudice abstulerit; si quidem suam, ejus rei dominio careat: si verò alienam, etiam æstimationem rei, ei cui abstulit, compellatur præstare; quod non solum in rebus mobilibus, vel se moventibus, sed etiam in invasionibus quæ fiunt circa res soli, observari, sacræ constitutiones voluerunt. Liberum est autem ei qui rapinam passus est; & pri-

^a Ex §. 1. Instit. heic. & ULP. IAN. l. 2. §. 13. D. eod. & l. 7, & 10. C. Unde vi.

COMPENDIUM L.III.C.XXIV. 119
vato iudicio VI BONORUM RAP-
TORUM, damnum persequi, &
criminaliter iudicio vis publicæ,
aut privatæ reum facere.

CAPUT XXV.

DE DAMNO.

DAMNI ^a injuriæ actio consti-
tuitur per Legem Aquiliam,
cujus primo capitulo cautum est:
‘Si quis servum alienum, vel an-
‘cillam, vel eam quadrupedem
‘quæ pecudum numero sit, inju-
‘riâ occiderit; tantum domino da-
‘re damnetur, quanti ea res eo
‘anno plurimi fuerit. Secundum
capitulum in usu non est. Tertio
capitulo, de cætero damno cave-
tur: ut quanti ea res xxx. proxi-
mis diebus fuerit (& intelligen-
dum est, plurimi) emendetur.
^b Tria ergo lege Aquiliâ confide-

^a Ex tit. Inst. ULP. l. 27. & CAI. l. 2. & pass.
D. ad L. Aquil.

^b Ex §. 1. & seqq. Inst. & l. 3. & pass. D. eod.

rantur, damnum esse datum, & injuriâ esse datum, & domino esse datum. ^a Injuriâ idcirco datum esse requiritur: quia si jure datum est, non tenebor; veluti si fervum tuum latronem, (cùm aliter periculum evadere non possum,) occidero: vel adulterum, in ipso adulterio cum uxore mea deprehensum, si cum contestatione id fecero. Item si putator, dejecto ramo ex arbore, fervum tuum transeuntem occiderit, distinguendum est; utrùm prope viam publicam, vel vicinalem, aut in suo agro ubi nulli erat jus eundi, id fecerit; nam si prope viam publicam, vel vicinalem, seu in illo loco in quo erat jus eundi, id fecerit, & non proclamaverit, culpæ reus est: quod si proclamaverit, vel in eo loco erat in quo non erat ei jus eundi, & fervus se cavere non curavit, non

^a Ex §. 2. & seqq. Inst. heic. & ULP. l. 3. & 9. §. ult. Cat. l. 4. PAUL. l. 30. & 31. D. eodem, tene-

tenebitur. ^a Imperitia quoque culpæ annumeratur : itaque si medicus servum tuum fecuerit, & ob ejus imperitiam servus mortuus est, vel si citius quàm deberet, dereliquit curationem : lege Aquiliâ tenebitur. Hac actione non minus quis ex culpa, quam ex dolo punitur ; quocunque enim modo damnum quis & culpam dederit, etiam si dolo careat, hæc actio locum habet. ^b Ita demum quis directò hac actione agere poterit, si corpus corpore læsum sit : alioquin si servo alieno persuasero, ut tibi damnum det : utili judicio, non directò tenebor. Item si servo tuo persuasero, ut is se de ponte præcipitet, vel arenam frumento tuo immisceat, & is id fecerit, utili judicio tibi tenebor. Quod si servum tuum compeditum, ductus misericordiâ, solvero ; & is au-

^a Ex §. 7. Inst. heic. & CAI. l. 8. §. 1. & ULP. l. 9. D. eodem.

^b Ex §. ult. Inst. heic. & JULIAN. l. 51. D. eod.

fugerit ; neque directo judicio ,
 neque utili tenebor : sed in fac-
 tum in me placuit actionem dari.
 Licet autem actio directò soli do-
 mino competat ; attamen utilem
 etiam his quibus justè interest ,
 dari placuit. ^a Cùm autem libero
 homini , proprio corpore damnum
 datum est , impensarum & sump-
 tum quos in curatione fecerit ,
 æstimationem habebit. Item ope-
 rarum quibus caret , aut caritu-
 rus est , rationem hoc judicio con-
 sequi poterit : deformitatis verò
 ratio non habebitur ; liberi enim
 corporis placuit nullam fieri posse
 æstimationem.

CAPUT XXVI.

DE INJURIA.

GENERALITER ^b injuria di-
 citur , omne quod non ju-
 re fit ; ut in lege Aquilia dam-

^a Ex §. 1. Inst. de oblig. ex quasi delict. & CAI. l. 3. D. Si quadr. paup. & ULP. l. 1. §. 5. CAI. l. ult. D. de his , qui effud. vel deject.

^b Ex princ. Inst. heic. & ULP. l. 1. D. eod.

num : specialiter aliàs iniquitas, & injustitia. Injuria dicitur contumelia, quæ à contemnendo dicta est. ^a Injuria autem fit, non solum, cum mala alicujus pugno percutitur : sed etiam cum convicium ei fit, vel cum quis carmen, vel libellum ad infamiam alicujus scripsit, ediditve, vel edi fecit, aut scribi dolo malo; ^b & generaliter, quoties aliquid fit quod apertè in alicujus contumeliam pertineat : si quidem dolo malo factum est, locum habet hæc actio. Itaque si filia Titii quæ Pamphilo, filio Seii nupta est, injuriam fecero; non solum Pamphilus, sed & Titius & Seius injuriarum mecum agere poterunt. Sin autem marito injuriam fecero, uxori injuriarum non tenebor; defendi enim uxores a viris, non viros ab uxoribus æquum est. Aliis au-

^a Ex §. 1. Inst. heic. & ULP. l. 1. & 5. in pr. D. eodem.

^b Ex §. 2. Inst. heic. & ULP. l. 1. §. 3. D. eod.

tem personis quæ non sunt in nostra potestate, si injuria fiat; nos agere non possumus: nisi nominatim in nostram contumeliam facta sit. Item si libero homini, vel servo alieno, bonâ fide possessis injuria fiat; vel etiam si servo meo proprio, ita demum injuriarum mihi competit actio, si in meam contumeliam apertè respiciat. ^a Hæc autem actio arbitraria est, & ideo permittitur injuriam passo, jurejurando injuriam æstimare: taxatione habitâ a judice, secundùm qualitatem facti, & personarum similiter, facientis, & patientis. Nec non etiam locus in quo facta est, id est, utrùm in publico, aut in privato, & locus etiam vulneris, secundùm quæ & atrox est injuria, æstimabitur; aliter enim est injuria æstimanda, si Senatori fiat, aliter

^a Ex §. 9. Inst. heic. & ULP. l. 7. §. 7. & l. 9.
PAUL. l. 8. D. eod. & Nov. 82. c. 10. in l. 15. C.
de judic.

si humili : item aliter , si in theatro , vel in Senatu , aliter si in clanculo fiat , aliterque si in oculo , quàm si in pede fiat , æstima-
bitur. ^a Hæc autem actio , quia ex jure Prætorio descendit , anno terminatur : & ideo si quis injuriam passus , intra annum non fuerit contestatus , ampliùs non poterit agere. Item si quis injuriam passus , ad animum statim non duxerit , postea agere non poterit : sed si hæc actio ex jure descendat civili , veluti ex lege Corneliâ , quæ competit ob eas causas , quod quis se pulsatum , verberatum , domum suam vi introitam esse dicat : etiam post annum , si ad animum statim ut facta fuit , revocaverit , agere poterit. Domum autem , sive propriam , sive conductam , sive gratis concessam , accipimus. ^b Hæc autem sive præ-

^a Ex §. ult. Inst. heic. & ULP. l. 11. & 17. §. 6. D. & l. 5. C. eod.

^b Ex §. 1. Inst. de perp. & temp. act. & ULP. l. 13. & 15. §. 14. D. eod.

toria, five civilis; quia personalis est; nec heredi, nec in heredem datur, nisi inter principales personas lis fuerit inchoata. Liberum est autem ei qui injuriam passus est, & privato judicio injuriarum æstimationem persequi; & publico, criminaliter L. Corneliâ accusare; nunquam enim plures actiones (præsertim poenales) de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

CAPUT XXVII.

DE OBLIGATIONIBUS QUÆ EX QUASI MALEFICIO NASCUNTUR.

SI ^a judex litem suam fecerit propter imprudentiam, quasi ex maleficio obligatus videtur: tunc autem litem suam facere videtur, cum iniquè sententiam dicit. ^b Item is, ex cujus coenaculo

^a Ex princ. Inst. eod. & CAI. l. 5. §. 4. D. de oblig. & act.

^b Ex §. 1. Inst. eod. & CAI. l. 5. D. de oblig. & ULP. l. 1. & pass. D. de his, qui deject. & effud.

proprio, five conducto, aliquid dejectum effusumve est, quod alicui nociturum videtur esse, quasi ex maleficio obligatus videtur. Item si quis eò quò vulgò iter fit, positum suspensumve aliquid habuerit, quod, si ceciderit, iter agentibus nocere possit; quasi ex maleficio tenebitur. ^a Cùm autem iudex per imperitiam litem suam fecerit, æstimatione competentis iudicis, poenam sustinere cogitur, secundùm quod ei bonum & æquum esse videtur.

^a Ex princ. Inst. eod.

QUARTA PARS,

SIVE

LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

DE ACTIONIBUS.

RESTAT^a ut de actionibus tractemus; actio autem nihil aliud est, quàm jus persequendi iudicio.

CAPUT II.

DE JUDICIIS.

ANTEQUAM^b de actionibus tractetur, pauca de judiciis proponamus. Judicium ergo est causæ discussio, cum certarum personarum interpositione. In iudicio autem quinque sunt consideranda: persona, jurisdictio, tem-

^a Ex princ. Inst. heic. & CELS. l. 51.

^b Ex D. & C. de judic. & c. forus. De verbor. signif.

pus, locus, causa. ^a Personarum quædam sunt necessariae, quædam utiles tantum. ^b Necessariae sunt, sine quibus judicium consistere non potest: hæ sunt, Judex, Actor, & Reus; his enim personis deficientibus, vel aliquâ earum, judicium quidem non erit: eremodicium verò certis in casibus esse poterit; veluti si contumaciter, post trinam edictorum sollicitationem, vel post unam peremptorii edicti commonitionem valentem pro omnibus, abesse dignoscitur; vel si jam ferè elapso triennio a litis exordio, unâ parte præfente, alterâ quâlibet absente, judex sententiam dixerit. ^c Utiles tantum sunt, sine quibus quidem judicium consistere potest: adhibitæ tamen, faciliorem judicii exitum parant; ut sunt advocati, testes, item judicis officiales, ut sunt

^a Ex c. forus. De verbor. signif. & c. 1. 23. q. 1.

^b Ex d. c. forus, & l. 13. C. de judic.

^c Ex d. c. forus, & 4. q. 4. c. 1.

apparitores, præcones, executores, assessores, scribæ. In personis communiter considerandum, quæ admittantur, seu quæ prohibeantur. Hoc sciendum, quod quæcumque persona, si non specialiter prohibetur, communi jure admittitur.

CAPUT III.

QUIBUS EX CAUSSIS PERSONÆ PROHIBEANTUR.

QUI^a autem prohibentur, alii prohibentur ætate, alii morbo, alii casu, alii conditione, quidam sexu, quidam religione, quidam moribus, quidam etiam ob specialem causam, quidam ob familiam, quidam munere. Item qui prohibentur, quidam prohibentur certis causis, vel certis personis intervenientibus, quidam perpe-

^a Ex D. & C. de judic. de postuland. de procurat. de testib. de accusat. & simil.

tuò. Ætate & perpetuò prohibentur impuberes, ne sint iudices, testes, advocati: item actores, vel rei, sine tutoris vel curatoris auctoritate. Minor etiam octodecim annis advocatus esse non potest, vel iudex. Advocatus verò est, qui causam suam, vel amici, ante eum qui jurisdictioni præest, exponit. Qui autem advocatum non habent, a iudice petere possunt; ait enim Prætor: si advocatum non habent, ego dabo. Morbo prohibentur, alii ob morbum corporis, alii ob morbum animi: ob morbum corporis prohibetur qui diutino morbo laborat, nec etiam suis rebus superesse potest; ut sit iudex: item advocatus, nisi in propria causa: testis verò volens admittendus est: invitus autem non est cogendus; item actor vel reus, si vult quidem esse, suscipiatur: si mavult, in civili causa procuratorem ei dare concedatur. Ob morbum ani-

mi prohibentur furiosus, mente captus; qui generaliter per se nullam legitimam personam in judicio consistendi habent. Casu remonentur cæcus, mutus, surdus; cæco enim non permittitur iudicem esse: nisi hoc ei post susceptum magistratum acciderit; neque advocatum, nisi in propria causa, vel suorum familiarium: reus verò, vel actor quidem esse poterit: sed procuratorem ei dare non denegatur; item testis in quibusdam jure suscipitur. Mutus verò & surdus in judicio per se consistere non possunt. Qui conditione prohibentur, aut sunt servi, aut liberti: & servi quidem nullam consistendi personam per se habent in judicio, nisi in crimine perduellionis; inter servum enim & liberum, constat nullum posse consistere judicium. Liberti verò nec contra patronum, nec pro patrono testimonium dicere possunt, vel eum accusare, nisi in crimine majes-

majestatis : patronus autem contra libertum testimonium dicere non compellitur. Sexu removentur mulieres, ne sint iudices, nec etiam ad postulandum, nisi in causa propria, vel filiorum suorum, quorum tutelam gerunt, accedant; item in testamentis adhiberi testes minimè possunt : in judiciis verò (nisi adulterio damnatae sint) rectè admittuntur. Religione prohibentur ; veluti : hæretici ; ii nec testes, nec iudices, seu advocati, contra orthodoxos fieri possunt : pro orthodoxo tamen adversus hæreticum, testimonium rectè hæretici admittitur. Item nec judæum christiani iudicem esse posse, vel adversus eum, testem recipiendum esse : pro christiano & contra judæum, testis esse potest. Christianus verò & orthodoxus, judæi & hæretici iudex & in eos testis esse potest. Moribus prohibentur infames, ne iudices creentur : item ne in testimonio recipiantur, nec

advocati sint, nisi in sua causa, & suorum familiarium, vel quorum administrationem gerunt. Ob specialem causam prohibentur; veluti propter inimicitiam capitalem: hi contra se testes esse non possunt, nec accusatores, qui ante litem motam separabantur. Item si capitales inimicitias contra patrem habuit, contra filium testis esse non poterit: judex autem esse non prohibetur. Sed si suspectum judicem quis habuerit; liceat ei episcopum civitatis ad causam discutiendam, unà cum iudice suspecto, advocare. Ob familiam jus dicendi in me vel pro me testimonium (præterquam in crimine perduellionis) non habent filius, vel filia, nepos vel neptis, neque omnes, qui potestate mihi junguntur. Amplius quibuscunque imperare possumus, ut inviti testimonium dicant; hi nobis jure testes esse non possunt. Judex autem & pater filio, & filius patri,

etiam si in ejus potestate sit, esse poterit. Munere prohibentur milites, ne privatorum, aut advocati, aut judices, aut accusatores existant. Et generaliter nullus ad testimonium ducendus est, nisi quem & vitæ dignitas, & morum honestas, vel vox aliorum legitimorum testium commendat. Et in summa talis esse debet omnis testis, ut fidem debitam judiciariæ religioni omni gratiæ & potentatui possit præponere. Quod autem clericus adversus laicum testis esse non possit, vel e contra; in capitulari legis Longobardicæ cautum est: in legibus autem Romanis, non memini me invenisse; imo contrarium in multis locis constitutum esse cognovi.

CAPUT IV.

DE JURISDICTIONE.

JURISDICTIO ^a est jus dicendi
 jus : hæc autem alia volunta-
 ria, alia contentiosa. ^b Volunta-
 ria est, quæ utrâque parte volen-
 te expeditur ; ut adoptio, eman-
 cipatio, manumissio : potest tamen
 & quis invitus manumitti ; nulli
 enim civitatem Romanam respue-
 re permittitur : ^c contentiosa est,
 quæ per litem & contentionem
 expeditur ; hæc alia mera, alia
 mixta. ^d Mera jurisdictio est ; ut
 potestas gladii : mixta est, quæ
 in se alicujus rei habet sententiæ
 dictionem. ^e Item jurisdictio alia

^a Ex D. & C. de jurisd. omn. jud. & MARTIAN. l. 83. §. 1. D. de verb. oblig.

^b Ex MARTIAN. d. l. 83. §. 1. & ULP. l. un. ubi gloss. D. de offic. cons. & l. 1. D. de offic. præst.

^c Ex MARTIAN. d. l. 83. §. 1.

^d Ex l. 3. D. de jurisd. omn. jud.

^e Ex ULP. l. ult. D. de judic. & JABOL. l. 2. PAUL. l. 6. D. h. t. & l. 1. C. eod. & tot. tit. de offic. ordin. & de off. jud. deleg.

propria , alia demandata : alia ex communi partium consensu data. Qui propriam jurisdictionem habent , iudices ordinarii dicuntur ; nec interest , utrum habeant potestatem gladii , nec ne : qui autem demandatam habent , dati vocantur. Qui eam ex communi consensu partium habent , arbitri appellantur. Potest tamen idem & datus iudex , arbiter esse ; veluti si ego & Titius in Seium compromiserimus , & postea a proprio ordinario eum nobis dari iudicem petierimus. ^a Qui autem propriam jurisdictionem habet , demandare eam potest : qui autem solum demandatam habet , eam mandare alii non potest , nisi ei a principe sit demandata ; ait enim Jus : iudex a iudice delegatus , iudicis dandi non habet potestatem , nisi ipse iudiciario munere funga-

^a Ex JULIAN. l. 5. D. de iurisd. & PAUL. l. ult. D. de off. ej. cui mand. est iurisd. & GORD. Imp. l. 5. C. de iudic.

tur. ^a Mera jurisdictio demandari non potest : item nec causa status, nec totius patrimonii controversia.

CAPUT V.

DE ARBITRIS.

ARBITRUM ^b autem ex compromisso eligi oportet ; alioquin nisi ex compromisso poenâ adhibitâ, vel pignore dato eligatur ; & postea sententiam si quidem dicat absolutoriam, exceptio ex sententia parabitur : sin verò condemnatoriam, actor ad exequendum non habet iudicati actionem. Sacramento verò dato arbitrum eligi, nova constitutio prohibet. Arbitrarius ex solo consensu electus, diem dandæ sententiæ, invitis litigatoribus, mutare non potest.

^a Ex PAPIN. l. 1. PAUL. l. ult. D. de off. ejus, cui mand. jurisd. & ULP. l. 26. D. ad municip.

^b Ex D. & C. de recept. arbitr. & Nov. 82. c. 11. & LEON. Nov. 72.

Post diem verò statutum elapsum, sententia ab eo dicta nullam obtinet firmitudinem, nisi utraque pars consenserit.

CAPUT VI.

DE TEMPORIBUS JUDICIORUM.

TEMPUS ^a consideratur in judiciis: & in quo fieri debeant, & intra quod finiri; ^b nam dies feriarum non esse juridicos, sacrae constitutiones præcipiunt: hi sunt gemini menses quos indulgentior annus ad requiem laboris accepit; æstivos, ad segetes colligendas: autumnos, fructibus decerpendis; & hæc secundum regionis qualitatem considerari debent. Dies quoque Natalis Domini, & Calendarum Januariarum: dies etiam Epiphaniarum Christi: XL. dies qui Dominicam resurrectionem, auspicio ceremoniarum, anticipant: dies quo-

^a Ex D. & C. de feriis & dilationibus.

^b Ex l. 2. & 7. & pass. C. & D. de fer. & dilat.

que Paschæ, qui septeno præcedunt numero, vel sequuntur: nec non dies Dominici, qui repetito in se numero revolvuntur; & Ascensionis, & Pentecostes, & Litaniarum; otio mancipant. Pari quoque reverentiâ necesse est haberi natalitios Apostolorum, nec non diem ortûs Imperialis personæ. In omnibus tamen prædictis diebus, voluntariæ Jurisdictionis effectus non prohibetur: item criminales causæ, in prædictis duobus mensibus, exerceri non prohibeantur: item causæ orphanorum, & viduarum prædicto etiam tempore agantur: item causæ piorum locorum. ^a Tempus intra quod finiri debet, consideratur: id est triennium a litis contestatæ tempore, si causa civilis est: fin autem criminalis; ultra biennium non prolongatur. Et si quidem reus

^a Ex ULP. l. 16. cum seq. D. de judic. & l. 13. C. eod.

præstò est, actor verò abfit : liceat iudici actorem commonefacere, ut vel ipse veniat, vel procuratorem mittat legitimum : si autem actor minimè venerit, nec procuratorem miserit, vocetur per tria edicta, per intervallum in singulis non minus xxx. dierum; & si nec tunc venerit, habeat inducias unius anni adhuc; quo elapso, præfente reo, litem audire iudici liceat, & consentaneum calculum proferat : quod si intra prædictum annum venerit, & litem agere voluerit; non tamen antea suscipiatur, quàm impensas reo præstet : alioquin si impensas reo solvere noluerit, & annus transierit, careat actionibus; illa enim regula, quâ cautum est, ne quis invitus agere vel accusare compellatur; tunc locum habet, cum actor adversarium suum teneri in iudicio non fecit. Hæc autem locum habent, non solum, si lis contestata fuerit : sed etiam si so-

la admonitio, & precum intimatio judici facta est. Quod si reus quidem abfuerit; vel etiam reo absente actor instet: liceat judici, si quidem ex contumacia reus abest, peremptorio edicto eum citare, vel voce præconiâ vocare, & litem secundum juris ordinem finire: sin verò reus non ex contumacia abest, & triennium jam transierit, ita ut sex menses tantum supersint; inde eum tribus edictis vocare per prædicta intervalla oportet: quod si nec tunc veniat, causas audiat, & secundum quod justum inveniat, sententiam proferat. * Curare autem semper debet judex in definitiva sententia, quatenus victum victori in omnes legitimas expensas, quas victor juraverit se in tota lite fecisse, condemnet. Sin autem undique variæ lites sint, & propter hoc alterum alteri minimè in ex-

* Ex d. l. 13. §. 6. C. de judic.

penfas condemnare maluerit ; & hoc in ſua habeat poteſtate. Haſ tamen impenſas victor abſentis petere poteſt. ^a Sin autem utrâque parte præſente, vel alterâ, judex cauſſam finire minimè voluerit : totam litem, ex litis facultatibus ſine omni inquisitione emendare cogatur.

CAPUT VII.

DE LOCO UBI QUIS AGERE VEL
CONVENIRI DEBEAT.

LOCUS ^b conſideratur in judiciis, ubi quis agere, vel conveniri debeat. Ubi enim quis domicilium habet, aut ubi contraxerit, vel deliquit ; aut ubi res ſitæ ſunt, ſi in rem agit : apud ejus loci judicem conveniri debet. Actor enim rei forum, non reus

^a Ex d. l. 13. §. 8. C. de judic.

^b Ex tit. D. de judic. & ubi quiſque agere vel conven. deb. & tit. C. de juridiçt. & foro competente. & ſequent. tit.

actoris sequetur. Item Romæ omnes conveniri possunt; quocunque loco fit contractum: hoc tamen ex privilegio, legatis causâ Reipublicæ remittitur. Item apud quem judicem quis agat, apud eum respondere cogitur. ^a Clericus autem in ecclesiastico negotio, nec agere, nec conveniri apud præsidem provinciæ debet: sed apud proprium episcopum debet diffiniri. Sin autem is, qui convenitur, est laicus; volens quidem ante antistitem litigare, admittendus: invitus verò non est cogendus. Quod si in causa criminali, quæ ad ecclesiasticum negotium non pertinet, clericus accusetur: licet in hoc casu episcopum cognoscere; ut tamen, si dignum capitali supplicio clericum invenerit, omni clericatûs honore denudatum, ad puniendum judici tradat. Sin verò

^a Ex L. 33. junct. Authent. C. de judic. & Nov. 83. & Nov. 123. c. 21.

clericus ante præsidem accusetur ; non liceat præfidi ante clericum punire , quàm a proprio episcopo a clericatûs honore fuerit denudatus. Quod si ipse viderit acta non justè constituisse ; liceat ei gradûs denudationem sub legitima cautela mittere , quo usque super ea re principi suggeratur , justè finem causæ imposituro. ^a Sin verò inter clericum , vel quemvis alium , & proprium episcopum , causa emerferit qualiscunque ; primùm Metropolitanus adeundus est , qui secundùm canones & leges negotium discernat : & si quis judicatis acquiescere noluerit , ad Patriarcham illius regionis referatur ; & ille secundùm canones & leges fidem eis præbeat , & nulla pars valeat contradicere ejus sententiæ. Idem observandum est , si inter duos episcopos ejusdem con-

^a Ex L. 29. C. de episcop. audient. & Nov. 123. cap. 22. & 24.

cilii de quacunque causa lis interveniat : adhibere etiam debet in judicando episcopum Metropolitanum , & quosdam de episcopis ejusdem concilii. Sin autem Metropolitanum quisquam adire noluerit ; regionis illius Patriarcha negotium discernat.

CAPUT VIII.

DE CAUSSIS.

CAUSSA autem est , ante eum qui jurisdictioni præest , agentis vel rei controversia. Hæc alia civilis , alia criminalis. Civilis causa est , quæ per actionem , vel judicis officium exercetur : criminalis verò est , quæ per accusationem , & solennem inscriptionem proponitur. Et primitus quidem de civili causa videamus. In hac autem quædam considerare oportet , quæ eam præcedunt ; quædam quæ insunt ; quædam quæ sequun-

tur. ^a Caussam præcedit actionis editio, in jus vocatio, libelli conventio: & hoc ordine certo; ^b si enim quis contra aliquem actionem putat se habere; prius eum adire debet, & actionem suam atque rationes edere, ut secum adversarius deliberet, utrùm solvere quod ab eo petitur malit, an reluctandum existimet. Qui solvere voluerit, non est in iudicium vocandus: alioquin injuriarum actor ita tenebitur: quod si reluctandum putat; tunc actor iudicem adeat, & causam suam iudici exponat, & eam gestis inscribi faciat. Iudex verò, libello conventionis facto, per apparitorem reum in jus vocet. Libellus autem conventionis in hunc modum fieri debet: METELLUS JUDEX JUGURTHÆ. ' Notum sit tibi, Atherbalem questum mihi de te fuisse,

^a Ex §. 3. Inst. de poen. tem. litig. & ULP. l. 1. D. de in jus vocan.

^b Ex D. & C. de edendo, & Nov. 53. & 58.

‘quod vitæ ejus fueris infidiatus :
‘cujus rei gratiâ te moneo , ut ad
‘placitum venias , eique justitiam
‘facias , libellumque ejus accusa-
‘tionis suscipias. , Quo subsecuto ,
habet reus spatium xx. dierum ,
in quo liceat ei vel recusare , vel ,
si eum suspectum habet , episco-
pum loci vel alium judicem cum
eo ad causam discutiendam ad-
vocare ; vel id quod debet reus ,
intra prædictos xx. dies confiteri.
Et si quidem judicem recusandum
putaverit ; libellum non accipiat ,
sed ante judicem repræsentatus ,
fori præscriptione utatur. Nemo
enim neque in criminali causa ,
neque in tributorum exactione ,
neque in populari seditione , a
Præfide provinciæ vocatus , fori
præscriptione utatur.

CAPUT IX.

DE IN JUS VOCANDO.

OMNIS ^a enim a iudice vocatus, ante iudicem sui copiam faciat; ut hoc ipsum sciatur, utrum ejus jurisdictioni subjaceat. Si autem libellum conventionis acceperit; tunc personales præstet fidejussiones, & sportulas executorum det, & subscribat contradictionis libello tempus & diem quo eum excepit, & usque ad prædictum spatium nullam molestiam patiatur. Sin autem prædictum tempus elapsum sit; tunc ad respondendum actori, si se non excusavit, teneatur. ^b In jus autem vocare patronum prohibetur libertus: præterquam si veniam edicti impetraverit. Quod si adversus hoc facere ausus fuerit, L. au-

^a Ex Nov. 53. cap. 3. & 4.

^b Ex §. ult. Inst. de poen. tem litig. & ULP. l. 4. D. de in jus vocand. & l. 1. C. eodem.

reorum poenâ mulctabitur. ^a Cùm autem utraque pars ante judicem sui copiam fecerit; tunc si quas præscriptiones personales inter se litigatores opponere volunt, audiantur ante litis contestationem: alioquin postea opponere non licebit; satisfactionesque exponant: reus quidem judicatum solvi, actor verò litem usque ad diffinitivam sententiam executurum: si autem per procuratorem litigaturi; tunc si de mandato dubitatur (nisi sit pater vel maritus) procurator actoris etiam rem ratam dominum habiturum, satisfactione confirmet: procurator verò rei, judicatum solvi satisfdet.

^a Ex D. Qui satisfdat. cogant. & C. de satisfdando & Inst. de satisfdat.

CAPUT X.

DE JURE JURANDO ACTORIS, REI,
ET ADVOCATORUM.

HIS ^a quoque subsecutis, actor juret quod se putans habere justam causam venit ad litigandum: reus verò se uti bonâ instantiâ ad reluctandum. Addant etiam, quia nec dilationis, aut calumniæ, nec vexandi adversarii causâ, probationes in tota causâ ab adversario suo exigent. Advocati etiam utriusque partis præbeant jusjurandum, nihil se, nisi quod justum, & utile litigatoribus putaverint esse, in tota causâ allegaturos, neque etiam dolo malo prætermissoiros.

^a Ex §. 2. & 3. Inst. de poen. tem. litigant. & l. 2. junct. Authent. C. de jurejurand. propt. calumn. dand. & l. 12. §. patroni C. de judic. & Nov. 42. & 112.

CAPUT XI.

DE SACRAMENTO DANDO

PRO SUSPICIONE.

QUOD si etiam suspicio emer-
ferit, quod aliquis litigato-
rum aliquid dederit, vel promise-
rit judici pro hac causa; jurare
debet quod nihil dederit vel pro-
miserit. ^a Quod si aliquis eorum
hoc jusjurandum subire noluerit;
si quidem actor est, actione ca-
dat: si autem reus, pro condem-
nato habeatur. ^b Planè si confes-
sus fuerit aliquis se dedisse vel
promisisse; & cui; & hoc proba-
verit; ipse quidem a poena im-
munis erit: convictus verò, si qui-
dem civilis causa fuerit, magistratu
exspoliatus, promissum in duplum,
datum in triplo præstabit: sin au-

^a Ex L. 2. §. 6. & 7. C. de jurej. prop. calum.
& Nov. 124. cap. 1.

^b Ex Auth. Novo jure. C. de poen. jud. malè ju-
dicant. & Nov. 124. c. 2.

tem criminalis sit causa, post bonorum publicationem in exilium mittatur. Quod si litigator judicem accepisse convincere non potest, judex jurejurando se expurget: litigator verò fisco æstimationem præstet, & lis legitimo modo finiatur; & hoc, si civilis causa fuerit: sin autem criminalis sit, bona ejus fisco publicabuntur: causa verò legitimum finem accipiat apud competentem judicem. Quod si judex jusjurandum dare minimè voluerit, eâdem poenâ teneatur quâ supra litigatorem teneri diximus. ^a Hæc autem omnia, non solum in omnibus ordinariis judiciis, sed inter arbitros locum habere volumus. Oportet etiam judices ab ipso principio litis usque ad finem, maximè in diffinitiva sententia habere ante se proposita sacrosancta Evangelia, atten-

^a Ex L. 2. §. 4. C. de jurejur. propt. calumniando. & L. 14. C. de judiciis.

dentes, quod sicut judicant homines, sic judicantur a Deo. Principium verò litis est litis contestatio.

CAPUT XII.

DE LITIS CONTESTATIONE.

LIS ^a autem contestata tunc videtur, cum utrâque parte præsente unus proponit, alius contradicit. Hac autem contestatione, actiones quæ temporales erant, vel quæ in heredem transire non poterant, seu quæ jam fori præscriptione exclusæ erant; & in heredem perpetuæ efficiuntur; nec ullâ nisi tricennali præscriptione, post litis contestationem habitam excluduntur. Hoc idem facit precum porrectio, episcopalis admonitio, & quædam alia. Litem autem contestando res in controversiam deducitur.

^a Ex l. un. C. de lit. contest.

CAPUT XIII.

DE QUÆSTIONE FACTI, VEL JURIS, SEU NOMINIS.

CONTROVERSIA verò triplex est, aut enim erit facti, aut nominis, aut juris. Facti controversia est, cum de facto quæritur, ut fecisti hæc? Non feci. Hæc a Rhetoribus Conjecturalis appellatur. Juris quæstio est, cum de facto quidem constat, de jure verò dubitatur. Hæc & generalem, & translativam includit. Nominis est quæstio, cum de facto, & jure facti constat, de nomine ejus facti dubitatur: ut si auferatur res sacra de ecclesia; & unus dicat furtum esse, alius verò sacrilegium appellet. Hæc in se diffinitivam includit vicissim.

CAPUT XIV.

DE PROBATIONIBUS.

CUM ^a verò quæstio facti est, qui dicit factum esse aliquid, probare debet; ei enim incumbit probatio, qui dicit, non qui negat; factum enim negantis, naturali jure nulla est probatio. Si verò juris sit quæstio; qui negat jus, probare debet: nisi generalis prohibitio sibi obfit. Si verò nominis est quæstio, qui aliquod emolumentum consequi vult ex nomine, probare debet. ^b Item considerandum generaliter, quod qui agit, vel accusat, probare debet; ait enim Lex: qui accusare volunt, probationes habere debent: & post pauca: actore enim non probante, qui convenitur, etsi nihil præstiterit, obtineat. Item alia

^a Ex C. tit. de probation. & D. de probat. & præsumption.

^b Ex L. 4. C. de edendo, & L. 2. C. de probat.
Lex

Lex : res alienas possidens , licet nullam justam causam possidendi habeat , tamen non nisi implenti intentionem suam restituere cogitur. ^a Non solum autem qui ab initio agit probare debet : sed etiam reus , si excipiat , probare debet ; reus enim in exceptione actor est. ^b Probantur verò quaestiones , si quidem facti sunt , testibus , instrumentis , consentiente famâ , praesumptionibus , indiciis.

CAPUT XV.

DE TESTIBUS.

IN ^c testium probatione considerandum , quod ubi numerus testium specialiter non exigitur , duo sufficiunt. Vox autem unius solius testis nullo modo ad probationem

^a Ex ULP. l. 12. D. de probat. & l. 1. D. de except.

^b Ex D. & C. de probat. & praesumpt. & fide instrum.

^c Ex ULP. l. 12. D. de testib. & l. 9. C. eodem.

est idonea: ad præsumptionem faciendam potest admitti. ^a Et hic considerandum, ut nullus sit testis, judex vel actor; nullus enim duas personas in judicio necessarias in eodem judicio habere potest. Item omnis testis juratus testimonium dicat; & antequam ad dicendum testimonium accedat, separetur: & utrùm verisimile, & concordans testimonium alterius testis dicat, discutiatur. Quod si plures testes sint, & discordant; honestioribus credendum est: a reliquis, si viles sint personæ, per tormenta veritas exigenda est.

CAPUT XVI.

DE FIDE INSTRUMENTORUM.

INSTRUMENTIS ^b quæstio probatur, cum scriptum aliquod ad probandum factum quod in quæstione est inducitur. Hoc autem

^a Ex D. & C. de testib.

^b Ex D. & C. de fid. instrum. & Nov. 73.

tale esse debet, ut tabularii publici conscriptione, & testium subscriptione roboretur. Quod si tabularii conscriptionem non habeat, testium sacramento firmetur. Sin verò & testes, & tabularius mortuus sit; dubitatio autem emergat, utrùm tabularius scripserit; tribus publicis instrumentis & de quibus dubium non sit, dato sacramento comparantis, comparatio fiat literarum. ^a Cùm autem quæstio juris est; per jus scriptum, vel per æquitatem, vel per simile probari debet. Sin verò æquitas juri scripto contraria videatur, secundùm ipsam judicandum est; ait enim Lex: placuit in omnibus rebus præcipuam esse justitiæ, æquitatisque, quàm juris stricti rationem. Huic enim adversari videtur lex posita in primo lib. Codicis tit. de Legib. & constit. Inter jus

^a Ex D. & C. de legib. & constit. princ. & l. 8. C. de judic.

& æquitatem interpositam interpretationem nobis solis & oportet, & licet inspicere. ^a Cùm autem nominis est quæstio, per definitionem, vel per scriptam legem probari oportet. Viso autem, quid sit judicium, & ejus causa, ad tractandum de actione redeamus.

CAPUT XVII.

DE ACTIONIBUS.

IN actione sex oportet inspicere: ex qua causa nascatur, ex quo jure proficiscatur, cui competat, adversus quem, & quid in ea veniat, & judicis officium in ea.

^a Ex D. & C. de LL.

CAPUT XVIII.

QUÆ EX OBLIGATIONE NASCUNTUR, DICUNTUR IN PERSONAM :
 QUÆ EX REI DETENTIONE,
 IN REM VOCANTUR.

NASCITUR ^a autem omnis actio ex obligatione, vel rei detentione. Ex obligatione nascuntur omnes personales actiones. Obligatio autem quibus modis contrahitur, superius dictum est. Ex rei detentione nascuntur actiones; cum persona quidem nullo modo obligata est, sed in rem quam possidet, aliquod mihi jus dico habere : & hæ actiones vocantur in rem.

^a Ex §. 1. & 15. Inst. de action. & ULP. l. 25. D. eodem.

CAPUT XIX.

EX QUO JURE PROFICISCATUR ACTIO.

HARUM ^a aliæ sunt civiles, aliæ prætoriæ; civiles aliàs de universitate, aliàs de re speciali. De universitate civiles actiones proditæ, aliæ ad petendum, aliæ ad dividendum. Ad petendum prodita est petitio hereditatis, quæ competit heredi ad petendam hereditatem. Ad dividendum prodita est actio Familiæ erciscundæ, quæ heredi convenit ad dividendum. In rem specialem, ad petendum prodita est rei vindicatio, quæ domino competit ad rem suam petendam. Ad dividendum specialis est, Communi dividundo, quæ eis competit qui rem aliquam communem habent. Item in rem

^a Ex §. 3. & §§. 6. seq. Inst. de action. & Ulp. l. 25. §. ult. D. eodem.

civilem est Finium regundorum ,
quæ datur eis qui confines agros
possident, ad fines distinguendos.
Jure Prætorio proditæ sunt actio-
nes in rem, veluti de servituti-
bus prædiorum urbanorum, &
rusticorum : item Publiciana, quæ
datur bonæ fidei possessori : item
Serviana, & quasi Serviana, quæ
etiam hypothecaria vocatur. Per
Servianam autem experitur quis
de rebus coloni, quæ domino
fundi pro pensionibus obligatæ ta-
cito jure videntur. Quasi Servia-
na, quâ creditor de re sibi pig-
norata experitur, quæ hypothec-
aria vocatur. Inter pignus verò
& hypothecam nihil aliud interest,
nisi quia pignus sine traditione fie-
ri non potest : hypotheca verò
potest.

CAPUT XX.

CUI ACTIO COMPETAT.

SI ^a quidem ex contractu est; ei qui contraxit, vel heredi ejus: sin verò ex maleficio; ei qui maleficiū passus est, vel heredi ejus: præter actionem injuriarum, quæ nec heredi, nec in heredem datur; & si quæ sunt ei similes. Quod si in rem sit actio; ei competit, qui jus in ea re quæ petitur, habere dignoscitur, & heredi ejus; nisi in persona jus coërcetur: ut usufructus, usus, habitatio.

CAPUT XXI.

ADVERSUS QUEM COMPETAT.

ADVERSUS ^b quem competit? Si quidem ex contractu est; adversus eum qui contraxit, vel

^a Ex §. 1. Inst. de perpet. & temp. act.

^b Ex §. 1. Inst. d. t.

eius heredem; nisi sit depositi de quo lis crescat in inficiando. Si verò ex maleficio; adversus eum qui maleficium fecit, vel eius heredem post litis contestationem. Sin verò in rem sit, adversus eum competit qui possidet, vel qui dolo fecit, quo minùs possideret (dolus enim semper pro possessione habetur) & eius heredem.

CAPUT XXII.

QUID IN ACTIONE VENIT.

SI^a in personam est ex contractu vel quasi contractu, videndum est, utrùm contractus talis vel quasi contractus sit, unde mutue nascantur obligationes: ut sunt Commodatum, Depositum, Pignus, Mandatum, Tutelæ, Negotiorum gestorum. Ex his enim om-

^a Ex Instit. §. 17. de action. & l. 5. §. 2. D. Commod. & l. 23. D. de reg. jur. & Gloss. in l. 2. D. de oblig. & act.

nibus prædictis duplices nascuntur actiones ; una Directa , altera Contraria. Directa actio est , quæ datur domino rei : veluti commodanti , deponenti , debitori , mandanti , pupillo , ei cujus negotia gesta sunt. Contraria est , quæ datur his qui rem gesserunt : commodatario , depositario , creditori , mandatario , tutori , curatori , negotiorum gestori. Et in directis quidem actionibus venit res quæ in conventionem posita est , ut præstetur , seu restituatur : item dolus , & lata culpa solummodò in quibusdam : veluti in deposito , & etiam in Pro socio : utrumque in quibusdam , dolus , & omnis culpa , & diligentia : ut in pignoratitia , mandati , tutelæ , negotiorum gestorum : in aliis exactissima diligentia , ut in commodato. In contrario judicio venit hoc quod impensum est. In venditi judicio , conventum pretium : in empti verò , res vendita , & si quid in ea

deliquit dolo vel culpâ ; veniunt etiam accessiones. Item in locati actione venit merces , & delictum , & custodia diligens ; venit ipsa res quæ locata est. In conducti iudicio venit , si quid impendit , si quid deliquit. Et notandum , quod omnes prædictæ actiones ad interesse spectant , ut si quidem hoc quod in natura actionis est præstet reus cum suis accessionibus ; absolvatur : sin autem ; ad interesse reus condemnatur.
^a Et notandum , quod omnes prædictæ actiones bonæ fidei sunt. Item bonæ fidei est , ex stipulatu quæ competit mulieri ad requirendam dotem : item præscriptis verbis , quæ competit de æstimato ; & ea quæ ex permutatione. Et hoc sciendum generaliter ; quod in omnibus bonæ fidei iudiciis , non solum res quæ est in conventionem venit , sed omnes personales præf-

^a Ex §. 28. Inst. de action.

tationes; item omnes accessiones; item quicquid alterum alteri ex bono & æquo præstare convenit. Item, si pecunia est, usuram ex mora præstari convenit. In aliis autem ex contractu, veluti in condictione certi quæ descendit ex mutuo, & in stipulatu (præterquam in supra dicto casu) & indebiti condictione, & in præscriptis verbis actione, ex aliis causis præter supra dictas competente; quia stricti juris sunt, res ipsæ tantum quæ in conventionem positæ sunt veniunt, vel per errorem solutæ: post litis autem contestationem, etiam accessiones veniunt. ^a In his autem actionibus quæ nascuntur ex maleficio, vel quasi maleficio; in quibusdam venit simplum, in quibusdam duplum, in aliis triplum, in aliis quadruplum. Simplum venit, velut in actione legis Aquiliæ: item de dolo, &

^a Ex §. 18. & sequent. §§. 9. Inst. de action.

post annum vi bonorum raptorum. Duplum, in actione furti nec manifesti, fervi corrupti, & in actione depositi, ex incendio, ruina, naufragio, si inficiatur. Triplum, veluti si quis maiorem summam in libello conventionis inferuit, ut viatores maiores sportulas a reo exigerent. Quadruplum consequitur actione furti, vi bonorum raptorum; item de calumnia, & in aliis multis casibus. Ultra quadruplum nulla prodita actio est. Per actionem verò in rem consequitur quis ipsas res, in quas intendit. Et in aliis quidem venit res ipsa quæ petitur: in quibusdam jus tantum in re: in quibusdam sola possessio. Res ipsa venit in actione jure speciali, quæ vendicatio appellatur: veniunt etiam partus, & foetus, & fructus, accessiones; & hoc variè secundum qualitatem possessorum. Si enim bonæ fidei sunt possessorum, de consumtis non tenentur:

malæ fidei possessor omnium rationem reddet. In petitione autem hereditatis, quæ competit heredi solummodò contra eum qui possidet pro herede vel pro possessore, veniunt non solum res quæ fuere defuncti; sed & commodatæ, & depositæ, & quæcunque defunctus possedit quoquo iusto modo tempore mortis, quæ non tamen personales fuere, ut usufructuariæ. Item in familiæ eriscundæ, & communi dividundo res ipsæ veniunt; non ad hoc ut restituantur, sicut in supra dictis, sed ut dividantur; veniunt etiam personales præstationes. In finium verò regundorum veniunt res, non ad hoc, ut restituantur, vel dividantur, sed ut eorum termini erigantur. Jus in re consequitur quis actione in rem propositâ de usufructu, & usu, & habitatione. Item jus in re consequitur quis de servitutibus urbanorum prædiorum, & rusticorum, quæ dantur

tam ex parte petentis, quàm possidentis: cùm in nullo alio juris articulo possidenti actio sit prodita. Possessionem consequitur quis Servianâ, & quasi Servianâ. Per actionem verò ad exhibendum, neque rem consequimur, neque jus in re: sed tantùm ut ostendatur nobis, ut postea vindicare, vel alio modo petere possimus; quâ quidem actione potest agere is cujus interest ut exhibeatur, ex aliqua probabili causâ. ^a Item sciendum, quod quædam actiones sunt rei persecutoriæ tantùm; quædam poenæ tantùm; quædam rei & poenæ, quæ mixtæ vocantur. Rei persecutoriæ sunt omnes actiones in rem; item in personam omnes ex contractu, vel quasi contractu, præter actionem depositi quæ competit eo nomine quod depositum est tumultûs, incendii, ruinæ, naufragii causâ,

^a Ex §. 16. Inst. de action.

contra inficiantem. Ex maleficio verò quædam poenæ tantum sunt persecutoriæ, quædam mixtæ. Poenam tantum consequitur quis actione Furti, Injuriarum, Quod metus causâ intra annum; item de eo, quod suspensum positumve est, quod vulgò iter facientibus nocere possit. Poenam verò & rem consequitur actione Vi bonorum raptorum, Damni injuriæ, & aliis multis. Rem tantum consequitur, veluti conditione furtiva.

CAPUT XXIII.

DE OFFICIO JUDICIS.

OFFICIUM ^a judicis est, id quod venit in unaquaque actione exequi. Item compensationes admittere; præterquam in actionibus in rem, cum de ipsa re est controversia. Item in bonæ fidei judiciis, si pecunia est ex mo-

^a Ex Inst. tit. de offic. judic.

ra, in usuram condemnare. Nonnunquam ipsum petentem, ad taxationem rei quæ petitur, cum iurjurando admittere. Et generaliter, quicquid alterum alteri ex bono & æquo debere viderit, in id debet eum condemnare.

CAPUT XXIV.

DE ACTIONE IN NOS EX CONTRACTU FILIORUM VEL SERVORUM.

ITEM ^a sciendum de actionibus, quod non solum convenimur quandoque ex nostro contractu, vel ejus cui successimus; sed ex alieno: veluti ex contractu eorum quos habemus in potestate, id est, filiorum vel servorum. Ita demum quis ob eorum contractum in nos agere poterit, si vel jussu nostro contractum est; aut in rem nostram versum est; aut si eos ta-

^a Ex Inst. D. & C. Quod cum eo, in qui alieno potest. est, negot. gest. dic.

bernæ vel alicui negotiationi præposuerimus; aut si eos navis exercitores fecerimus; aut peculium aliquod habere dinoscuntur. ^a Actione quod jussu agitur, cum nostro jussu aliqui negotium cum his quos in potestate habemus gesserunt; & hac actione actor solidum consequetur. ^b De in rem verso actione agitur, cum quod gestum est cum prædictis personis, in rem nostram versum est: veluti si servo meo Titius mutuo decem dederit; & servus omnes, vel partem eorum in utilitatem meam vertit. Et hoc judicio id solum, quod actor in rem nostram versum esse probabit, consequetur. ^c Institoriâ agit, qui cum filio vel servo contraxit quem tabernæ, vel alicui negotiationi præposueramus, ejus rei gratiâ

^a Ex §. 1. Inst. eod. & D. Quod jussu.

^b Ex §. 4. Inst. eod. & D. de in rem verso.

^c Ex §. 2. Inst. eod. & D. & C. de Instit. act.

cui præpositus fuerat. ^a Exercitoria agit, qui aliquod negotium gessit cum eo quem navi præposueramus, ejus rei gratiâ cui præerat. ^b De peculio agit omnis qui contraxit cum his quos in potestate habemus; cum ipsi aliquod peculium habere dinoscuntur. Peculium autem est patrimonium personæ in potestate constitutæ. Ita demum quis de peculio aget, si non contra decretum amplissimi ordinis, mutuo pecunia data sit; tunc enim creditor ad petendum nullam actionem habebit. Hac autem actione tantum quis consequetur, quantum in peculio est, deducto hoc quod patri dominove debetur. Quod si nihil sit in peculio, hac actione nihil consequetur. ^c Est & alia actio, quæ da-

^a Ex d. §. 2. Inst. eod. & D. de Exerc. act. & C. eodem.

^b Ex §. 4. & 7. Inst. & C. eod. & D. tit. de peculio, & quand. de pecul. act. anal.

^c Ex §. 3. Inst. heic. & D. de Tribut. act.

tur in nos ex contractu filii vel servi, quæ tributoria appellatur. Hæc autem actio tunc locum habet, cum servus vel filius negotiatur in merce peculiari, & ejus rei causâ cum eo aliquod negotium gestum est. Hæc autem actione pater vel dominus non deducet id quod sibi debetur: sed cum omnibus creditoribus æquam conditionem habebit.

CAPUT XXV.

DE NOXALIBUS ACTIONIBUS.

Ex ^a maleficio autem filiorum-familias, in parentes nulla datur actio: sed ipsi suo nomine conveniuntur. Ex servorum verò, dantur actiones in dominos, quæ noxales appellantur. Est autem noxa, ipsum animal quod nocuit: noxia verò ipsum maleficiu[m] vocatur: tamen quandoque & ipsum

^a Ex Inst. D. & C. de noxal. action.

COMPENDIUM L.IV.C.XXV. 177
maleficium noxa. Hoc autem iudicio ita dominus damnatur, ut vel ipsum maleficium, veluti furtum, rapinam, damnum, injuriam, ita emendet, ac si liber homo fecisset; vel servum ipsum noxæ dedat. ^a Idem intelligendum est, si animal alicujus, veluti equus, asinus, mulus, canis pauperiem faciat.

CAPUT XXVI.

DE PAUPERIE.

EST autem Pauperies damnum sine injuria facientis datum; nec enim potest dici injuriam fecisse qui sensu caret. Ita autem actio de pauperie locum habet, si contra naturam, aliquo fervore, aut feritate, damnum datum sit. ^b Hæc autem toties tenenda sunt, quoties nec servus domini jussu,

^a Ex Inst. D. & C. Si quadr. pauper. fecisse dicatur.

^b Ex D. & C. de noxal. act. & si quadr. paup. fec. dicat.

vel voluntate damnum dederit, aut animal alicujus instigatu pauperiem fecerit : tunc enim & directò dominus suo nomine tenetur ; & is cujus instigatu damnum datum est, in solidum emendare cogitur.

CAPUT XXVII.

DE INTERDICTIS.

SUPEREST, ^a ut videamus de interdictis. Sunt autem Interdicta, formulæ & conceptiones verborum quibus Prætor aliquid fieri jubebat, vel prohibebat. ^b Interdictorum autem alia sunt exhibitoria, alia prohibitoria, alia restitutoria. Exhibitoria sunt, veluti de libero homine exhibendo, vel de liberis exhibendis. Prohibitoria sunt, veluti interdictum per quod Prætor prohibet fieri vim sine vitio possidenti : item ne quid fiat

^a Ex Inst. D. & C. de Interdictis.

^b Ex §. 1. Inst. heic. & ULP. l. 1. §. 1. D. eod.

in loco sacro vel religioso, quo
 jus loci lædatur: item ne quid fiat
 in flumine publico, vel ejus ripa,
 quo pejus navigetur. Restitutorium
 est, veluti interdictum Unde vi,
 quod competit ei qui vi de pos-
 sessione ejectus est, cum nec vi,
 nec clam, nec precario, ab ad-
 versario possidebat. * Item inter-
 dictorum alia sunt comparata gra-
 tiâ adipiscendæ possessionis, alia
 retinendæ, alia recuperandæ. Caus-
 sâ adipiscendæ possessionis sunt com-
 parata interdicta: veluti Quorum
 bonorum, quod competit eis qui
 jure prætorio heredes existunt,
 ad petendam hereditatem: item
 Quorum legatorum, quod compe-
 tit legatariis ad legatorum pos-
 sessionem adipiscendam: item Car-
 bonianum edictum, quod causâ
 adipiscendæ possessionis introduc-
 tum est; quod competit puero
 ad hereditarias res possidendas,

* Ex §. 2. Inst. heic. & PAUL. l. 2. §. 2. D. eod.

quo usque discernatur an filius defuncti sit; quod toties locum habet, quoties de partu dubitatur. Retinendæ possessionis causâ comparata sunt interdicta Uti posside-
tis, & Utrubi; quæ tunc dantur, cum uterque se possidere contendent; per quod inquiritur, quis majore parte ejus anni, nec clam, nec vi, aut precario, ab adversario possederit. Restituendæ possessionis causâ comparatum est Interdictum Unde vi, quod ei competit qui de possessione vi expulsus est, intra annum utilem. Utilis annus est, intra quem copia experiundi fuit. In hoc interdicto nihil aliud quæritur, nisi si possessor qui vi expulsus est, ab eo qui expulit, nec vi, nec clam, nec precario possidebat. ^a Et notandum, quod tam interdicta, quam etiam omnes actiones prætorix, si in rem sunt, perpetua sunt: si

^a Ex Inst. & D. de perp. & temp. act.

in personam, anno terminantur. Omnes verò actiones, vel interdicta, ita demum locum habent; nisi vel ipso jure sublatae sint, vel praescriptione removeantur, vel exceptione elidantur. Quomodo autem ipso jure tollantur, vel praescriptione removeantur, superius dictum est. Nunc verò videndum, quomodo exceptione inefficaces ostendantur.

CAPUT XXVIII.

DE EXCEPTIONIBUS.

EST ^a autem exceptio, contra actionem ipso jure tenentem, gratiâ ejus cum quo agitur, ex æquitate inducta defensio: veluti hæ: doli mali, quod metus causa, pacti conventi, jurisjurandi, rei judicatae, non numeratae dotis, non numeratae pecuniae. ^b Hæ autem exceptiones tunc locum ha-

^a Ex Inst. D. & C. de exception.

^b Ex Inst. & D. eodem,

bent ; cū is qui convenitur , jure quidem stricto tenetur actione ; sed ei contra jus strictum , aliquā prædictarum causarum interveniente , ex æquitate succurritur : si enim non tenet actio , nullo modo locum habet exceptio. Tenet verò actio , donec certus modus ejus solvendæ intervenit. Itaque si alicui nomen per stipulationem promiserō : posteaque , ne a me petat , cum eo convenero ; vel mihi eo deferente iusjurandum , non me sibi eadem debere juravero ; vel si judicatum erit me sibi decem non debere ; vel si dolo id fecit , ut ego promitterem ; vel metu ad promittendum me coëgit ; vel si ideo promisi , quod mihi eum numeraturum putavi : licet stricto jure , ejus contra me ex stipulatu actio teneat , (hæc enim non nisi solutione vel acceptilatione tolli potest) tamen petentem exceptione pacti conventi , vel iurisjurandi , aut judicati , aut

doli, aut metûs, vel non numeratæ pecuniæ submovebo.

CAPUT XXIX.

DE PUBLICIS JUDICIIS.

CRIMINALIS ^a causa est, cum crimen aliquod intentatur; unde non pecuniarum commodum, sed vindicta personæ speratur. Hæc verò non per actionem exercetur, sed per accusationem, & solennem inscriptionem. Is enim qui aliquem accusare vult, conficere debet libellum accusationis, in quo & crimen contineat, & locum, & tempus, & diem, & nomen accusati, & quo consule factum esse, ostendat; & ad judicem deferre. ^b In publico autem crimine, cuilibet ex populo accusandi potestas datur (unde & publica

^a Ex Inst. de publ. jud. & D. eod. & D. & C. de accusat. & inscription.

^b Ex §. 1. Instit. heic. & D. de accusat. & C. de his, qui accusare non possunt.

dicuntur, quasi populi) dum aliquâ speciali ratione non prohibetur. Prohibentur autem servi, liberti contra patronos (nisi in crimine majestatis) parentes, liberi, mulier, miles : nisi in sua causa, suorumque. Item publico crimine accusatus, prohibetur alium accusare, donec se expurget ; item impuberes, & qui sensu carent. Item de adulterio accusatio contra mulierem, marito primitus, & postea propinquis defertur ; item de homicidio, prius heredibus interfecti, postea cuilibet accusatio defertur.

CAPUT XXX.

DE PŒNIS.

ITEM ^a in publico judicio tria genera poenarum consideranda sunt. Summum genus est, suspensio, crematio, decollatio, bestia-

^a Ex §. 2. Inst. de publ. judic. & ULP. l. 2. 6. & 8. & CALLISTR. l. 28. D. de poen.

rum subiectio. Medium genus poenæ, metallum, ludus, deportatio. Minimum relegatio, exilium, publica vincula. ^a Omnes autem poenæ, tam publicorum judiciorum, quàm & privatorum, molliendæ sunt, non exacerbandæ: beneficia verò exaggeranda sunt; & ideo poenæ ad exemplum trahendæ non sunt. ^b Sunt autem publica judicia hæc: Lex Julia quæ adulteros punit capite: item de stupro, quæ tutorem qui pupillæ virginitatem corruperit, in exilium damnat, & res ejus fisco deputat. Eadem lege punitur capite ea quæ fervo proprio occultè se miscuerit; fervus etiam vivus igni traditur, & hujus criminis accusatio etiam servis conceditur. Item capite punientur ex sententia ejusdem, masculorum concubitores.

^a Ex MARTIAN. l. 11. & HERMOG. l. 42. D. de poen.

^b Ex §. 4. Inst. de publ. jud. & MACR. l. 1. D. eod. & tot. tit. D. & C. ad L. Jul. de adult & stupr.

^a Lex Cornelia testamentaria, quæ punit eum qui testamentum, quive aliud instrumentum dolo malo conscripserit, recitaverit, subjecerit, amoverit, deleverit, commutaverit; quive sigillum adulterinum fecerit, imprefferit; quive falsam monetam, vel adulterinam fecerit; qui falsum testimonium dixerit; qui ob falsum testimonium perhibendum, vel verum non perhibendum, aliquid acceperit, dederitve; quive judicem, ut sententiam ferat, vel non ferat, corruperit, corrumpive curaverit; qui ob sententiam dicendam, vel non dicendam, acceperit; honestiores personas quidem deportatione, & publicatione bonorum: humiliores aut in metallum, aut forte suspensione. Servi autem, post commissum manumissi, capite puniuntur. ^b Item lex Corne-

^a Ex §. 7. Inst. de publ. judic. & D. & C. ad L. Cornel. de fals.

^b Ex §. 5. Inst. d. t. D. & C. ad L. Cornel. de sicar. & venefic.

lia de sicariis & veneficiis, quæ poenam infligit his qui hominem occiderint; vel ejus rei faciendæ causâ, furtivè cum telo fuerint; & qui venenum, hominis necandi causâ, habuerint, vendiderint, paraverint; qui falsum testimonium dixerint, ob quod quis mortuus fuerit; mortisve causas paraverint; si quidem honestiores sint personæ, capite puniuntur, aut in insulas deportantur: humiliores verò aut furcis suspenduntur, aut bestiis subjiciuntur. ^a Item lex Pompeia de parricidiis, quæ puni- nit eos qui patrem matremve, aut aliquem ascendentem; filium filiamve, aut aliquem de descendibus; fratrem sororemve, vel alium propinquum occiderint. Hi enim immissi culeo, cum gallo gallinaceo, item simia, & vipera, in vicinum mare, aut amnem,

^a Ex §. 6. Inst. heic. D. & C. ad L. Pompeiam de parricidiis.

(prout qualitas regionis tulerit)
 projiciantur. ^a Item lex Flavia
 de plagiariis ; (Plagium est liberi
 hominis furtum) quæ capite pu-
 nit eos qui liberos alienos fu-
 rantur. ^b Item lex Julia repetun-
 darum , quæ jubet , ut judices post
 depositam administrationem per
 quinquaginta dies in eadem pro-
 vincia morentur : & si inventi fue-
 rint furtis aut sceleribus se comma-
 culasse ; omni honore exuti , inter
 infames habeantur. ^c Item lex Ju-
 lia de vi publica , seu privata , quâ
 honestiores , tertiâ parte bonorum
 amissâ , relegantur : humiles in me-
 tallum damnantur. ^d Item lex Ju-
 lia peculiatûs , quâ capite punitur
 qui publicam pecuniam furatus ,

^a Ex §. 10. Inst. heic. D. & C. ad L. Flaviam
 de plagiar.

^b Ex d. §. 10. Inst. heic. D. & C. ad L. Jul. re-
 petund. Nov. 8. c. 8.

^c Ex §. Inst. 8. heic. D. & C. ad L. Jul. de vi
 publica & de vi privata.

^d Ex §. 9. Inst. heic. & D. ad L. Jul. peculatus,
 & C. de crim. peculatus.

in suos usus convertit. Est autem Peculatus, furtum publicæ pecuniæ. ^a Item lex Julia majestatis, quæ poenam infligit his qui arma contra Imperatorem vel Rempublicam moverint; cujusve ope vel consilio mota sunt, exercitusve in insidias deductus est; quive sine jussu Imperatoris bellum moverit, exercitumve conduxerit, sollicitaverit, comparaverit: hujus quidem poenâ humiliores bestiis subjiciuntur, aut vivi uruntur: honestiores verò capite puniuntur, ac post mortem memoria eorum damnatur. ^b Item lex Julia de ambitu, quâ in insulam deportatur qui turbam, suffragiorum causâ, conduxerit; ut aut consulatum, vel aliquam dignitatem adipisceretur, aliquid alicui dederit, vel promiserit. ^c Item

^a Ex §. 4. Inst. heic. & l. 5. & tot. tit. C. ad L. Jul. majest. & D. eod.

^b Ex §. 11. Inst. heic. D. & C. ad L. Jul. de ambitu.

^c Ex §. 8. Inst. heic. & l. un. C. de rapt. virg. & l. 5. C. de episc. & cler.

publicum crimen est raptus, quo crimine puniuntur capitali sententiâ, qui virginem seu viduam, vel quamlibet mulierem, per raptum sibi, vel alii, in matrimonio vel contubernio fociare voluerint; qui-ve etiam ad hujus factum, assensum & consilium, opemve præbuerint. Eâdem puniuntur, qui virgines vel viduas sacras, causâ jungendi in matrimonio, non dicam rapere, sed tantum fuerint ausi attentare. ^a Item, si quis latronem, vel publico crimine reum, in domo sua occultaverit, aut judici tradere neglexerit; si vilior persona est, fustibus cæditur: si verò honestior sit persona, judicis arbitrio damnum patietur. ^b Item æstimatione judicis puniuntur, qui seditionem audent commovere. ^c Item fustibus cæditur,

^a Ex C. de his, qui latron. vel aliis crim. reos occult. & D. de Receptatorib.

^b Ex MARTIAN. l. 3. D. de vi publ. & tot. tit. C. de seditiosis &c.

^c Ex D. de prævaricatorib, & D. & C. ad Senatufconsult. Turpillianum.

qui injuriam publico judicio fecisse convincitur. ^a Item qui sacrilegium faciunt, vel deportantur ad tempus honestiores, vel humiles in metallum damnantur. ^b Item qui terminos effodiunt, vel exarant, vel aliud in alicujus fraudem commutant; si quidem servi fuerint, in metallum damnantur: si verò humiliores personæ, in opus publicum: si honestiores, in insulam, amissâ tertiâ parte bonorum, relegantur, & damnum solvere coguntur. ^c In omnibus autem publicis criminibus, non solum is tenetur qui facit, sed etiam qui faciendum mandat, cujusve etiam consilio facta sunt. ^d Item publico crimine damnatur qui perjurasse convincitur, qui ultimo supplicio ferietur.

^a Ex D. ad L. Jul. pecul. & de sacrileg. & C. de crimine sacrilegii.

^b Ex D. de termino moto, & D. Fin. regund.

^c Ex l. 5. C. de accusat.

^d Ex D. & C. de jurejurando.

CAPUT XXXI.

DE BONIS DAMNATORUM.

BONA ^a autem capite damnatorum, non, ut olim, ad lucrum Præsidis pertinere debent, sed ab intestato venientibus restitui oportet. Et hæc nos summatim de publicis judiciis dixisse sufficiat: alioquin in libris Digestorum seu Pandectarum diligentior disciplina paratur.

CAPUT XXXII.

DE SENTENTIIS, ET PROVOCATIONIBUS.

NUNC ^b de sententiis & provocationibus consideremus. Omnis sententia diffinitiva, & certam rem, vel quantitatem conti-

^a Ex D. & C. de bonis proscript. vel damnatorum, & Nov. 17. Nov. 134.

^b Ex §. 32. Inst. de action. & l. 2. C. de sententiis ex peric. recit.

nere,

nere, & in scriptis proferri debet: alioquin nullas vires habebit, nec ab ea provocandum est.

^a Jure verò sententia data executioni mandanda est, nisi ab ea provocetur: provocatione verò sententiâ suspensâ, executio differenda est. ^b Provocare autem potest quis non solum in civili causa, sed etiam in criminali. Item

contra omnem sententiam appellari potest, nisi is qui sententiam dedit sit præfectus prætorio: tunc enim non provocatio, sed retractatio locum habet. Item omnis provocatio intra decem dies a die latæ sententiæ fieri debet: postea non admittitur. Quod autem contra omnium judicum sententias possit appellari; JUSTINIANI Imperatoris novella constitutio ostendit, Tit. de appellatione, & retractatione: omnes judices por-

^a Ex C. de execut. rei jud. & D. de re jud. & de effect. sent. & de interlocut.

^b Ex D. & C. de appellat.

rectas appellationes suscipiant, nisi sit Præfectus prætorio. ^a Quod autem intra decem dies quis possit appellare, ejus nova constitutio præcipit dicens: omnis provocatio, sive per se, sive per alium quis velit provocare, intra decem dies porrigatur: quos numerari constitutio præcipit ex ea die, quâ diffinitiva sententia recitata est.

CAPUT XXXIII.

QUI PROVOCARE NON POSSUNT.

QUI ^b autem ex contumacia absunt, condemnati provocare non possunt; item qui in aliquo negotio bis victus appellavit; tertio appellare non poterit; ait enim prædicti Imperatoris nova Constitutio: Provocationes damnato non denegentur, nisi fortè

^a Ex D. Quand. appell. fit. & Nov. 23. & 119.

^b Ex C. Quor. appell. non recip. & ne liceat in una caus. tert. provoc. Nov. 82.

ter appellare quis maluerit; nam & tertia provocatio interdicta est, & contumaces appellare non possunt.

CAPUT XXXIV.

INTRA QUOD TEMPUS OMNIS PROVOCATIO FINIRI DEBEAT.

LEGITIMA ^a autem provocatione factâ, iudices intra statutos decem dies, eam recipere non recusent; & xxx. dies, postquam provocatio subsecuta est, literas dimissorias, quæ vulgo Apostoli nominantur, & etiam acta negotii apud se confecta, dare non differant. Qui si non fecerint, calculus quidem, temporis transactione, minimè confirmabitur: ipse verò iudex, & qui ministerium ei præbent, omne damnum quod ex hac causa reus passus est reddere cogatur, & de-

^a Ex l. 6. & 32. & pass. C. de appellat.

nas libras auri, privatis largitionibus Imperatoris, poenæ nomine exsolvat. ^a Hoc etiam observandum in omnibus provocationibus, ut appellatione factâ intra statutum tempus, si quidem utraque pars præsens fuerit; judex qui de appellatione cognoscit, sine dilatione, quæ acta sunt perscrutetur; & legitimum calculum proferat. Quod si solus apparitor intraverit; usque ad ultimum fatalem diem, id est, usque ad finem biennii, lis differatur: quo elapso, judex legitimam sententiam dicat. Quod si solus victor intraverit; non solum ultimum fatalem, sed & tres menses, idem tempus reparationis expectet. Quod si etiam tunc non venerit; nullatenus biennialis præscriptio opponatur: sed acta considerentur, & secundum quod rectum judex in-

^a Ex C. de temporib. & reparat. appellat. junct. Auth. & Nov. 49. & 93. & 119.

COMPENDIUM L.IV.C.XXXIV. 197
venerit, sententiam ferat. Et generaliter semel appellatione introductâ ab una parte, vel ab utraque; non biennalis temporis transactio, sed rei veritas priorem calculum confirmet; five unâ parte præsentē, alterâ absente, five utrâque præsentē. ^a Ex hoc sciendum, quod si is qui appellat absens fuerit, five vincat, five vincatur, impensas solvere cogitur. Si autem & calumniator esse convincetur, in quadruplum eas exsolvet, & perpetuæ infamiae subiacebit.

CAPUT XXXV.

DE CALUMNIATORIBUS.

EST autem calumniator, qui sciens litem ad se non pertinere, adversarii vexandi gratiâ, litem movit. ^b Ad quos autem ju-

^a Ex l. 2. C. eod. & C. Ut intra cert. temp. crim. quæst. term. & Nov. 49.

^b Ex D. a quib. appell. lic. & quis & a quo appell.

dicere appellare liceat, dicere non
necessarium duximus; eò quod ii,
quos lex nominat, apud nos non
habentur. Hoc tamen sciendum,
quod si datus judex sententiam de-
derit, ad eum qui dederit, esse
appellandum. Ab arbitro autem
tantum communi partium consen-
su electo, provocandum non esse,
tam Divi Principes, quam etiam
Jurisconsulti voluere.

CORPORIS LEGUM ABBRE-
VIATI PER MODUM
INSTITUTIONUM
F I N I S.

ANNOTATIONES

EX

EDITIONE LOVANIENSI

ANNI M. D. LI.

Pag. 1. lin. 5. constans : *Secundum hoc quod a Deo creata est.*

Pag. 2. lin. 5. studii : *Jus dicitur studium ; quia per studium adipiscimur , ut jus calleamus.*

Ibid. lin. 12. Collectum : *Subdivisio est secundum constituentes.*

Pag. 3. lin. 12. donationis : *Hæc tria Jure Civili inventa sunt : licet enim donatio apud gentes esset , tamen ex solo pacto quis non obligabatur.*

Pag. 4. lin. 1. populus : *Id moris erat , ut cum aliquâ novâ causâ interveniente , necessitas ingrueret constituendæ legis , consules in primis populum interrogarent congregatum ; & populus si sibi placebat , suâ authoritate adhibitâ confirmabat : similiter & tribuni plebis.*

Ibid. lin. 2. magistratu : *Magistratus est quicunque propriam jurisdictionem habet.*

Pag. 6. lin. 8. consuetudinis : *Secundum Tullium consuetudinis jus esse putatur id , quod voluntate omnium , sine lege , voluntas comprobaverit. Item consuetudinis jus esse , quod aut leviter a natura tractum habuit , & majus fecit usus : ut religionem , & si quid eorum quæ ante diximus , a natura profectum , majus factum propter consuetudinem videmus ; aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxerit.*

Aug. frustra, inquit, qui ratione vincunt, consuetudinem nobis obijciunt, quasi consuetudo major sit veritate; hoc planè verum est: quia ratio & veritas consuetudini præponenda est, secundum eum consuetudini veritas suffragatur, nihil oportet firmitus teneri.

Ibid. lin. 11. rationem: Isidorus: legem ratio commendat; porro si ratione lex constat, lex erit omne quod jam ratione constiterit dumtaxat, quod religioni congruat, quod disciplinæ conveniat, quod salutis proficiat.

Pag. 8. lin. 10. ingenuus: Ingenuus non nisi his duobus modis ullo modo potest effici servus hominis: libertus etiam ob ingratitudinem: crimine verò tam ingenuus quam libertus, non hominis, sed pænæ servus efficitur, si vel in metallum damnetur, vel bestiis subjiciatur.

Pag. 9. lin. 5. Manumissio: In hoc erat differentia triplicis generis manumissionis; quia cives Romani & liberi erant, & alienandi inter vivos, & testandi in morte liberam facultatem habebant. Latini verò inter vivos bona sua poterant alienare, relinquere verò in morte nisi patrono non poterant. Dedititiis verò nec inter vivos alienare, nec ulli in morte nisi patrono relinquere licebat.

Pag. 10. lin. 3. fraudem: In fraudem creditorum consilio & re manumittit, qui credens bona sua creditoribus non sufficere, animo fraudandi eos, servos libertate donat, & ex ipsa manumissione defraudantur creditores.

Pag. 11. lin. 6. vindicta: Testamentum, epistola, codicillus, sunt ultimæ dispositiones; quia causâ mortis fiunt. Vindicta vocabatur virga prætoris, cujus percussione vindicabantur homines in libertatem.

Pag. 12. lin. 12. potestate: In potestate parentum sunt liberi solummodo per virilem sanguinem ascendentium: ut patris, avi, proavi, aba-

vi, & aliorum: Liberorum autem appellatione omnes descendentes cujuscunque sexûs sint, continentur.

Pag. 13. lin. 7. Justas: Legitima conjugia non sunt, quæ sine consensu utriusque personæ contrahuntur; quoniam secundum humanas & divinas leges consensus in eo contractu non est, ubi ab utraque persona non intelligitur quod agitur.

Ibid. lin. 11. affinitate: Affinitate prohibemur uxorem ducere, veluti nurum, novercam, & generaliter quæcunque se alicui nostro cognato copulaverit, eam nobis in matrimonio copulare prohibemur affinitate.

Ibid. lin. 12. cognatione: Cognatio est omnis per communem sanguinem proximitas, quamdiu scitur aut in memoria retinetur.

Ibid. lin. ead. religione: Religione prohibetur: ne subdiaconus, presbyter, episcopus, monachus, Judæus, paganus, Christianam: Orthodoxus hæreticam uxorem ducat.

Ibid. lin. 13. nuptiis: Aliis nuptiis prohibemur uxorem ducere eam quæ alteri copulata est: item quæ sunt intra annum a morte mariti sui numerandum, propter permistionem sanguinis, & propter tempus luctûs, uxorem habere non possumus.

Ibid. lin. ead. potestate: Potestate prohibetur præses, ne ejusdem provinciæ uxorem ducat.

Pag. 14. lin. 11. patre: Sine patre, non enim intelligitur Jure Civili pater, quem justæ nuptiæ non demonstrant.

Ibid. lin. 16. foedus: Fœdus sanguinis est, ut cognatorum sanguis non permisceatur.

Ibid. lin. 18. anni: Seneca: annum fœminis ad llegendum constituerunt majores, ut tamdiu lugerent, sed ne diutius.

Pag. 15. lin. 7. fisci: Fiscus est Romana Respublica.

Pag. 16. lin. 9. Adoptio: Adoptio est civilis actus, quo quis jus liberorum nanciscitur.

Pag. 17. lin. 8. cautione: *Cautio dicitur promissio per scriptum.*

Ibid. lin. 17. annis: *Quia adoptio debet imitari naturam.*

Ibid. lin. 20. castrati: *Spadones verò adoptare possunt.*

Ibid. lin. 21. frigidi: *Non debent habere civiles qui non possunt habere naturales. Notandum, quod si aliquis velit aliquem loco nepotis adoptare, necesse est, quod habeat filium in potestate, ex quo adoptet, alioquin necesse est, ut prinitus filium adoptet: sic in pronepote, & abnepote, & ceteris.*

Pag. 19. lin. 18. commutat: *Qui sui juris sit, alieni efficitur, vel contra.*

Pag. 23. lin. 3. agnati: *Agnati sunt cognati, per cognationem virilis sexus conjuncti.*

Ibid. lin. 14. filiusfamilias: *Quantum ad publica munera, filiusfamilias pro patribus familias habentur.*

Ibid. lin. 19. tutores: *Nec magistratus, quia publicis negotiis, non privatis vacare debent.*

Pag. 24. lin. 9. fore: *Quod si perit aliquid de rebus, quæ sunt in ejus tutela, dolo vel negligentia tutoris, tutorem emendare oportet.*

Pag. 29. lin. 13. venerabiles: *Alias venerabiles domos, id est, xenodochium, orphanotrophium, brephotrophium, gerontocomium, nosocomium: ptochium, in quo pauperes & infirmi pascuntur; xenodochium, in quo peregrini; nosocomium, in quo ægri curantur; orphanotrophium, in quo destituti a parentibus; gerontocomium, in quo senes; brephotrophium, ubi infantes.*

Ibid. lin. 19. dolo: *Dolo malo, id est, voluntarie, cum nullam justam causam corrumpendi habuerint.*

Pag. 30. lin. 21. Universitatis: *Quia licet omnes possint dicere nostrum est, nullus tamen potest dicere meum est.*

Pag. 31. lin. 9. sustinet : *Quia sicut heredis esset ; ita quicquid acquiritur per servos , vel alio modo , hereditati acquiritur.*

Pag. 37. lin. 3. bonæ fidei : *Putans suam esse rem quam possidet.*

Ibid. lin. 5. utiles sumtus : *Sine quibus consistere posset , sed facti magnam rei utilitatem conferunt : ut si servi instruuntur artibus.*

Ibid. lin. 9. æstimationem : *Quantum valerent , postquam essent sublati.*

Pag. 38. lin. 1. tabula : *Quod tabula picturæ , non pictura tabulæ cedit.*

Ibid. lin. 9. adjicitur : *Ut cohæreat , & unum fiat.*

Pag. 39. lin. 13. titulo : *Id est , causa ex qua dominium transfertur.*

Pag. 40. lin. 9. continuationem : *Quia si tempus interruptitur , usucapi non potest.*

Ibid. lin. 16. Minorum : *Cum minor absolute dicitur , minor xxv. annis intelligitur.*

Pag. 41. lin. 5. res : *Rem in litigio positam nemini licet dare , vel accipere.*

Ibid. lin. ead. litigiosa : *Quæ ducta in litigium est , & sententia diffinitiva terminata non est.*

Ibid. lin. 8. usucapio : *Item differentia , quia in usucapione tantum mobilis continetur.*

Pag. 42. lin. 5. præscriptio : *Item differentia , quia hic non requiritur titulus.*

Ibid. lin. 13. sua : *Quod si alii possedit : ut creditor , colonus ; non præscriptione tuetur se.*

Ibid. lin. 15. venerabilis : *Venerabiles domus vel fiscus , personæ dicuntur ; quia vicem personæ in acquisitionibus tenent , sicut de hereditate dictum est.*

Ibid. lin. 21. Sine vi : *Veluti : possessionem absentis aliquis aggressus est.*

Pag. 43. lin. 7. utilem : *Utilis annus dicitur , intra quem copia agendi est : alioquin si intra annum ex quo vi dejectus est agere non potuit : forte quia magistratum non habuit ; & in alium*

annum agendi potestas dabitur: & ita usque triginta annos quandoque annus utilis poterit prolongari.

Pag. 44. lin. 4. *integrum: Restitutio in integrum est Jus, quo sententiâ prætoris certis ex causis Jus Civile rescinditur.*

Ibid. lin. 5. *causis: Per æquitatem (quia minor est) quicquid Jure stricto amisit, ei restituitur: veluti in emtione.*

Ibid. lin. 10. *ætatis: Si minores adeo præditi sint honestate morum, & scientiæ, ut idonei ad administrationem suarum rerum sint, permittitur maribus post viginti annos, fœminis verò post octodecim, preces Imperatori porrigere, & suarum rerum administrationem impetrare, ut idem illud quod deest eis ex natura, mereantur ex industria per impetrationem.*

Pag. 46. lin. 16. *civilis: Idcirco hæc genus inter ceteras Juris acquisitiones non ponitur, quia a posteris principibus, quantum ad pacti firmitatem introductum est.*

Pag. 47. lin. 19. *potestate: Potestate jungitur nobis tam is in cujus potestate sumus, quam qui in mea potestate est, vel qui mecum in ejusdem potestate est.*

Ibid. lin. 20. *prohibitæ: Ideo autem hujusmodi donationes inter virum & uxorem prohibentur, ne propter nimium amorem, cautior minus cautam suis privet facultatibus.*

Ibid. lin. 22. *parem: Parem esse quantitatem, id est, quantum sponsa donaret sponso, tantum ab eo accipiat, non ultra. Soluta matrimonio tantum debet recipere uxor ex donatione propter nuptias, quantum vir ex dote.*

Pag. 48. lin. 3. *augmenta: Et augmenta, si quid pariter inter se, cum matrimonium contraherent dedere, præcipit donationes augere pari modo, id est, ut tantum augeat vir propter nuptias donationes, quantum mulier auget dotem.*

Pag.

Pag. 49. lin. 16. conditione: *Veluti si ita datum sit: si rex venerit in Italiam: vel propter causam, id est, si ita datum est, ut aliquid fiat vel non fiat.*

Pag. 50. lin. 4. Præterea: *Præter illam divisionem, res aliæ divini Juris, aliæ humani Juris.*

Pag. 51. lin. 11. urbanorum: *Urbana prædia dicuntur, quæ ædificata sunt, etsi sint in villis: Rustica, quæ nullum ædificium habent, etsi sint in civitate.*

Pag. 54. lin. 6. ex foetibus: *Quia non constringuntur, ut de suo acquirant, & submittant.*

Ibid. lin. 16. tollitur: *Tollitur ususfructus, quia ususfructus est in re aliena: tollitur autem ab usufructuario.*

Pag. 56. lin. 1. peculium: *Peculium est patrimonium personæ in potestate constitutæ.*

Pag. 57. lin. 17. elogium: *Elogium est dispositio: ultimum dicitur, quia causâ mortis fit, quocunque tempore fiat.*

Ibid. lin. ead. directè: *Directè, id est, nullâ personâ mediâ interveniente, veluti cum ita dicit: Pandulfus heres esto.*

Pag. 61. lin. 1. injustis: *Injustæ nuptiæ sunt, quæ contra præcepta nuptiis superius attributa, contrahuntur.*

Ibid. lin. 6. legitimè: *Veluti nec cognata, nec alio modo interdicta.*

Pag. 63. lin. 14. perduellionis: *Cum aliquis molitur aliquid contra propriam personam Imperatoris, vel contra Rempub.*

Ibid. lin. 19. delationem: *Delatores sunt, qui facta in publicum deferunt.*

Pag. 64. lin. 1. masculi: *Quia fæminæ fide jure non possunt, propter Senatusconsultum Vellejanum.*

Ibid. lin. 11. patris: *Nota, quod in contrahendis nuptiis filia patris voluntati contradicere potest.*

Pag. 65. lin. 9. *ratione* : *Id est, in computando utrum aliquis habeat falcidiam.*

Pag. 68. lin. 19. *fideicommissarios* : *A quibus tota hereditas, vel universitatis pars relicta est.*

Ibid. lin. 21. *hæc* : *Quæ ablata sunt heredi qui adimplendo voluntatem defuncti, moras fecit.*

Pag. 69. lin. 19. *directò* : *Non per mediam personam.*

Pag. 70. lin. 16. *legatario* : *Legatarius est, cui legatum relictum. Fideicommissarius, cum fideicommissum relictum est.*

Pag. 71. lin. 19. *extraneus* : *In retentione Falcidiæ omnes dicuntur extranei, exceptis ascendentibus & descendantibus.*

Pag. 72. lin. 4. *rata* : *Pro rata, id est, si ex uno detrahitur, verbi gratiâ, tertia pars, ex omnibus eadem detrahi debet pars.*

Ibid. lin. 15. *inventarium* : *Quicquid inventum est in hereditate.*

Pag. 73. lin. 5. *hæc* : *Ut faciat inventarium, & Falcidiam retineat.*

Ibid. lin. 11. *extraneus* : *Si scripti heredes non sint de ascendentibus, vel descendantibus.*

Pag. 76. lin. 9. *stirpes* : *Accipiet unus, quantum nepotes omnes ex filio.*

Ibid. lin. 13. *graduum* : *Ut qui proximior sit gradu, potior sit & successione.*

Pag. 79. lin. 15. *tabulas* : *Quæ testamentum dissolvebat.*

Pag. 82. lin. 5. *Obligationibus* : *Quia de rebus actum est, restat ut de actionibus dicatur, quarum materia est obligatio.*

Pag. 83. lin. 3. *inutile* : *Removentur inutilia pacta, removentur nuda. Quibus ex causis pacta non valeant.*

Ibid. pag. 12. *futura* : *Pactum de futura hereditate est, veluti si paciscor cum Titio, ut me heredem relinquat: huiusmodi autem pactum idcirco non valet, quia libertatem testandi, quam unus-*

quisque in suprema voluntate debet habere, quantum in ipso est, vellet auferre.

Pag. 86. lin. 8. mutuum: In mutuo id agitur, ut rei dominium transferatur: Commodatum ad utendum datur. Depositum ad custodiendum. Pignus causâ utilitatis.

Pag. 87. lin. 6. condictione: Generaliter condictiones dicuntur omnes in personam actiones. Est enim condicere, in personam agere. Specialiter verò dicuntur condictiones, ut conditio indebiti, conditio sine causa, vel ex injusta causa, conditio furtiva, conditio ex lege.

Pag. 89. lin. 8. dolum: Dolus est, cum aliud agitur, aliud simulatur.

Pag. 90. lin. 5. proprio dolo: Quia si heres damnatur ex dolo defuncti, non fit infamis.

Pag. 91. lin. 3. tenebitur: Naturalis æquitas est, ut si res depereat sine culpa alicujus, domino suo depereat.

Pag. 92. lin. 11. præscriptis: Idcirco hujusmodi actiones vocantur præscriptis verbis, quia olim unaquæque actio præscripta verba & certa habebat a prætore: istæ verò, postea solennitate verborum sublatâ, quæ speciale nomen sortitæ non sunt, in generali nomine descendente ex prædicta formula remanserint.

Pag. 94. lin. 11. Pupillus: Idcirco pupillus non obligatur, cum ex converso is qui cum eo contrahit, obligetur ei; quia meliorem conditionem suam cuique facere licet, deteriore verò minimè.

Pag. 97. lin. 4. constitutores: Id est, debente alio ex aliqua causa, postea alius volente creditore debitum in se transfert, & se facit debitorem.

Pag. 98. lin. 8. Consensu: Id est, cum nec res, nec verba, nec scriptura exiguntur.

Pag. 100. lin. 7. libertate: Quia ex hujus facto servus effectus non est.

Ibid. lin. 10. certis: Veluti redemptionis causâ captivorum.

Ibid. lin. 12. ignorantia: *Quamvis emptio propter rem quæ devenit in conventionem, ipso jure non valeat; attamen lex pro favore justæ ignorantia emptoris, atque odio scientia venditoris, actione ex empto venditorem conveniri facit.*

Ibid. lin. 22. emtione: *Id est, quæ fideliter contracta esset de quibus pacisci licet.*

Pag. 101. lin. 3. interest: *Id est, ad eam utilitatem possidendam, quam consecutus esset emptor, si ei tradita secundum pactum fuisset.*

Ibid. lin. 10. evictione: *Ut si evincatur ab aliquo, qui ostendat suam esse, vel sibi pignoratam; hic venditor emendet.*

Ibid. lin. 11. obligatam: *Vel aliena, vel alteri obligata esse ostendatur.*

Ibid. lin. 13. morbosa: *Aut fur vel fugax ostendatur.*

Ibid. lin. 17. minoris: *Quanto minoris scilicet emisset, si ita morbosam vel vitiosam eam scisset: hoc intra annum.*

Ibid. lin. 18. Periculum: *Id est, si res perit ex toto, vel deterioratur ex parte.*

Pag. 104. lin. 10. Servianâ: *Quâ tenentur domino fundi pro mercedibus, quasi pignoris jure, ea quæ colonus invehit & ducit in fundum, licet nulla conventio super his præcessisset.*

Ibid. lin. 11. locationis: *Jus locationis, id est, jus quod habebat in re sibi locata.*

Ibid. lin. 12. sterilitas: *Pro hac enim causa census ei retinere permittitur.*

Pag. 105. lin. 1. percepit: *Si quid percepit, ad restitutionem tenetur: Si quid impendit, potest recuperare.*

Ibid. lin. 3. fides: *Quicquid bona fides exigit, id est, quicquid ex natura pacti alterum alteri præstare æquum est, hoc totum licet nominatim non sit expressum, præstari convenit.*

Ibid. lin. 12. bonorum: *Rerum furtivarum & generaliter omnium inhonestarum societas contrahi non potest.*

Ibid. lin. 19. majorem: *Ut unus totum damnum, alter totum lucrum habeat, non detracto damno non valet pactum. Damnum propriè dicitur, ubi de nostro aliquid dimittimus, non ubi non lucratur.*

Pag. 106. lin. 3. voluntate: *Licet contrario consensu utriusque vel alterius tantum, societas solvatur, tamen actio pro socio & finita societate durat.*

Ibid. lin. 15. mandatarij: *Procurator est, qui rem alienam domini mandato administrat.*

Pag. 107. lin. 11. directo: *Directum judicium quod competit mandanti contra mandatarium. Contrarium quod mandatario adversus mandantem.*

Ibid. lin. 15. legem: *Veluti si præceptum est, ut emat equum viginti: si potest minoris, ultra dare non debet.*

Ibid. lin. 19. rem suam: *Veluti si Titius, quod Sejus debebat, donavit, & actiones, ut adversus Sejum agerem, mihi mandavit: tunc enim in rem meam procurator sum; quia id quod a Sejo exigo, non Titio, sed mihi exigo.*

Pag. 108. lin. 20. tutelæ: *Id quod expendit, vel liberationem ab obligatione.*

Pag. 109. lin. 15. naturali: *Quod debitum est jure naturali, indebitum verò jure civili, repeti non potest: nisi favore solventis jure civili sit indebitum: veluti, cum mulier pro alio intercedit, non solum contra creditorem petentem auxilio Senatusconsulti Vellejani potest se tueri, sed etiam ex ea causa solutum, licet jure naturali sit debitum, quia ejus favore Senatusconsultum factum est, poterit repetere. Si verò non favore solventis, sed aliâ causâ sit indebitum jure civili tantum, solutum non potest repeti: velut cum filiofamilias mutua pecunia contra decretum amplissimi ordinis data sit: licet enim creditor petere non possit, attamen ei soluta repeti non potest. Quod ex causa transactionis, judicati, vel ex qua*

lis inficiando crescit, solvitur, etsi indebitum sit, repeti non potest.

Ibid. lin. 19. transactionis: *Transactio est pactum de re dubia ob aliquid datum, vel promissum.*

Pag. 111. lin. 6. oblatione: *Oblatum, id est, prius offeret creditori debitor: quod si nec tunc accipiet, deponet id quod debet in ædem publicam vel ecclesiam, & si quidem pecunia est, consignabit; & liberabitur.*

Pag. 112. lin. 11. modo: *Veluti si re connexa est, re solvitur: si verbis, verbis: si consensu, consensu: si literis, literis.*

Ibid. lin. 13. ceteræ: *Quæ solo consensu contractæ non sunt.*

Pag. 124. lin. 12. arbitraria: *In arbitrio positæ, non certâ quantitate terminatæ.*

Pag. 125. lin. 5. actio: *Idcirco injuriarum actio, quæ descendit ex jure prætorio, anno terminabatur; quia ipsius prætoris potestas anno finiebatur. Quæ verò ex jure civili descendit, non solum hæc, sed generaliter omnes, non nisi xxx. annor. curriculo finiuntur.*

Pag. 126. lin. 8. criminaliter: *Criminalis accusatio ideo dicitur, quia cuivis ex populo datur.*

Pag. 128. lin. 6. Restat: *Cum aliquis mecum contrahit, vel maleficium mihi facit, jus statim ex ipso contractu vel maleficio eum mihi vincit & obligat; quia vinculum juris dicitur obligatio. Ad hoc verò exequendum & petendum, in quo mihi victus est, proditum est aliud jus quod dicitur actio; quo jure eum qui debet mihi ex contractu vel ex maleficio, ut id quod mihi debet solvat, cogo per judicem: idem est, si quis rem meam possidet.*

Pag. 130. lin. 1. præcones: *Præcones, qui vocantur executores, qui quod judex præcipit exequuntur. Assessores qui assident judici. Scribæ qui scribunt gesta.*

Pag. 132. lin. 16. possunt: *Quia per procuratores possunt.*

Ibid. lin. 21. perduellionis : *Perduellionis crimen est, cum quis contra personam imperatoris, vel contra rempublicam molitur.*

Pag. 133. lin. 11. Religione : *Religio est divini numinis cultus : Superstitio, vana religio.*

Pag. 135. lin. 2. Munere : *Munus quid sit, docet Jurisconsultus in L. munus ff. de verbo signific.*

Pag. 138. lin. 13. sententia : *Sententia ab eo dicta, qui eam jure prohibetur dicere, nullius est momenti. Omnis diffinitiva sententia aut est condemnatoria, aut absolutoria : omnis absolutoria exceptionem parit, condemnatoria verò omnis actionem.*

Pag. 139. lin. 22. ceremoniarum : *Ceremoniae sunt veluti eleemosynae, jejunia : imò est cultus Dei per actus exteriores.*

Pag. 143. lin. 20. Actor : *Actor in civili causa : Accusator in criminalibus.*

Pag. 148. lin. 20. provinciæ : *Provincia est regio certis finibus unius judicis officio destinata. Idem jus praeses habet in provincia, quod praetor in urbe.*

Pag. 149. lin. 11. libello : *Id est, debet alium libellum facere, & in eo contradictionem suam, & in ultimo diem ponere, quo per executores conventus est. Libellus verò contradictionis hoc fine clauditur : Jugurt. Meth. relatione vestrarum literarum didici, Adherb. de me apud tribunal vestrum quaestum fuisse, quod vitae ejus fuerim insidiatus : hujus rei quidem causam judicio me sisti tali die spondeo, & contradictionis libellum mitto ; & accusationis scriptum v. Idib. Jan. apud oppidum Vaccam me recepisse profiteor.*

Pag. 156. lin. 11. prohibitio : *Veluti cum generaliter sit prohibitum homicidium, qui dicit se jure occidisse, probare debet.*

Pag. 158. lin. 1. praesumptionem : *Praesumptio est fides habita de aliqua re, per aliquam extrinsecam causam sufficientem.*

Ibid. lin. 19. instrumentis: *Instrumenta dicuntur scripta per excellentiam, eo quod nos instruunt veritate.*

Pag. 159. lin. 2. testium: *Testes in inferiori parte subscribantur interfuisse negotio quod est in quaestione.*

Pag. 161. lin. 9. personales: *Quæ competunt in personam: scilicet re, verbis, literis, consensu. In personam idcirco dicuntur actiones ex obligatione quæ nascuntur, quia quocunque modo res, in quam obligatur quis, alienetur: persona tamen ejus qui debet, obligata permanet, quousque mihi satisfaciat. At verò si in rem actione mihi aliquis tenetur, forte quia rem meam possidet, quocunque modo sine dolo suo desinat possidere, amplius non mihi tenebitur, sed adversus eum qui coepit possidere, actionem intendam in rem.*

Pag. 162. lin. 3. Actio: *Ex jure prætorio vel civili, cui competit actio.*

Pag. 164. lin. 5. maleficio: *Ex maleficio: ut furto, rapinâ.*

Pag. 165. lin. 2. crescat: *Id est, ex ea causa: ut ex tumultu, incendio, ruina, naufragio.*

Ibid. lin. 10. possessione: *Convenitur, si dolo desit possidere, acsi possideret.*

Pag. 165. lin. 15. contractu: *Actiones ex contractu sunt: commodati, depositi, pignoratitia, mandati; quasi ex contractu sunt tutelæ, negotiorum gestorum.*

Pag. 167. lin. 8. actiones: *Omnes personales actiones ita sunt proditæ, ut id quod in conventionem est, imprimis per eas petamus: ut si equum ab aliquo emi, nec mihi venditor tradat; agam ex empti actione, petendo equum, ut mihi secundum conventionem tradat. Quod si tradere noluerit, judex eum condemnare debet, ita ut vel equum mihi tradat, vel interesse mihi præstet, id est, tantum mihi præstet, quantum mihi posset ostendere meam utilitatem futuram ex tradi-*

zione equi: veluti, si eo die quo mihi tradere debuit, eum pretio centum solidorum vendere potuissem, cum tamen eum non nisi XL. emissem; centum mihi præstabit.

Ibid. lin. 16. fidei: Idcirco hujusmodi actiones bonæ fidei dicuntur, quia cum generaliter in omnibus actionibus quæ nascuntur ex contractu vel quasi contractu, bona fides exigatur; in his cum maximè exigitur: & ideo non solum id quod in conventionē positum est vel ejus interesse, per has, sicut per eas quæ stricti juris sunt, petitur: sed fæctus & accessiones, & generaliter quicquid ex bono & æquo alterum alteri præstare oportet.

Ibid. lin. ead. stipulatu: Sive intercessit stipulatio, sive non: jure enim tacito semper intercessisse intelligitur.

Ibid. lin. 20. permutatione: Permutatio differt a mutuo, quia in mutuo eadem qualitas & quantitas restituenda est. In permutatione verò & eadem & diversa præstari possunt. Item mutuum constat ex his rebus, quæ consistunt pondere, numero, mensurâ. Permutatio verò omnium rerum corporalium fieri potest.

Pag. 168. lin. 4. usuram: In omnibus bonæ fidei judiciis usuræ ex mora veniunt: moram autem facit, qui postquam debuit solvere interpellatus, cum nullam justam causam habuit, noluit.

Pag. 169. lin. penult. fidei: Quicquid aliquis sperat ex bono & æquo se consecuturum ab eo cum quo contraxit vel quasi contraxit; bonæ fides dicitur.

Pag. 170. lin. 5. herede: Qui putat se heredem cum non sit.

Ibid. lin. 12. familiæ ercisc.: Nota has dictas actiones mixtas in rem & in personam.

Pag. 171. lin. 2. possidentis: Per quam possidens negat esse Titio jus, veluti, alius ædificandi.

Pag. 172. lin. 5. actione: Actio quæ dicitur conditio furtiva, competit domino ad rem sibi fu-

ratam tantum persequendam: & distat ab actione furti; quia per eam poenam tantum consequimur: per conditionem furtivam rem tantum furatam. Actione quæ dicitur Damni injuriæ consequitur quis & æstimationem damni, id est, rem, & quanti eo anno, vel 30. proximis diebus plurimi fuerit, quod est poena.

Pag. 175. lin. 12. amplissimi; *Amplissimus ordo, id est, Senatusconsultum Macedonianum, inhibet repetitionem ejus pecuniæ, quæ data est filiofam., nisi data sit studiorum causâ, vel militiæ, vel simili ratione. Aliàs idcirco ab his mutue pecuniæ repetitio inhibetur, quia in hoc toties coacti a creditoribus vitæ parentum insidiabantur.*

Pag. 177. lin. 20. autem: *Quæ dicta sunt de servo, & bruto animali.*

Pag. 179. lin. 7. nec vi: *Vi possidet, qui alium expulit: clam possidet, qui sciens rem alienam, insciente domino, timens controversiam futuram, latenter possidet. Precario, qui precibus impetravit possessionem, veluti colonus; hi omnes interdicto unde vi agere non possunt.*

Ibid. lin. 21. Carbonianum: *Carboniano interdicto cautum est, ut si pupillo patri volenti succedere, generis controversia moveatur: veluti si dicatur non esse filius defuncti; ut hæc quæstio usque ad pupillares annos differatur, & interim pupillus possessionem rerum hereditariarum habeat, & inde ei alimenta præbeantur.*

Pag. 180. lin. 5. interdicta: *Differunt tamen hæc duo interdicta, quia Uti possidetis locum habet in rebus immobilibus, Utrobi verò in mobilibus.*

Pag. 181. lin. 14. exceptio: *Modi solvendæ actionis superius dicti sunt.*

Pag. 187. lin. 1. sicariis: *Sica est ferreus culter, ponitur tamen pro quolibet gladio.*

Ibid. lin. ead. veneficiis: *Item eadem puniuntur magi, aruspices, augures, qui nocturna demo-*

num sacrificia celebrant, & per incantationes demones invocant, consuluntve, tempestatesque emittunt; quique homines immolant: hi autem bestiis subjiciantur, aut vivi urantur, seu capite puniantur.

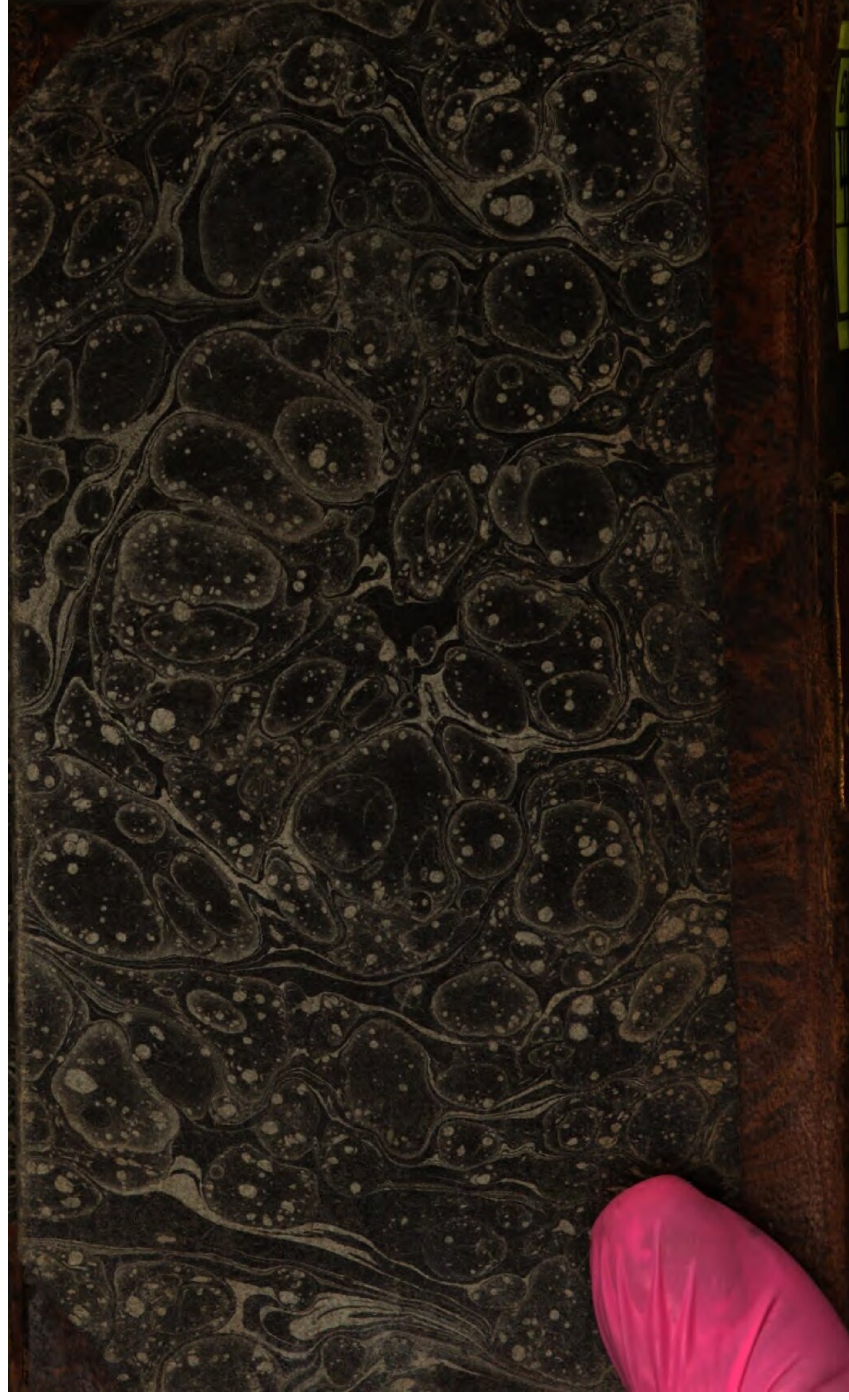
Pag. 189. lin. 19. suffragiorum: Suffragia dicuntur voces acclamantium in turba.

Pag. 193. lin. 1. scriptis: Exceptâ episcopali sententiâ, quæ & sine scriptis proferri potest, nisi partes, ut in scriptis proferatur, desideraverint.

Ibid. lin. 5. executioni: Tunc datur executioni, quum judex facit eam impleri.

Ibid. lin. 13. prætorio: Præfecti prætorio tantum tres erant: unus in urbe, duo extra.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Compendium iuris civilis auctoris incerti

Lovanium 1761

Bibl.Mont. 4419

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10724981-3